

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVII/1–4

БЕОГРАД
2006

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК, мр Владо БУКАНОВИЋ,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Милица РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ, др Драго ЋУПИЋ,
др Егон ФЕКЕТЕ

Секретар:
Марина Спасојевић

Уредник:
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Рецензенти:
др Даринка Гортан-Премк, др Мирослав Николић, др Стана Ристић, др Срето
Танасић, др Драго Ћупић

Према Мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године
Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је
уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете
књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3–4 до XXI/1–2 уредник
часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ.
XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од XXXI до XXXVI књ. уређивао
Мирослав Николић. — *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине
једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Туре
Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Претплату у износу од 200 динара за књигу
уплатити на жиро рачун Института бр. 40806–603–4–864. Цена појединачне
свеске износи 150, а двоброја 300 динара.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. — Год. 1, бр. 1 (1932/1933) — год.
8, бр. 1 (1941); Н. С. Књ. 1 (1949/1950) — . — Београд : Институт за српски
језик САНУ, 1932/1933– (Београд : Чигоја штампа). — 22 см

Тромесечно

ISSN 0027–8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVII

Св. 1–4 (2006)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Поводом једног питања постављеног 1936. године у <i>Нашем језику</i> (МИЛКА ИВИЋ)	1
Необразложени изузетак „млазњак“ (МИЛАН ШИПКА)	5
Глаголи говорења у функцији метајезичких модификатора (СТАНА РИСТИЋ)	15
О судбини „пределних речи“ — Размишљања о једном Стеријином лексикографском прилогу (ВАСА ПАВКОВИЋ)	25
Перифрастични предикат у новинским насловима (ИВАНА КОЊИК)	33
Неколико напомена о тзв. посесивном перфекту у српском језику (МОТОКИ НОМАЋИ)	43
Суфикси за грађење ктетика (од ојконима у Војводини) (МАРИЈАН ЈЕЛИЋ)	53

П р и к а з и

Српски језик у нормативном огледалу (МАРИНА НИКОЛИЋ)	66
Ристо Милићевић, Херцеговачка презимена (АСИМ ПЕЦО)	73
Милан Шипка, Језик и политика (ПРЕДРАГ ПИПЕР)	77
Стана Ристић, Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	81
Марта Бјелетић, Исковрнути глаголи (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	89
Уз један важан славистички јубилеј у Србији, <i>Славистика</i> , Књига X (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ)	93
Семантичко-деривациони речник, Свеска 2: Човек — унутрашњи органи и ткива психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство (ИВАНА КОЊИК)	98
Јелица Стојановић, Драга Бојовић, <i>Српски језик између истине и обмане</i> , (Социо)лингвистичка анализа стања у Црној Гори (СТАНА РИСТИЋ)	103

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ ПИТАЊА ПОСТАВЉЕНОГ 1936. ГОДИНЕ У НАШЕМ ЈЕЗИКУ

Ово излагање пред собом има два циља. Први је да отклони досадашњу необавештеност и стручне, и шире културне јавности о чињеници да се у српском језику Карађорђевих и Вукових времена изразима устројеним од лексичке датости *вољ-* исказивао, поред податка о пориву хтења, и податак о осећању задовољства. Други циљ је да се укаже на разлоге због којих је описана лексичко-семантичка ситуација ондашњем језику била доступна, а актуелном стандардном српском није.

Кључне речи: питање постављено 1936. године: *драговољац* или *добровољац?*; *драговољно* у значењу 'са задовољством'; *вољан* у значењу 'радостан'; *вољно* у значењу 'с радошћу'; некадашњи ментални обухват појма исказаног лексичким ентитетом *вољ-*; савремени ментални обухват појма исказаног лексичким ентитетом *вољ-*; когнитивистички образложен принцип еволутивних лексичких промена; српска језичка факта потврђују валидност тог принципа.

Године 1936, на страницама 206–217 седме свеске *Нашег језика*, објављен је одговор Д. Паунова на питање које је, у бањалучком часопису *Развитак*, поставио извесни Ј. З.: да ли је исправније рећи *драговољац* или *добровољац*? Постављајући га, Ј. З. је изнео следећи податак: „У нас се у народу говори 'драге воље' и 'драговољац'. Истом од рата се чује 'добре воље' и 'добровољац'“ (ор. cit., стр. 207). У свом одговору Паунов је прво упозорио све заинтересоване на чињеницу да „свуда у Вуковим дјелима налазимо 'драговољан', 'драговољан', никад 'добровољан', 'добровољно' ...“, док, с друге стране, „Ђ. Даничић ... има и једну и другу ријеч у значењима потпуно истовјетним“, а затим је изнео уверљиве разлоге због којих се он лично опредељује за избор израза *добровољац*: „Човјек нешто ради добровољно, не силом, али не чини то можда радо, с веселим срцем. Не чини то *драге воље* него само *добровољно*. То значење 'драговољно', 'драге воље', 'радо', примарније је, раширеније и заједничко за сав народ“ (ор. cit., стр. 208).

Оно, међутим, што ни Паунов ни његов „питач“ не помињу, а што је и те како вредно помена, јесте тај факат да, у времена која су обојица имала у виду изјашњавајући се о односу именичке лексеме са конститутивним обличким елементом *-вољац*, ни реч *воља*, ни тој речи примерене адјективне и адвербијалне изведенице, нису биле семанти-

зоване искључиво у смислу хтења, већ се њиховом употребом могло износити и обавештење о томе да је, у датом случају, посреди добро, позитивно расположење.

Такво чињенично стање адекватно потврђују собом бројни подаци сабрани у РСАНУ. Посебно нам ваља указати не само на тамо изнету констатацију о томе да је лексичкој јединици *воља* доступно и значење 'расположење, душевно стање (уопште или само у позитивном смислу)' него и на следеће стихове који су наведени под лексичком одредницом *вољан*: „Ти невољан сузе лијеш, | А ја вољан па се смијем“ (аутор — Јован Јовановић Змај); „И старим рукавом таре [ратар] знојно чело, | Гледајући вољан своје драго село“ (аутор — Алекса Шантић).

Будући да је у нашој стручној литератури изостао сваки посебнији осврт на ту некадашњу комплексну семантизованост именице *воља*, досада није било ни одговарајућих стручних увида у то да се значење 'са задовољством' исказивало некада речју *драговољно*. Ово што следи намењено је томе да се бар пропуст у односу на ту реч отклони.

Израз *драговољно* Вук није унео у прво издање свог Српског рјечника, док у друго јесте, бележећи при том да је том изразу доступно и значење 'gern, mit Vergnügen', а упечатљиву потврду те могућности да се обавештење 'са задовољством' веже управо за тај израз дају следећа два примера, од којих је први преузет из једног Карађорђевог, а други из једног Вуковог текста: „А толико разумео сам да сте драговољно разумели што смо вам писали“ (Први српски устанак 1977, стр. 362); „Стане молити посланике да би га изискали к себи, као за толмача и секретара, само да лепим и поштеним начином изиђе из Русије. Посланицима је таки човек управо требао, зато га драговољно изишту, и отишавши оданде с њиме, дођу у Петербург“ (Даница 1987, стр. 220).

Све што је досад излагано намеће собом једно питање које се никако не сме мимоилазити: у чему лежи објашњење те околности да је ондашњим Србима једна иста лексичка датост била једнако погодан изражајни избор за обелодањивање како семантике хтења, тако и податка о добром, ведром расположењу?

Објашњење је лако сагледиво. Наиме, у појмовну категорију човеку доступних расположења сврстава се и његова обузетост хтењем да нешто оствари, што је, у суштини, позитиван унутрашњи порив. Ондашњим Србима је, очигледно, једино важно било да коришћена лексичка датост обелодањује собом позитивну унутрашњу устројеност, а да ли ће та позитивна унутрашња устројеност бити оличена позитивним човековим хтењем да нешто оствари, или његовим осећањем задовољства, то је за њих било, у крајњој линији, ирелевантно.

Као што је наука одавно утврдила, спознајни обухвати који се догађају на менталном плану савремених људи другачији су по много чему од оних који су обликовали појмовни свет давнашњих генерација. Једна од најкоренитијих иновација освојених ходом времена оличена је у нашој данашњој нарастајућој потреби за тим да оперишемо са

што прецизније изнијансираним појмовима, које ћемо потом, на одговарајуће начине, пресликавати у језик. У складу с тим стањем ствари је и обављена процена нових генерација образованих Срба да су осећање задовољства и порив хтења две толико различите, толико међусобно инкомпатибилне појмовне датости, да их је немогуће исказивати истим лексичким средством. У исходу те процене именици *воља* и свим речима које су у етимолошкој вези с њом додељујемо данас, у стандардном језику, искључиво семантику хтења.

Описани развојни пут разматраних српских лексичких реалија биће свакако од интереса савременим, когнитивистички опредељеним, теоретичарима језика зато што се његовом оствареношћу најдиректније потврђује исправност њиховог тумачења еволутивних процеса на плану лексике.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Даница 1987:** Вук Стеф. Караџић, *Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834*, Београд: Просвета, 1987.
- Паунов 1936:** Д. Паунов, Не суд већ свједочење, *Наш језик* IV/7, Београд, 1936, 206–213.
- Први српски устанак 1977:** *Први српски устанак. Акџа и њисма на српском језику*, књ. I, 1804–1808, Београд: Просвета, 1977.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и умности, Београд.
- Српски рјечник 1852:** Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник (1852)*, Београд: Просвета, 1986.

S u m m a r y

Milka Ivić

REGARDING A QUESTION POSED IN *NAŠ JEZIK* OF YEAR 1936

This article has two purposes. The first is to call attention to the hitherto unnoticed fact that, in previous times, it was possible in Serbian to use an identical item, formally constituted by means of the lexical entity *volj-*, in order to express both the meaning of wish, and the meaning of pleasure. The second purpose of the article is to explain why such a situation was possible in Serbian of the remote past but not in Modern Standard Serbian.

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

НЕОБРАЗЛОЖЕНИ ИЗУЗЕТАК „МЛАЗЊАК“

Полазећи од чињенице да је *Правопис српскога језика* (1993) дозволио писање речи *млазњак* с неизједначном скупином *зњ*, при чему за такво нормативно решење није дато никакво образложење, аутор овога рада детаљно анализира то одступање од једначња сугласничких скупина по месту творбе, објашњава језичке факторе који га узрокују и на крају даје предлог за проширивање правописних и граматичких правила којима би се нормирао такав начин изговора и писања не само именице *млазњак* него и двадесетак других лексема...

Кључне речи: стандардни српски језик, одступања, дублсти.

1. У *Правопису српскога језика* Матице српске (1993), у његовом речничком делу, на стр. 416 ијекавскога издања, пише овако: „**млаз; млазњак** и (рјеђе) **млажњак**“. Та информација одговара потпуно стању у говорној пракси (и усменој и писменој). Иван Клајн, у *Речнику језичких недоумица* (Клајн 2000: 163), то недвосмислено потврђује. Он каже: „**млажњак** је фонетски правилнији облик (уп. *џазити* — *џажња*, *возити* — *надвожњак*, *кукуруз* — *кукуружњак*), али је у пракси знатно чешћи *млазњак*“. Стање у пракси и нова норма, међутим, у супротности су с одредбама ранијег *Правописа српскохрватскога/хрватског језика књижевног језика* Матице (1960), који је на српском говорном простору био у употреби до 1993. године, па и нормама актуелних правописа остала два новоштокавска језичка стандарда — хрватског и бошњачког.

1.1. Према *Правопису* (1960) било је правилно само *млажњак* (с изједначеном скупином *жњ*). Тако стоји у речничком делу оба издања тога нормативног приручника — ћириличном (Правопис 1960: 428) и латиничном (Правопис 1960: 443), с објашњењем у загради да је *млажњак* „авион на млазни погон“.

1.2. У *Hrvatskom pravopisu* тројице аутора (Бабић–Финка–Могуш 1996: 273), такође у речничком делу, стоји само *mlažnjak*, како је било и у *Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Владимира Анића и Јосипа Силића (Анић–Силић 1986: 401), који је на хрватској страни претходно *Hrvatskom pravopisu*. Од таквог начина писања не одступа ни *Pravopis bosanskoga jezika* Сенахида Халиловића (Halilović 1996: 333), где је, поред *млазни* и *млазница* дато *млажњак* (а не *млазњак*).

1.3. У *Правопису српскога језика* (1993), како смо видели, допуштају се као стандардна оба начина писања, с напоменом да се *млазњак* јавља ређе. Милорад Дешић (1995), међутим, у своме приручнику за школе *Правопис српског језика* на стр. 62, у т. 73а *Правила*, и на стр. 170, у *Речнику*, иде и корак даље, па прописује само *млазњак* (с неизједначеном скупином *зњ*). Исто је и у трећем, допуњеном издању (Дешић 1998). Има ту још једна разлика. *Правопис* Матице српске (1993) у првом своме делу (*Правила и њихови основи*) не наводи тај изузетак, нити га образлаже, мада је то требало да учини у поглављу о једначењима сугласника, док Дешић (1995 и 1998), у већ поменутој тачки 73а, у којој се наводе одступања од једначења сугласника по месту артикулације, каже:

„Сугласници *с* и *з* не мењају се у *ш* и *ж* пред предњонешчаним *љ* и *њ*, али само у два, потпуно различита случаја.

а) У сложеним речима сугласници *с* и *з* с краја префикса остају неизмењени пред сугласницима *љ* и *њ* који се налазе на почетку главног дела: *слубиџи се*, *слубиџиџи се*, *разљубиџи се*, *изљубиџи*, *разњихаџи*.

У овим речима нема једначења у књижевном језику (*шљубиџи се*, *ражљубиџи се* и сл.) зато што се још осећа граница између првог и другог дела сложенице.

Наведеним примерима може се додати изведена именица *млазњак*, у којој *зњ* не даје *жњ*.

б) Сугласници *с* и *з* не прелазе у *ш* и *ж* испред *љ* и *њ* који у ијекавском изговору стоје место екавског *л* и *н*: *слџеџило*, *слџеџи*, *слџеџан*; *озљеџа*, *разњџеџиџи*, *изњџеџиџи* (екавски: *слџеџило*, *слџеџи*, *слџеџан*; *озлеџа*, *разнеџиџи*, *изнеџиџи*)“.

(Навод према Дешић 1998: 60)

2. Прво што се овде може приметити јесте да је *млазњак* прибројан сложеницама у којима се, због „семантичке паузе“, тј на граници префиксалног и коренског морфема, одступа од једначења по месту творбе, мада с том категоријом речи творбено нема никакве везе, јер је то изведеница, како констатује и сам аутор. Друго, уз тај изузетак не даје се никакво објашњење, док је за сложенице (чији други део почиње са *љ* и *њ*) речено да се ту одступа од једначења „зато што се још осећа граница између првог и другог дела сложенице“. То се објашњење ни у ком случају не може односити на *млазњак*, јер, како је већ речено, није сложеница, па се тај случај с правом може сматрати необразложеним.

Оно прво (навођење изузетка *млазњак* заједно са сложеницама, којима творбено не припада) није тешко исправити. Уз два већ позната изузетка, који се налазе, и то с бољим и тачнијим избором примера, у сваком нашем правописном приручнику и свакој озбиљнијој граматици (в. нпр. Стевановић 1964: 105–106 или Станојчић–Поповић 1995: 45), може се навести и трећи, с, рецимо, оваквом формулацијом: „С неизједначеном скупином *зњ* изговара се и *пише* и именица *млазњак*“.

Теже је, међутим, објаснити зашто се, на супрот бројним примерима који одговарају датом правилу, баш у том случају одступа од једначења сугласника по месту творбе. Потражићемо разлоге.

2.1. У Николићевом *Обрајном речнику српскога језика* (Николић 2000: 889–890) дате су ове именице с наставком *-њак* испред кога је з измењено у *ж*: *млажњак* (: *млаз*), *подвежњак* (: *подвезаји*), *повежњак* (: *повезаји*), *шрпјежњак* и *пошрпјежњак* (: *шрпјеца*), *сежњак* (: *сезаји*), *двопошежњак* (: *два + пошез*, шаховски проблем у два потеза), *надвожњак* (: *над + возији*), *подвожњак* (: *под + возији*), *огрожњак* (: *огрозд*), *гужњак* и *загужњак* (: *гуз*), *кукуружњак* (: *кукуруз*). Након тога следе три именице истога творбеног типа, али с неизједначеном скупином *зњ*: *млазњак* (: *млаз*), *безвезњак* (: *без везе*) и *перверзњак* (: *перверзија*). Двојак начин писања (*млажњак* и *млазњак*), који Николић (2000) региструје у свом *Обрајном речнику*, унесећи две посебне одреднице, резултат је, сигурно, прихватања нормс *Правоиуса српскога језика* (1993). Остале две именице (*безвезњак* и *перверзњак*) нису дате и у облику с изједначеном скупином *жњ* (*безвезњак*, *первержњак*). У Николића (2000) их нема, али се у пракси јављају и друге именице па *-њак* с неизједначеном скупином *зњ*. Тако Драгослав Андрић у *Двосмерном речнику српског жаргона* (Андрић 1976: 11) уз *безвезњак* додаје и „*безвезњаковић* — онај ко је (в.) *безвезан*“. У шаховском жаргону постоји израз *брзопошезњак* — шахиста који игра брзопотезни шах, као у примеру: „Он је добар брзопотезњак“. Ово је, како видимо, супротно сличном шаховском изразу *двопошезњак*, где је извршено једначење по месту творбе.

2.2. Слично је и с променом *с > ш* испред наставка *-њак*. И ту Николић (2000: 893) белжи бројне именице с изједначеном скупином *шњ*: *пашњак* (: *пашји*), *припашњак* и *попашњак* (: *паш < поас*), *небешњак* (: *небеса*), *дешњак* (: *десни*), *лешњак/љешњак* (: *леска/лијеска*), *мешњак* (: *месо*), *тешњак* (: *тешаји* и *тешан*), *чешњак* (: *чесно*), *незавишњак* (: *независан*), *лишњак* (: *лиси*), *Бошњак* и *бошњак* (: *Босна*), *лејшошњак* (: *лејшос*) итд., све до *кујшошњак* (: *кујшос*). У истом извору, међутим, забележене су (Николић 2000: 891) и три именице с неизједначеном скупином *сњ*. То су: *мријесњак* (: *мријесји*), *мресњак* (: *мресји*) и *шрусњак* (: *шрус*), које се такође не наводе у облику с изједначеном скупином *шњ* (*мријешњак*, *мрешњак* и *шрушњак*). Овде се може додати још и *Рисњак* и *рисњачки*, како је забележено у ранијем *Правоиусу* (1960: 672), па и *илесњак* (: *илес*), што је карактеристичан жаргонизам у западном делу нашег говорног простора. У говорној пракси, вероватно, има још таквих случајева.

2.3. Ако се изведеницама с наставком *-њак* у којима није извршено једначење *с > ш* и *з > ж* приброје и оне с другим творбеним морфемама које почињу сугласником *њ*, а у којима такође није извршена асимилација по месту творбе (или образовања), као што су: *сузњача* (: *суза*), *гласњача* (: *глас*), *месњача* (: *месо*), *носњача* (: *нос*), *шрусњача* (: *шрус*) и сл., како стоји у Николићевом *Обрајном речнику* (2000: 265–266), или *усњаче*, како је, уз *усначе* и *уснајице*, забележе-

но у *Školskom rječniku terminoloških višestrukosti* (1979: 192) као један од наших ботаничких термина за биљну породицу *Labiatae*, онда испада да *млазњак* није усамљен изузетак. Ту је бар (по *Правопису* 1993) допуштен и облик с асимилираном скупином *жњ* (*млажњак*), док код других наведених изузетака таквих двојности нема, изузимајући покрајинску реч *мешњача*, која се у РМС (1969: 262), уз напомену да је преузета из Вуковог *Српског рјечника* (Вук 1852), упућује на облик с неизједначеном скупином *сњ*: *месњача*, што би могло да значи да је управо тај облик, који, поред Вуковог *мешњача* бележи још пре више од стотину година и Broz–Iveković (1901: 674) — стандардан.

2.4. Од поменутих седамнаест примера одступања од једначња сугласника по месту творбе: *млазњак*, *безвезњак* (и *безвезњаковић*) *перверзњак*, *брзоишезњак*, потом *мријесњак*, *мресњак*, *џрусњак*, *Рисњак*, *рисњачки*, *илесњак*, па онда *сузњача*, *гласњача*, *месњача*, *носњача*, *џрусњача*, *усњача*, а сасвим је сигурно да их има још, *Правопис српскога језика* (1993) у речничком делу бележи само један: *млазњак*, поред (с ознаком: ређе) *млажњак*, а *Правопис српскохрватскога/хрватског српскога језика* (1960), такође у речничком делу, још пет: *Рисњак* и *рисњачки* (672), *сузњача* (724), *месњача* (421) и *носњача* (487). Ниједан од та два норматива, међутим, не даје објашњење зашто се управо у тим речима одступа од правила о једначењу сугласника по месту творбе. Остаје, дакле, отворено питање шта је томе стварни разлог.

3. Прво што овде треба имати на уму јесте чињеница да се у овом случају не ради о чисто правописном изузетку, тј. о начину писања који одступа од изговора (пишемо нпр. *једанџућ*, а изговарамо *једанџућ*), него о фонетском одступању, које правописна норма само прати. У нас се, наиме, често и изговара и пише управо *млазњак* (с неизједначеном скупином *зњ* ту реч бележи и Јован Тирилов у *Речнику нових речи* (Ćirilov 1982: 133)), а *безвезњак*, *безвезњаковић*, *перверзњак*, *мресњак*, *џрусњак*, *Рисњак*, *рисњачки*, *сузњача*, *гласњача*, *носњача*, *џрусњача*, *усњача* и сл., како показују прегледани извори (Николић 2000, Андрић 1976, РМС, РСАНУ и др.), пишу се само на тај начин. Једино још поред *месњача* постоји и застарели (Вуков) облик: *мешњача*.

3.1. Томе, сигурно, не може бити разлог у артикулацији, јер говорни апарат, ради лакшег изговора, нормално тежи изједначавању неједнаких сугласничких скупова (у овом случају по месту творбе). Остаје нам, дакле, претпоставка да су ту посредни функционално-семантички, односно психолонки разлози. Зна се, наиме, да је основна функција говора (а тиме и језика) преношење порука, које треба да буду јасне. Стога, у случајевима кад запрети опасност да, због извршених гласовних промена, настану неспоразуми (најчешће у виду комонимског сраза), чиме се може угрозити смисао поруке, сам „језички механизам“ диктира одступање од таквих промена. У нашем се случају, као најјаснији пример који то илуструје, може узети ботанички термин *усњаче*. Уколико би се ту извршило једначење, добили бисмо — *ушњаче*, што би онда упућивало више на закључак да се ради о пече-

му што је у вези са *уш* или *уши*, а не са *усна*, како стварно јесте, а на шта јасно асоцира облик с неизједначеном скупином *сњ*: *усњаче*, који је семантички потпуно транспарентан. Биолози су, међутим, нашли и друго решење да избегну недоумице: усвојили су термине *уснаџице* и *усначе*, који недвосмислено показују од чега су изведени, као, уосталом, и стручни термин *Labiatae* (од лат. *labium* усна). Из истога разлога: да се гласовном променом не би стварале аломорфе које замагљују везу са основном речи од које је настала изведеница, а у исто време отклонила могућност неспоразума, задржавају неизједначене скупине *зњ* и *сњ* и именице *сузњача* (од *суза*) и *носњача* (од *нос*), јер би облици тих истих речи с изједначеним скупинама *жњ* и *шњ* могли упућивати на нешто друго: *сужњача* — на сужење, *ношњача* — на ношњу или ношење и сл. Из истог разлога неасимилирана скупина *сњ* држи се и у речи *месњача* (од *месо*). Вуково *мешњача*, наима, могло би упућивати на закључак да је та реч у вези с *мешењем* или са *мехом* и сл., а тако стварно није. Њено је право значење: „кобасица од меса“. У осталим наведеним примерима одступања од једначења по месту творбе такве су замене и неспоразуми искључени, али и ту се осећа снажна тежња да се задржи гласовна структура основне речи од које су настале те изведенице да би било сасвим јасно о чему се ради. Отуда онда *млазњак* (од *млаз*), *безвезњак* и *безвезњаковић* (од *веза*), *йерверзњак* (од *йерверзија*), *мријесњак*/*мресњак* (од *мријесит*/*мресит*), *Рисњак* и *рисњачки* (од *рис*), *йлесњак* (од *йлес*), *йрусњак* и *йрусњача* (од *йрус*) и *гласњача* (од *глас*). Овде би се могао додати и *месњак* (црни принт, антракс, злић), који је у РСАНУ (1984: 499) забележен у облику *мешњак*, али с упутом (ради поређења) на *месник*, где је видљиво да су оба та облика изведена од *месо*.

3.2. Ако, дакле, узмемо у обзир наведене функционално-семантичке разлоге одступања од једначења по месту творбе, онда морамо признати да је то потребно на неки начин утврдити ортоепско-ортографском нормом. Питање је само до које мере и у којим случајевима треба допустити та одступања, посебно с обзиром на чињеницу да фактички имамо две скупине таквих речи: 1) оне код којих су стварно могући неспоразуми: *усњача*, *сузњача*, *носњача* и *месњача*, па и *месњак*, јер би облици с изједначеним скупинама: *ушњача*, *сужњача*, *ношњача*, *мешњача*, *мешњак* — могли упућивати на друге основе, и 2) оне код којих се само тежи очувању гласовне структуре основне речи ради веће јасноће: *млазњак*, *безвезњак* и *безвезњаковић*, *брзоййезњак*, *мријесњак* и *мресњак*, *Рисњак* и *рисњачки*, *йлесњак*, *йрусњак* и *йрусњача* и сл., па су стога у том облику и проширене у пракси. На то питање није лако одговорити, јер су могућа различита нормативна решења.

3.2.1. Једно од тих решења могло би бити потпуно игнорисање семантичких разлога наведених одступања од једначења по месту творбе у усменом и писменом говору образованих људи, тј. стања у (стандарднојезичкој) пракси, које се, како показују изнесени подаци, одсликава и у речницима, а делимично и правописним приручницима. У том случају требало би говорити и писати доследно: *млажњак*, *безвезжњак*, *безвезжњаковић*, *йервержњак*, *брзоййезжњак*, *мрешњак*,

мријешњак, *џрушњак*, *Ришњак*, *ришњачки*, *џлешњак*, *сужњача*, *гласњача*, *мешњача*, *ношњача*, *џрушњача*, *ушњача* и сл. Из већ изнесених разлога такво решење није прихватљиво, а тешко би га примила и сама пракса. Смисао стандарднојезичке норме, наиме, није у томе да језику намеће круга, праволинијска решења, него да прати пулсирање језичке праксе, уочава различите појаве, тумачи их и уклапа у систем јасних и образложених правила. При томе ваља знати да ниједно правило није апсолутно. Још у античко време, наиме, била је позната максима: *Nulla regula sine exceptione*, што значи да нема правила без изузетка. Тако је свугде, па и у језику.

3.2.2. Супротно од овога било би нормативно решење које, полазећи од цитиране максиме, уважава психолошке, односно функционално-семантичке разлоге одступања од једначења по месту творбе у свим наведеним речима и прихвата њихов изговор и писање с неизједначеним скупинама *зњ* и *сњ*. Тако бисмо, онда, говорили и писали: *млазњак*, *безвезњак*, *безвезњакковић*, *џерверзњак*, *брзойџезњак* (а према овоме и *двойџезњак*), *мресњак*, *мријесњак*, *џрусњак*, *Рисњак*, *рисњачки*, *џлесњак*, *сузњача*, *гласњача*, *месњача*, *носњача*, *џрусњача*, *усњача*, па и већ поменути *месњак*. У том случају, уз већ прихваћена два изузетка од једначења по месту творбе, требало би у правописне приручнике, па и граматике, унети и трећи изузетак, који би, уз одговарајуће образложење, обухватио све овде наведене, а, можда, и још неке примере.

3.2.3. Могуће је и селективно решење, и то на два начина: а) да се у првој скупини речи, где су могући неспоразуми због повезивања с другим основама, односно због избегавања амбивитета, нормира узимање од једначења по месту творбе, као у речима: *сузњача*, *гласњача*, *месњача*, *носњача*, *ушњача* и сл., а у другој, где је разлог одступања само већа јасноћа, проведе доследно једначење, тако да бисмо имали: *млазњак*, *безвезњак*, *безвезњакковић*, *џерверзњак*, *брзойџезњак* (према *двойџезњак*) итд. и б) да се пође од оверености начина изговора и писања појединих случајева у пракси и пропише на једној страни двојак (дублетан) начин изговора и писања, нпр.: *млазњак* и *млазњак*, *брзойџезњак* и *брзойџезњак*, *двойџезњак* и *двойџезњак*, а на другој само с неизједначеним скупинама *зњ*, *сњ*: *безвезњак*, *безвезњакковић*, *џерверзњак*, *мресњак*, *мријесњак*, *џрусњак*, *Рисњак*, *рисњачки* итд., укључујући ту, наравно, и примере из прве групе: *сузњача*, *гласњача*, *носњача*, *ушњача* итд.

3.2.3.1. Првом селективном решењу могло би се приговарати да не води довољно рачуна о устаљености појединих облика у пракси. У говору су, а, како смо видели, и у нормативима, и то баш у речничком делу *Правоица* (1960), *Рисњак* и *рисњачки* одавно усвојени и устаљени, па би се свака промена норме у том смислу доживљавала као насиље и нормативни формализам. *Ришњак* и *ришњачки* једноставно не би могли проћи, па би писмени људи и даље говорили и писали *Рисњак* и *рисњачки*, кршећи тако насилно успостављено правило.

3.2.3.2. Друго селективно решење је боље, јер следи праксу, па би се могло узети као општа оријентација у утврђивању норме, иако би и ту било проблема око оцене стварнога стања у пракси. Питање је, наиме, да ли у говорној пракси претеже *двойоїезњак* (= *двойоїез*): „шаховски проблем са матом у другом потезу“, како је забележено у РСАНУ, или *двойоїезњак*, с неизједначеном скупином *зњ*.

4. Опредeљујући се за једно од ових решења, нормативисти ће се, заправо, одређивати према стварној појави у пракси (у усменом и писаном говору), чије смо узроке овде покушали да откријемо и објаснимо. Та појава објективно постоји, иако досад није посебно проучавана и експлицитно нормирана у виду одређеног правила, односно изузетка. Под претпоставком да међу нашим нормативистима (бар у србистици) нема оних који би заступали крута и праволинијска решења, тј. који би се залагали за потпуно игнорисање стања у пракси, а потом и узрока који појаву о којој је овде реч условљавају, након свега што је досад речено, могу се извести следећи закључци:

4.1. Решење назначено у т. 3.2.1. није прихватљиво јер не уважава стање у говорној пракси, нити узима у обзир разлоге који доводе до таквога стања, тј. до одступања од једначења сугласника по месту творбе у речима као што су: *сузњача*, *гласњача*, *месњача*, *носњача*, *усњача*, па и *безвезњак*, *йерверзњак*, *брзойоїезњак*, *Рисњак* итд., укључујући и *млазњак*.

4.2. Полазећи управо од стања у говорној пракси (усменој и писменој), које се, како је већ речено, одсликава и у речницима књижевног и народног језика, а делимично и у правописним приручницима, потребно је изговор и писање тих (и других сличних) речи нормирати, и то тако што ће се, уз одговарајуће образложење, проширити број изузетака од једначења сугласника по месту творбе .

4.3. То би се у граматицама и правописним приручницима могло формулисати, на пример, овако:

„Од приказане алтернације $z > ж$ и $c > ш$ испред палаталних сугласника у стандардном се језику одступа, и у изговору и у писању, у три посебна случаја:

1) у сложеницама чији се први део завршава денталним спирантима z и c , а други почиње палаталним сонантима $љ$ и $њ$, као у примерима: *изљубиїиїи*, *разљубиїиїи*, *сљубиїиїи*, *сљубиїиїиїи*, *изњубиїиїи*, *изњубиїиїи* и сл. — због тога што их дели тзв. семантичка пауза, која spreчава промену;

2) у изведеницама, када се z и c нађу испред $љ$ или $њ$ који су настали јотовањем с кратким јатом (у ијекавском изговору), а место којих у екавском стоје $л$ и $н$, као у примерима: *озљеда*, *їозљеда*, *сљеме*, *сљедећи*, *їосљедњи*, *їосљедица*, *бјесњети*, *сњезан*, *Сњезана* (према екавском: *озледа*, *їозледа*, *слеме*, *следећи*, *їоследњи*, *їоследица*, *беснеїи*, *снежан*, *Снежана*) и сл.;

3) у изведеним речима као што су: а) *сузњача* ('кост на лицу у пределу ока, сузна кост'), *месњача* (месна кобасица), *носњача* (носна кост), *усњача* (биљка из породице *Labiatae*, уснатица) и сл. — због избегавања могућих неспоразума који би настали ако би се те речи изговарале и писале с изједначеним скупинама *жњ*, *шњ* (*сузњача* би упућивала више на *сузјечење* или *сујжањ*; *мешњача* на *мешење* или *мешање*; *ношњача* на *ношење*; *ушњача* на *уш* или *ушни*) и б) *млазњак* (млазни авион), *безвезњак* (који је 'без везе', жарг.), *йерверзњак* (перверзан човек), *брзойијезњак* (брзопотезни шах и шахиста који игра такав шах), *двойијезњак* (шаховски проблем с матом у два потеза), *мресњак/мријесњак* (мрестилиште и риба која се мрести), *Рисњак*, (планина у Хрватској), *џрусњак*, *џрусњача* (обично у множини: *џрусњаче* — спорозос, 'праживотиње које се размножавају спорама'), *гласњача* ('део инструмента на коме су затегнуте жице') и сл. — због проширености у пракси, што је, опет, резултат тежње за очувањем гласовне структуре основних речи, чиме се постиже семантичка транспарентност, односно већа јасноћа.

У свим овим случајевима у стандардном су језику правилни само облици с неизједначеним скупинама *зњ*, *зљ*, *сњ*, *слљ*, изузев именице *млазњак*, која се, по стеченим навикама диктираним и ранијом нормом, може изговарати и писати и у облику *млажњак* (с изједначеном скупином *жњ*).“

Могућ је, наравно, и друкчији нормативни приступ изговору и писању наведених речи (нпр. селективни), па и друкчија стилизација самих правила, али у сваком случају, она треба да регулишу све овде дате, па и друге, сличне примере одступања од једначења по месту творбе, и то с образложењем зашто до тога одступања долази, и зашто у другим случајевима одступања нема — како се у нашим нормативним приручницима (граматикама и правописима) више не би појављивали необразложени изузеци, попут именице *млазњак* у актуелном *Правопису српскога језика* (1993).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1976:** Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Београд: БИГЗ.
- Анић–Силић 1986:** Vladimir Anić — Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada „Liber“ — Školska knjiga.
- Babić–Finka–Moguš 1996:** Stjepan Babić — Božidar Finka — Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, 4. izdanje, Zagreb: Školska knjiga.
- Broz–Iveković 1901:** *Rječnik hrvatskoga jezika*, skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz, svezak I. (A–O), Zagreb.
- Вук 1852:** Српски рјечник истумачен Њемачкијем и Латинскијем ријечима. Сакупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Беч.
- Дешић 1995:** Др Милорад Дешић, *Правопис српског језика, Приручник за школе*, Земун — Никшић — Београд: Нијанса — Униркс — ПС Грмсч — Привредни преглед.
- Дешић 1998:** Милорад Дешић, *Првопис српског језика, Приручник за школе*, треће, допуњено издање, Земун: Нијанса.
- Клајн 2000:** Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, 1. ћирилично изд. (5. школско изд.), Београд: Српска школска књига.

- Николић 2000:** Мирослав Николић, *Обраћени речник српскога језика*, Нови Сад — Београд: Матица српска — Институт за српски језик САНУ — Палчић.
- Правопис 1960:** *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником*. Израдила Правописна комисија, Нови Сад — Загреб: Матица српска — Матица хрватска.
- Pravopis 1960:** *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*. Izdala Pravopisna komisija, Zagreb — Novi Sad, Matica hrvatska — Matica srpska.
- Правопис 1993:** *Правопис српскога језика* (ијекавско издање). Приредили Митар Пешиќац, Јован Ђерковић, Мато Пижурица, Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1969:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига трећа, Нови Сад — Загреб: Матица српска — Матица хрватска.
- РСАНУ 1984:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књига XII, Београд: Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик.
- Станојчић—Поповић 1995:** Живојин Станојчић — Љубомир Поповић, *Грамајика српскога језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1964:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамајички системи и књижевнојезичка норма), Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научно дело.
- Ćirilov 1982:** Jovan Ćirilov, *Rečnik novih reči*, Beograd: Narodna knjiga.
- Halilović 1996:** Senahid Halilović, *Pravopis bosanskog jezika*, Sarajevo: KDB Preporod.
- Školski rječnik 1979:** *Školski rječnik terminoloških višestrukosti*, svесka 8, *Biologija*, Sarajevo.

S u m m a r y

Milan Šipka

UNELABORATED EXCEPTION “MLAZNJAK”

In contrast to the orthographic conventions hitherto, Serbian Language Orthography Manual (1993) sanctions, without any elaboration, spelling of the noun *mlaznjak* 'jet airplane' (with the sequence *znj*). The author presents an elaborate analysis of the reasons for this exception from this assimilation. The author states that there are several similar cases, such as *bezveznjak* 'goofy', *perverznejak* 'pervert', *Risnjak* 'a mountain in Croatia', *suznjača* 'tear bone', *glasnjača* 'resonator of a string instrument', *nosnjača* 'nasal bone', etc. and advances a proposal of their norming.

СТАНА РИСТИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ГЛАГОЛИ ГОВОРЕЊА У ФУНКЦИЈИ МЕТАЈЕЗИЧКИХ МОДИФИКАТОРА

У раду су глаголи говорења у функцији метајезичких модификатора представљени као оператори говорног поступка на примерима облика глагола *казати*, његових израза и сложенијих конструкција.

Кључне речи: глаголи говорења, функција метајезичких модификатора, оператор говорног поступка, комуникативна структура исказа, модални оквир исказа, пропозиција.

1.0. Функцију модификације говорног поступка у виду метајезичких оператора, у општем смислу и на примерима партикула: *наводно*, *буквално*, *дословно*, *једноставно*, *једноставно* и *најједноставно*, већ смо представили у једном раду (Ристић 2006: 205–216). Истакли смо да се наведени метајезички оператори примарно јављају као лексички експоненти скраћених, надређених реченица чији су предикати глаголи говорења. Тако партикула *наводно* замењује реченицу 'Како неко каже', 'Како кажу', а партикула *буквално* 'Онако како је казано, речено (и никако другачије)'

1.1. Међутим, показало се да се глаголи говорења не јављају само као предикати редукованих реченица, него се и сами реализују на формалном плану у виду одређених облика, сложенијих фразеолошких или предикативних структура као експоненти модификације говорног поступка. То су примери типа: *кажу*, *веле*, *јрича се*, *како кажу*, *како се шврди*, затим примери: *(ја) кажем*, *(ја) шврдим*, *ја морам (могу, хоћу, швреба, смем) да кажем*, *ако ми дозволиш (да ја кажем)*; или пак: *ако могу/смем иако да кажем*, *ако се може/сме иако рећи* и др.

1.2. Било да се модификација говорног поступка исказује партикулама или наведеним глаголским еквивалентима и њиховим конструкцијама, она се на модално-семантичком плану исказа реализује на јединствен начин и то као однос говорника према информацији коју садржи пропозиција или у смислу њене изворности и/или фактивности (кад су партикуле у питању), или у смислу њене веродостојности, недвосмислености, убедљивости, јасности, умесности и сл. (кад су у питању глаголски модификатори). На комуникативном плану овај однос дистанцирања од садржаја пропозиције или инсистирања на њеном

садржају, представља стратегију говорног лица да делује искрено, убедљиво и ауторитативно у одређеној ситуацији.

1.3. На плану текста, дискурса овакве јединице се јављају у функцији метатекстуалних оператора који, уз функцију модификације говорне делатности, реализују различите прагматичко-семантичке садржаје доприносећи семантичкој кохеренцији текста/дискурса.

2.0. Међутим, експлицирање глагола говорења, који се иначе као предикати подразумевају и изостављају у чину саопштења, представља нарочити вид модификације говорног поступка, карактеристичног за разговорни језик, чије се особености испољавају на структурном и комуникативном плану. На структурном плану њихова употреба се реализује као предикација сложене реченице у функцији модификације пропозиције коју формира основна или допунска клауза. На комуникативном плану оваква семантичка подређеност предикације глагола говорења доприноси кохеренцији текста/дискурса и представља лексикализацију њихове метајезичке функције. Они, као оператори говорног поступка регулишу подешавање комуникативне стратегије према саговорнику и мармирају тип текста/дискурса.

2.1. Глаголи говорења у функцији оператора говорног поступка због устаљених облика, модалног значења, модификаторске функције и блокиране позиције у реченици сличнији су партикулама и другим модалним јединицама него глаголима, што би се на одговарајући начин морало представљати у њиховом лексикографском и граматичком опису. Циљ овог рад јесте да укаже на особености модификаторске функције глаголских облика и њихових сложенијих јединица, који с једне стране чувају граматичка обележја глаголских речи, а са друге стране на основу функције и комуникативног статуса добијају карактеристике веома широке класе модалних јединица.¹

2.2. Да бисмо утврдили опште функционалне и прагматичко-семантичке карактеристике глагола говорења у функцији модификатора, пре анализе примера из корпуса², проверили смо у којој мери, у ком смислу се одговарајућим глаголским обликом могу заменити партикуле типа *наводно* и *буквално* (*јросшо*) у функцији метајезичких модификатора говорног поступка, у већ утврђена два модела семантичке структуре исказа:

I. Милан је, *наводно*, изгарао на послу. \Leftrightarrow Милан је, *кажу*, изгарао на послу.

наводно \Leftrightarrow кажу (P) = 'Саопштавам (P) дистанцирајући се од (фактивности) (P)'.³

¹ О модификаторској функцији догађајних или евентивних глагола, типа *бива*, *догађа се* в. Петровић 1997: 203. Уопште, ауторка обезличене и безличне облике глагола у функцији модификације, који се јављају у блокираним позицијама означава термином „адвербијализовани глаголи“ (нав. дело: 201).

² Корпус је узет из Речника САНУ и из транскрибованих телевизијских ток-шоу емисија Б92, Утисак недеље водитељке Оље Бећковић и емисије Александра Тимофејева (в. извори).

П. Милан је, *буквално* (*ћросћо*), изгарао на послу. \Leftrightarrow Милан је, *кажем* ('тврдим'), изгарао на послу.

просто \Leftrightarrow кажем ('тврдим') (P) = 'Саопштавам да (P) инсистирајући на фактивности (несумњивости, недвосмислености) (P)'.

2.3. Заменом партикула облицима глагола говорења не мења се семантичка структура исказа, јер се у модалном оквиру задржава исти тип модификације — метајезичка модификација/говорног поступка. И глаголски облици, указујући на дистанцираност/недистанцираност говорног лица од садржаја пропозиције, реализују субјективну модалност импрцептивног и метајезичког типа, која је блиска епистемичкој модалности (исп. Синтакса 2005: 643).

2.4. Међутим, разлике у употреби партикула и глагола говорења у функцији модификатора испољавају се, како је већ истакнуто, на структурном и информативно-комуникативном плану. На структурном плану та се разлика испољава и као ограничење глаголских метајезичких оператора само на функцију модификације, док се конекторска функција, карактеристична за партикуле, јавља веома ретко, и то обично секундарно уз примарну функцију модификације. Али је зато њихова позиција у исказу слободнија, па се као оператори јављају у све три позиције: иницијалној, медијалној и финалној. Смисао и функција модификације глаголских оператора условљена је и њиховом позицијом, што ће бити показано у анализи примера.

3. На информативно-комуникативном плану разлике су веће и проистичу из незавршеног процеса лексикализације ових глаголских јединица, које су се због промењене функције нашле на граници између глагола и партикула. Разлике се испољавају у различитој интерпретацији прагматичке компоненте семантичког садржаја исказа исте предикатно-аргументне структуре са партикулама и глаголским облицима:

наводно P = 'Саопштавам P, Ја не тврдим да P, Други/неки тврде да P, **Ја немам аргументе да је P право/истинско**' (импликација: P не мора бити тачно, у P се може сумњати и сл.).

кажу (да) P = 'Саопштавам P, Ја не тврдим да P, Други/неки тврде да P, **Ја немам став о томе да ли је P право/истинско** (то у овој ситуацији није важно)'.

просто, буквално P = 'Саопштавам P, Ја тврдим да је то истинско/право P, **Ја имам аргументе да је то право/истинско P** (и ништа друго само то, у правом смислу, у пуном значењу, у свим појединостима, сасвим тако, потпуно) и сл.'

кажем ('тврдим') (да) P = 'Саопштавам P, Ја тврдим да је то истинско/право P, **Ја немам намеру (у овој ситуацији) да наводим аргументе да је то право/истинско P** (мени се мора веровати, знам да сам у праву, то би се, иначе, морало знати, то и други (сви) знају)' и сл.

4.0. Из анализе се, осим истакнуте разлике, види и да предикатно-аргументној структури исказа са партикулом *наводно* одговара еквивалентна структура са употребом глагола говорења у обезличеном или безличном облику, док се искази са партикулама типа *јпросто* (*бу-квално*) могу заменити еквивалентима са личним облицима глагола говорења. Употреба личних односно безличних облика глагола у функцији оператора говорног поступка условљена је типом дискурса и комуникативном стратегијом.

4.1. Обезличеним и безличним облицима типа: *кажу*, *веле*, *јри-ча се* и сл. говорно лице, осим што квалификује садржај пропозиције као информацију преузету из неког неодређеног извора, у први план истиче своју оцену садржаја пропозиције не доводећи њену фактивност, веродостојност у питање, као и намеру да њен смисао, примерен одређеној ситуацији, сугерише саговорнику.

То показују следећи примери:

(1) *Кажу*, мање од 2% анкетираних ... је икада дало крв код нас (Б92 Тим. 21. 2) — додатни смисао, сугестија може бити: 'што је недовољно', 'што је веома слаб одзив', 'што довољно говори о нама' и сл.

(2) Дивац је рекао да сте Ви [М. Динкић] први све рекли о незаконитостима везаним за продају Књаза Милоша ... Да сте познати по поштењу ... али *кажу*, *наводно*, осим у случају Књаза, где сте изненада заћутали. Је ли истина да сте заћутали и зашто? (водитељ, Б92 Тим. 21. 2) — додатни смисао је став, оцена у смислу: 'ако је тако, то не би било у реду (с Ваше стране)' или сл.

У овом примеру напоредна употреба партикулског и глаголског модификатора, марkira стратегију опрезности примерену ситуацији, којом се говорно лице учтиво ограђује од садржаја пропозиције зато што се њиме, осим саопштења, изриче и негативна оцена о понашању ауторитативног саговорника — министра, али говорно лице истовремено, на начин примерен ситуацији, исказује и свој став да такво понашање у случају фактивности пропозиције осуђује, не одобрава.

У примерима 1 и 2 обликом *кажу* говорно лице упућује на неодређени извор информације, а глаголски облик у плуралу наглашава општеприхваћеност, садржаја пропозиције, што је и разлог да се у њену фактивност мање сумња, да је она реалнија, него у случају када се модификација исказује партикулом *наводно*. То се може видети из разлике прагматичких компонената у представљању семантичке структуре исказа са овим модификаторима (в. т. 3), као и из додатних садржаја којим се проширује модални оквир испоређиваних јединица.³ Специ-

³ Проширивање модалног оквира додатним прагматичко-граматичким садржајем глаголских модификатора представљено је у овом раду у анализи примера, а додатни садржаји партикулских модификатора представљени су у раду Ристић 2006: 207, 209, 211, 212–213.

фичност глаголских модификатора овог типа у односу на модификацију партикулама, потврђује и употреба облика *йрича се* са неодређеним извором информације, чијом се употребом не поставља проблем фактивности тврдње него се маркира тип дискурса као наративни, у коме говорно лице остварује стратегију блискости са саговорником. Употреба денерсонализованих глаголских облика у функцији оператора говорног поступка карактеристична је још и за дискурс дескрипције и констатације (исп. Васић 1997: 39).

4.2. Облицима 1. л. једнине, типа: *кажем, велим* и сл. говорно лице одређује себе као извор информације, чиме осим своје уверености у фактивност, веродостојност садржаја пропозиције, исказује и додатне садржаје (исп. Синтакса: 645–646).

То у прва три примера илуструју искази саговорника М. Динкића у телевизијској емисији (Б92 Тим. 12. 2), а и други примери из корпуса:

(3) *Да вам кажем, ја морам да кажем* да сам прилично љут због таквих интерпретација, — 'што се не сме занемарити', 'што се мора узети у обзир' и сл.;

(4) Али, *да вам кажем нешто*, наша земља није у реду, — скретање, побуђивање пажње саговорника на оцену садржаја пропозиције;

(5) Али *морам да вам кажем*, наш народ ..., — ' принуђен сам на искреност иако то не би требало, иако то није популарно да се јавно каже' и сл.;

(6) Нажалост, опет *морам да вам кажем*, и према тој ствари имам однос марсовски, као Марсовац (Р. Амадеус, Б92 Тим. 12. 2), — 'не могу да не будем искрен (иако вас мој одговор неће задовољити)';

(7) Ви сте издавач (у Стубовима културе) ... Један од светионика културе у Србији, *што ја кажем* (водителј, Б92 Тим. 21. 2), — стратегија ласкања, изрицање признања, похвале, али и наглашавање да је у питању лични став, оцене о садржају пропозиције.

4.3. Примери показују да се модификатори говорног поступка исказани глаголима говорења често и сами модификују употребом модалних глагола. У примерима то је модални глагол *морати*, али наше истраживање модалних глагола показало је да се у истој позицији могу употребити и остали модални глаголи: *моћи, требати, хитети* и *смети*, при чему сваки од њих уноси различиту модификацију у смисао глаголског оператора говорног поступка (в. Ристић–Коњик–Милосављевић 2006). Модификовањем говорног поступка личном формом глагола првог лица једнине, често и посебно појачано употребом заменице *ја* и/или модалног глагола *морати*, типа: **(ја) тврдим, (ја) морам да кажем**, истиче се ауторство говорног лица, што представља отворену стратегију убесјивања, наметања сопственог става. Ови облици се чешће

од других јављају у иницијалној позицији, реализујући и функцију интензификатора тврдње (исп. Велчић 1987: 44–45). Оваква употреба је карактеристична за дискурс објашњења, убеђивања и вредновања (исп. Васић 1997: 39). То је нарочито важно у ситуацији постизања и потврђивања ауторитета говорног лица, као и потврђивања вредности, валидности онога што он тврди, што је евидентно у академском разговорном дискурсу или јавној употреби језика, дакле у ситуацијама када се у улози говорника јављају стручњаци за тему о којој се говори.

4.4. Ублажавање ове стратегије остварује се употребом првог лица множине, често праћено и употребом императивне форме уз глаголски облик, што показује пример:

(8) Ви сте на челу једног, *хајде иако да га назовемо*, најфинијег сазива Парламента (Б92, Тим 12. 2);

(9) Боље од два зла, *како бисмо рекли* (Б92 Тим. 21. 2);

Већ је у литератури истакнуто да глаголи говорења не спадају у перформативне глаголе, а први наведени пример показује да и перформативни глагол (*називајте*), употребљен у функцији оператора говорног поступка, губи карактеристике перформативности. То се потврђује могућношћу изостављања целог глаголског израза, за разлику од перформатива, који се не могу изоставити (исп. Васић 1997: 37). Међутим, факултативност глаголских модификатора остварива је само на структурном, а не и на комуникативном плану, јер се њиховим изостављањем не реализује модални оквир исказа са релевантним граматичко-прагматичким информацијама.

5.0. Примери показују и различите позиције личних и безличних облика глагола говорења у функцији оператора говорног поступка и различиту структуру исказа. Различита позиција, како је већ установљено, а како показују и наши примери, одражава различито поимања радње и различите дискурсне стратегије.

5.1. Иницијална позиција одражава комплексно сагледавање радње о којој се само реферише без инсистирања на њеној фактивности/нефактивности. Глаголски облик обично уводи пропозицију (допунску реченицу) с везником *да* (пр. 3) или без овог везника, али издвојену интонационом паузом (пр. 1). У истом дискурсу уместо везника *да* може да се уведе проформа за објекат *нешто*, иза које следи допунска реченица (пр. 4). Глаголски оператори у овој позицији осим модификаторске функције реализују секундарно и конекторску функцију.

5.2. У медијалној позиција преовлађују модалне карактеристике над граматицим код глаголских оператора, па они истичу стратегију појачавања, наглашавања исказаног садржаја и стратегију експресивног деловања (пр. 10 и 11). Глаголски оператори су интерполирани у структуру исказа, која се реализује без везника *да*, и издвојени интонационим паузама, тако да су у овој позицији и формално најсличнији партикулама (пр. 2, 6, 8).

5.3. Постпозиција одражава дискурсну стратегију исправљања, накнадног оцењивања изречене тврдње, а за исказе са оваквом позицијом глаголских оператора, такође је карактеристично укидање везника *да* субординиране клаузе и увођење проформе заменице *што* за субјекат у формално супсординирану клаузу (пр. 7), која је такође издвојена интонационом паузом (исп. Васић 2003: 30). У постпозицији, као и у медијалној позицији глаголски оператори говорног поступка, издвојени паузама емфатичног типа од садржаја исказа, реализују само функцију модификације (пр. 9).

6.0. Глаголске операторе изразите метајезичке функције најбоље потврђују изрази: *(као) што се каже, како се каже, (као) што кажу, као што се обично рече, као што многи говоре*. Њима се у пропозицију уводе устањени фразеологизми којима се појединачни случајеви и ситуације представљају као типични за одређену говорну заједницу. Овакав начин ауторизације садржаја пропозиције на комуникативном плану представља стратегију појачавања блискости са саговорницима, јер говорно лице и себе представља као члана те заједнице са којом дели исто језичко и нејезичко предзнање. На прагматичком плану оно исказује и намеру да отклони или ублажи сумњу у фактивност садржаја пропозиције и/или да, увођењем устањених израза глаголским операторима, појача утисак исказаног садржаја и да постигне жељену експресивност. То потврђују следећи примери из Речника САНУ:

(10) Јавно мњење осу, *што се каже*, дрвље и камење на сликара (Р. Домановић), — наглашавање наративности и појачавање експресивности дискурса;

(11) Бора ... је био, *штоно кажу*, и на сити и на решету (Д. Радић).

Увођење фразеологизма глаголским операторима у медијалној позицији осим што доприноси сликовитости исказа, појачава његову експресивност и побуђује емпатију саговорника.

(12) Чо'ек треба да се одмори! ... Да отпочине од посла и од муке, *што се каже!* (П. Петровић, Пеција).

Истицање и реevaluација исправности препоруке исказане у пропозицији исказа у наведеном примеру постиже се употребом глаголског израза у постпозицији, јер се њиме указује на општеважеће мишљење о истом праву за све који се нађу у одређеној, типичној ситуацији, у овом случају праву на одмор у ситуацију нанорног рада.

(13) Закон о високом образовању ... ће ... омогућити, *како се каже*, несметано кретање студената и професора кроз академску Европу (Б92 Бећ). — појачавање ауторитативности исказа позицијом из општеприхваћених стручних став.

(14) Заједно сте га, *шћо кажу*, родили, заједно одгајили, па право је да га заједно и збринете (Б. Нушић, Речник САНУ).

У овом примеру глаголским оператором говорног поступка се лични став, који би могао бити увредљив за саговорнике, ублажава тако што се износи у форми општеприхваћеног етичког правила о родитељској дужности, чиме се реализује стратегија кооперативности и жеље да се одржи добра комуникација.

6.1. Глаголски изрази у наведеним примерима су углавном интерполирани у реченичну структуру и интерпункцијски маркирани као њени уметнути делови, што је иначе најчешћа карактеристична позиција и партикулских модификатора епистемичке модалности. Они се, као и облик *кажу*, обично умећу у клаузу између предикатског и аргументског израза (исп. Петровић 2004: 137). Ређе се јављају у постпозицији, али опет интерпункцијски издвојени (пр. 12). За разлику од еквивалентних партикула типа *наводно*, не могу заузимати иницијалну позицију, нити се јављају у функцији конектора. Њима се идентификује и сам чин говорења, па су по правилу емфатични и не могу се заменити партикулама модификаторског типа (в. Васић 1997: 37).

6.2. Иначе, облици глагола говорења, у функцији оператора говорног поступка, у интерпункцијски издвојеној позицији реализују истакнутију информативно-комуникативну улогу, јер је идентификација извора тврдње накнадно додата, чиме се наглашава дистанцираност/недистанцираност говорног лица према саопштењу.

7.0. Интерпретација семантичког садржаја исказа са глаголским операторима говорног поступка и додатни комуникативно-прагматички садржаји представљени у анализи примера, показују да су модификатори глаголског типа богатији лексичким садржајем од других модификатора, па и од партикула. Они својим граматичким облицима исказују однос којим говорно лице процењује не само фактивност и категоричност садржаја пропозиције него и адекватност форме пропозиције језичкој реалности која се процењује са становишта саговорника у конкретной комуникативној ситуацији, сада и овде. Чак и када се јаве у иницијалној позицији, која се секундарно реализује и као конекторска функција, глаголски облици за разлику од партикула повезују текст тако да упућују на смисао односа који у информативном погледу надмашује ниво подразумеваног. Зато они, слојевитије него и партикуле организују текст: повезују га не само логичко-семантички, него га проширују у његовој и прагматичкој и граматичкој равни. То постижу задржавајући граматичке одлике предикативности: времена, лица, броја, као релевантне компоненте у реализацији целокупног модификаторског и прагматичког смисла. Када се јаве у иницијалној позицији, глаголски облици, за разлику од партикула, и даље задржавају функцију модификације, не прелазе у конекторе. Тиме, се потврђује већа стабилност лексичко-граматичких карактеристика глаголских облика и незавршени процес лексикализације. Међутим, и глаголски облици, као и друге модалне јединице, остварујући семантичку кохезију јединица ве-

ћих од исказа, текста/дискурса упућују на припадност исказане тврдње каквој целини, јер се на основу њихове употребе претпоставља да је тврдњи нешто претходило и очекује се да ће иза ње нешто да следи (исп. Велчић 1987: 42–45).

7.1. Употребом глагола говорења у функцији модификатора реализују се различите стратегије у виду различитих глаголских облика: личног глаголског облика, који упућује на говорно лице, обезличеног глаголског облика 3. л. мн. презента без *се* и са *се*, као и различитом позицијом у реченици. Употребом личног глаголског облика догађајност се представља недистанцирано као актуелна ситуација у прагматичком пољу перформативности са координатама ја — ти — сада — овде, или се представља дистанцирано у виду наративног дискурса са неутрализацијом координата, у свреременској актуелизацији облика презента и са пресупозицијом типичних ситуација. Облици глагола говорења реализују се као комплементи догађајног пропозицијског предиката са којима чине јединствену структуру и семантичко-функционалну целину. Структуром са глаголским модификатором и комплементизатором са везником *да* преноси се целовита информација у којој је тежиште не само на тврдњи која представља садржај пропозиције него на комуникативном догађају у целини, у коме се употребом глаголског модификатора у први план модалности истиче комуникативни акт као однос човека са човеком, личносно начело одговорности говорног лица за кооперативност тог односа која се остварује контролом над вербалним чином као стратегијом удовољавања саговорнику не само са социјалног него и са емотивног и когнитивног становишта (исп. Петровић 1997: 206).

ИЗВОРИ

- Б92 Бећ.**: О. Бећковић, Утисак недеље: Колико нам је високо образовање, 20. 2. 2005.
Б 92 Тим.: А. Тимофејевић, 1. 0088.765 милиона комбинација, 12. 2. 2005; Најбољи период, 21. 2. 2005.
Речник САНУ 1975: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књига IX, САНУ, Београд.

ЛИТЕРАТУРА

- Васић 1997**: Васић В., Ауторизација исказа као израз субјективног става у српској граматици Вука Ст. Караџића, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XL/2, Нови Сад, 35–40.
Васић 2003: Васић В., Хијерархизација предиката и типологија субординираних клауза, *Научни састајнак слависта у Вукове дане* 31/1, Београд, 29–34.
Велчић 1987: Velčić M., *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb.
Петровић 1997: Петровић В., Евсентивни глаголи као темпорални модификатори реченичног садржаја, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XL/2, Нови Сад, 201–207.
Петровић 2004: Петровић В., Граматички статус и употребне вредности лексеме *изгледа*, *Научни састајнак слависта у Вукове дане* 33/1, Београд, 135–143.
Ристић 2006: Ристић С., Партикуле као речи у функцији метатекстуалних оператора (*наводно, буквално, дословно, једноставно, просио, најпросио*), *Научни састајнак слависта у Вукове дане* 35/1, Београд, 206–216.

Ристић–Коњик–Милосављевић 2006: Ristić S. — Konjik I. — Milosavljević B., *A lexicographical treatment of serbian modal verbs* (рад у штампани).

Снитакса 2005: Пипер П. и др., *Синтакса савременога српског језика: ћросћа реченица*, у редакцији Мишке Њивић, Београд — Нови Сад.

Р е з ю м е

Стана Ристич

ГЛГОЛЫ ГОВОРЕНИЯ В ФУНКЦИИ МЕТАЯЗЫКОВЫХ МОДИФИКАТОРОВ

В настоящей работе на примере форм глагола *казати*, его эквивалентов, выражений и сложных конструкций (типа: *веле, ћрича се, како кажу, како се ћврди, (ја) кажем, (ја) ћврдим, ја морам (могу, хоћу, ћреба, смем) да кажем, ако ми дозволиће (да ја кажем), ако могу/смет ћако да кажем, ако се може/сме ћако рећи* и др.), представлены грамматические и семантические особенности глаголов говорения в функции метаязыковых производителей речевого акта, а также их коммуникативный статус, учитывающий грамматическую форму и позицию в предложении, в высказывании. Автор показал, что приведенные формы встречаются в инициальной, медиальной и финальной позиции, от чего зависит различная структура высказывания.

Глаголы говорения в функции производителя речевого акта реализуют тот же тип метаязыковой модификации, что и эквивалентные частицы типа *наводно, буквально, ћросћо*; однако, благодаря своим грамматическим характеристикам (времени, лица, числа и др.) расширяют информацию модальных рамок высказывания не только на прагматическом, но и на грамматическом уровне. Таким образом они, в отличие от частиц, не выражают отношение говорящего к фактивности и категоричности содержания пропозиции, а отношение к адекватности формы пропозиции по отношению к языковой реальности, расцениваемой с точки зрения собеседника в конкретной коммуникативной ситуации в данный момент.

Глаголы говорения в функции производителя речевого акта встречаются в блокированных позициях, что им, при установившихся формах и при метаязыковой функции модальности, придает свойства модальных единиц. Однако, некоторая стабильность лексико-грамматических характеристик глагольных форм указывает на незавершенный процесс их лексикализации.

ВАСА ПАВКОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О СУДБИНИ „ПРЕДЕЛНИХ РЕЧИ“ Размишљања о једном Стеријином лексикографском прилогу

У раду се указује на Стеријино схватање тзв. пределних речи, односно покрајинизама изложено у његовом чланку „О српским речма пределним“. Поредњи Стеријине ставове и лексеме које он наводи као примере „пределних речи“ са грађом из Вуковог Рјечника и актуелним стањем, аутор показује актуелност Стеријиних ставова који се тичу значаја прикупљања покрајинске лексике.

Кључне речи: пределна реч, покрајинизам, јужни Банат, Вуков Рјечник, прикупљање лексичке грађе на терену, стандардни лексикон српског језика.

У тексту „О српским речма пределним“ Јован Стерија Поповић даје нарочити прилог разумевању покрајинизама, које назива *ипределним речима* односно *ипровинцијализмима*. Објављен у Гласнику Друштва српске словесности, 1847. године, овај кратки, врло ефектни текст отпочиње реченицом у којој Стерија дефинише тај део језичког лексикона, а затим износи и опште мишљење о њима, тврдећи како „обично немају довољно уваженија“ и додаје „сматрају се као такве које се гоне у књигама, где се чистота језика строго захтева“. Стерија наизглед прихвата овакав став учених људи и даје одговарајуће потврде.

Интересантно је да велики писац нуди врло мало примера и то врло различитих по суштини. Стеријини примери су: *селдо* (седло), *идеду*, *сџоиду*, *доксаи*. Како се види, први наведени случај припадао би погрешном изговору, следећа два неправилним банатским облицима, а четврти употреби стране уместо домаће речи. Бар први и четврти пример траже мали осврт. Наиме, у грађи Речника САНУ није констатован ниједан пример речи *селдо*, па се оправдано поставља питање да ли је писац тај пример ад хок смислио. Док реч *доксаи* данас сматрамо нашом, види Речник САНУ и однос према тој лексеми, а погледај и Речник Матице српске. Интересантно је да ову реч као оријентализам бележи Анићев (1996) *Рјечник хрвајскога језика*.

Већ у следећој реченици, међутим, Стерија објашњава и разлоге зашто код Срба има пуно *ипределних речи* и тврди да су многе од њих, иако познате у релативно уском делу српског народа, боље од оних које су у општој употреби. За многе речи у општој употреби Стерија каже да се ради о страним речима или је пределна реч „под испит метнута“ боља од наше, општеусвојене. Основни разлог оваквог стања

велики песник налази у чињеници што су Срби „јакo одцепљени“ као „и један предел од другог“, те су у неким удаљенијим крајевима неки део српског народа „од другог суседног народа гдекоје речи или израженија“ примио „и вид им потом обштности придао“. У ствари Стерија нам средином прошлог века прича и посведочава универзалну причу о центру и периферији (језика) и њиховим релацијама.

Верујући у вредност „пределне“ лексике велики писац наставља: „Много ће дакле принети к чистоти србског језика, ако се такве пределне речи, навластито оне за које се лако доказати може да су кореном сербске, покупе и читајућем свету саобште“. У овим Стеријиним редовима, као да наслућујемо будуће идеје посланице Српској краљевској академији Стојана Новаковића из 1887. године, а поводом стогодишњице Вуковог рођења, за прикупљање грађе по свим српским крајевима (Новаковић 1888). Потом Стерија наводи шеснаест речи, за које каже да их је чуо само у Вршцу „месту мога рођења“, или „које се ређе чују по другим местима“. У коментарима појединих речи велики писац често наводи још неке речи које су са његовим одредницама у етимолошкој, семантичкој или другачијој вези. Интересантно је погледати које су то речи и њихов садашњи статус у савременом српском језику односно у неким речницима.

1. Прва Стеријина „пределна реч“ је *кљукаџи*. Ево целог текста написаног поводом те лексеме:

„*Кљукаџи* грожђе (обично *муљаџи*). *Муљаџи* значи рукама гњечити, а *кљукати* особитим орудијем које се такође зове (од глагола *кљукати*) *кљукало*, а не *муљало* (као што на пр. Сремци зову). Од овог глагола *кљукати* чује се на другим местима суштствително *кљук*, т.ј. искључано грожђе. (Говори се и гуску *кљукаџи*)“.

Глагол *кљукаџи* је у Речнику САНУ врло богато посведочен. Постоји чак пет његових развијених значења, од првог „силом хранити живину, ради гојења, трпајући јој у гушу знатну количину хране (зрневља, ораха и сл.)“, дакле управо онога значења које Стерија наводи на самом крају своје одреднице, преко блиског: „сваког часа нудити и терати неког да једе; терати неког да силом гута нешто, обично лек“. Не улазећи у ширу анализу свих пет значења глагола *кљукаџи*, рећи ћемо да се Стеријино значење, без ознаке покр. појављује у Речнику САНУ као треће, с дефиницијом: „гњечити грожђе и истискивати из њега сок припремајући га за вино, муљати“. Примери за ово значење потичу из Српских новина из године 1887, дела Момчила Настасјевића, самог Стерије и његовог текста који је предмет нашег разматрања и етнолошке студије Јеремије Павловића о Јасеници. Видљиво је да је забележени ареал појављивања речи само у значењу о којем говори Стерија знатно шири од јужног Баната, као и то да у Речнику САНУ није направљена фина семантичка разлика између *кљукаџи* и *муљаџи*, зато што сама грађа није дала Стерији за право. Такође, Речник САНУ бележи лексему *кљукало* у значењу „дужа мотка са више ракља којом се *кљука*, *муља* грожђе, *муљало*“, а примери су из Вуковог Рјечника и прве свеске нове серије часописа Наш језик. Интересантно је, дакле, да је Стерија говорећи о речи *кљукало* занемарио њено постојање код Ву-

ка, иако ова али и све друге лексеме којима се бави, постоји у Вуковом Рјечнику, често с Вуковом напоменом да ју је забележио у Вршцу. Речник САНУ врло богато посведочава и реч *кљук*, са чак пет главних значења, не одређујући, такође, прво значење, о којем говори Стерија, као покрајинизам. Дефиниција у Речнику САНУ гласи: „измуљано грожђе заједно са широм, из кога се цеђењем и врењем добија вино“.

У ствари као да се у нашем језику управо десило оно што је Стерија желео, реч *кљукати* (као и *кљук*, *кљукало*) постала је део општег лексичког фонда књижевног језика.

2. Следи наредна Стеријина одредница: „*Плизим* (обично *клизим*) корен речи *клизити* ја не знам, а за вредност *йлизити* јемствује ми славенско *ййолзнуити*. Говори се у Вршцу и преносно: *ойлизо*, место пропао, умро, нестало га“. Пошто Речник САНУ, мада излази већ пет деценија, још није дошао до ове речи, као контролни савремени речник служи нам Речник МС, који без икаквих одредби о евентуалном покрајинском ареалу употребе те речи, констатује глаголе *йлазити* и *йлизати*, у очекиваним значењима помицања по површини „целим телом или ножицама“ итд. Речник МС не бележи глагол *ойлизнути*, нити неку реч блиску њему. У необјављеној грађи Речника САНУ наћи ћемо глагол *ойлизати* (*се*) и *ойлизнути* (*се*). Под повратном формом глагола *ойлизати* се забележено је у Крагујевцу и околини (збирка В. Радојевића из 1900. године) значење „оклизнути се“. Код глагола *ойлизнути* грађа Речника САНУ бележи фигуративно значење „ишчезнути; престати живети, умрети“ на основу Рјечника Југославенске академије и самог Стеријиног чланка. Повратна форма истог глагола боље је посведочена у значењу „изгубити равнотежу при ходању, спотаћи се, оклизнути се“, сем потврдама из РЈА и В. Радојевића, и потврдом из Левча и Темнића, у етнографској студији Ст. Мијатовића. РЈА налази овај глагол у поменутом значењу и у Поповићевом Речнику српскога и немачкога језика (1886), као и у Вуковим писмима, али у овом другом случају додаје „али се не каже значење нити се поставља акц.[енат]“. Као да се наслања на Стеријин текст, РЈА каже „оплизнути се говори се и у Србији (т. ј. не само у Банату) по источнику крајевим народа нашега...“. Супротно Стеријином уверењу ова реч није постала део лексичког фонда српског језика, мада је, како показују или боље речено наговештавају познати извори, ареал њене распрострањености био шири него што је писац мислио.

3. „*Титира* (у Срему *ййљак*). *Титирање* је обична дечија игра у Вршцу с пет малих камичака четвороугалних 5 комада лепо углађене цигле, које се *йййире* зову, и зато деца говоре: 'ајде да се играмо *йййире*. Глагол *йййираити* се опште је познат у народу, али суштествително нисам чуо осим у месту мога рођења“. Приметићемо, међутим, да је у Вуковом Рјечнику ова реч још боље посведочена и да је Вук својим примером инсистирао на ширини њене употребе. Каже Вук: „1) игра у којој се округли камичци бацају из руке у висину и дочекују опет на руку и хватају у руку. У Вршцу ову игру играју женска дејца са пет камичака, а у Црној гори играју је мушкарци с једанаест камена и дванаестим коњем“. Вук у овом значењу испоређује *йййиру* са речи-

ма *шйиџралица* (2) и *шйџак*. Друга два значења речи *шйиџра* овде нису од значаја. Вуков Рјечник потврђује и одговарајуће значење глагола *шйиџраити се*.

Речник МС бележи реч *шйиџра* као покрајинизам, дефинишући је управо у оном значењу о којем говори Стерија, дакле *шйиџра* је: „о-кругао каменчић, пиљак; игра с одређеним бројем каменчића, који се бацају у вис и дочекују опет у руку“. Интересантно да је пример у овом речнику из Вукових народних песама. По истом речнику, постоји и једна друга игра штапићима, који се бацају увис, и називају *шйиџре*. На основу само ових увида може се рећи да је већ у Стеријино време и именица *шйиџра* била позната и забележена и ван Вршца и његове околине, а да је глагол *шйиџраити (се)*, такође био шире познат и употребљаван у више значења, слично као и данас.

4. Каже Стерија: „*Тулуз* (у Срему *чоков*). Цело стабло на ком кукуруз расте зове се *шјулузина*, (тако се на пр. каже: тулузином стоку хранити); оно пак парче где су зрна усађена кад се кукуруз окуни, зове се *шјулуз*. Је ли ово боље него чоков или шагурина, лако се може видети“. Вук је у Банату забележио обе речи и упутио их на окомак. Очито је Стеријина интервенција срачуната на прављење значењске разлике између две речи и исправљање Вукове омашке.

И *шјулуз* и *шјулузина* су по Речнику МС турцизми. У јужном делу Баната, који је мени познат, и данас се стабљика кукуруза назива *шјулузином*, а кучањ, чоков кукуруза у који су усађена зрна, и који се очишћен од зрна користи за гориво, зове се искључиво *шайурина*. Реч *шјулуз* нисам чуо. Стеријино залагање за ове речи делимице је усвојено (вероватно без икакве везе с његовим текстом, него самим животом језика), а неке речи су и даље остале „пределне“.

5. Следећа Стеријина реч: „*Крецав* (обично *кудрав*). Кудрав је онај који се није очешљао, или коме је коса гргуљаста, али онај коме је коса оштра и силно уковрчена, (*crispus*) зове се *крецав*“. Реч је забележио Вук у Рјечнику, у Вршцу, с назнаком „н. п. коса ... *vide* ... коврчаст, лист у кеља“. Стерија очито интервенише да би исправио Вука. Ова реч је без ознаке покр. или било које друге веома богато посведочена у Речнику САНУ. Прво и главно значење под тачком а. дефинише Стеријино значење: „који је са увојцима, коврцав, кудрав, гргурав (о коси, длаци); који има такву косу, односно длаку“. Први пример је из прозе Михаила Вељића „Приповетке с југа“ објављене у Скопљу 1933. године. А ту су и један пример из дела Стеријиног земљака Богдана Чиплића, из прозе Надежде Тутуновић-Илић, из поезије Радована Кошутића, и сам Стеријин пример, јавља се као потврда. Под б. у оквиру исте тачке, добро је посведочено и следеће значење: „чија је површина таласаста, гргурава (обично о лишћу неких биљака: купуса, кеља, салате и сл.)“. Примери су из Јуришићеве „Јестественице“ (Београд, 1922.), из „Повртарства“ Ђ. Радића (Панчево, 1878) и Вуковог Рјечника. Очито да је ова реч постала део стандардног језика.

6. Бележи даље Стерија: „*Качка*, боље скачка (у Срему *шйџицка*). У Вршцу се обично зове кача једно кратко дрвце, заоштрљато и с

једне и с друге стране, по којима се штапом удара те одскаче (опет игра). Ја сам држао да је ова реч влашка, јер се при игрању влашки и броји 'кача уна, кача дој, треј', али кад сам од влашке деце у Карансебешу чуо *качка*, лако сам се уверио да је реч србска, и произилази од *скакайи*. Да пак у влашком језику много речи има србских, које су се код нас изгубиле, то сам већ доказао“. Интересантно је да у фусноти повезаној с речи *качка*, Стерија додаје и следећу информацију: „Г. Вук каже да је у Вршцу од деце чуо говорити *качка* (а не *кача*); но ја га уверавам да тако није мог'о чути, него је пречуо“.

Ова Стеријина реч је интересантна јер крећући од Вукове речи *качка* уствари оповргава њено постојање у Вршцу, у говору српске деце, тврдећи да она изговарају реч *кача*. Речник САНУ бележи ово значење као покрајинско (в. *кача*², под тачком 2), ослањајући се једино о два, управо један Стеријин пример у значењу *клица*. Речник САНУ бележи и реч *качка*, као покрајинску, ослањајући оба значења на Вукове потврде из Рјечника. Баш она значења која Стерија пориче. Друго значење, *клица* као зашиљеног дрвца које се удара у дечијој игри штапом, Речник САНУ посведочује и примером из наведеног Стеријиног чланка, што је погрешно, сем ако не узмемо у обзир чињеницу да је ту реч чуо код влашке деце у Карансебешу. Међутим, данашњим старијим Вршчанима реч *качка* позната је управо у значењу *клица* (проверено на терену).

7. „*Салуџак* (обично *шљунак*). Ситан бели, боље жућкасти камен, на подобије крупног песка, зове се *шљунак*, а повелики камен овог истог рода зове се *салуџак*“. Ову реч Речник МС означава као покрајинску и потврђује једним примером из дела чији је аутор Исо Великановић. Дефиниција у Матицином речнику гласи: „комад камена, шљунка“. РЈА, ослањајући се пре свега на Вука, каже да се реч говори у Вршцу, додајући да реч бележе и Шулек и Ивековић. Даље објашњење о етимологији и пример из Вукових писама, потврђују да је Стерија и овај свој текст писао полазећи од критике Вуковог Рјечника и тумачења речи које је забележио у Банату, односно у Вршцу и околини.

8. „*Личим* (у Срему *наликујем*). Личити доводим од лица, а наликовати од наличја; боље је дакле личити с протегнутим првим слогом“. Вук у Рјечнику не бележи ово данас широко распрострањено значење, већ наводи као прво значење „доликовати“, а као остала уде-шавати кога; викати као телал; „крв на кога“, дакле указати на убицу; и лечити. Укратко: овај глагол је баш у Стеријиним значењу врло богато посведочен у Речнику САНУ, с примерима из дела М. Ђ. Милићевића, Ћипика, Скерлића, М. Петровића, Крлеже и др. Данас је део стандардног лексикона српског језика.

9. „*Мацино злајџо*. У песковитом камену налазе се танке неке таблице, беле или жућкасте, које се лако сломити могу, и које се у Вршцу зову: *мацино злајџо*“. Вук је овај израз упутно на „змајеве отресине“, с назнаком да је израз чуо у Вршцу. Као и иначе у тексту, Стерија допуњава или коригује Вукове дефиниције речи које је бележио у Вршцу. У Речнику САНУ тај Стеријин израз регистрован је у

изразима код именице *злато*, где је упућен дефиницијом на *биотит*. Сам *биотит* је у првој књизи Речника САНУ дефинисан као „минерал из групе лискуна, обично црне боје“. Чини се да се Стеријино *мацино злато* и оно из Речника САНУ не поклапају. И Речник МС, под изразима, у одредници *злато* констатује значење из Речника САНУ.

10. „*Буљуна* (сова). Ово је наименованије по природи дато“. Вук зна само за реч *буљина* и упућује је на сову. Стеријину реч Речник САНУ означава као покрајинску и упућује на стандардно *буљина*. Реч *буљина* забележена је само у „Мемоарима Стефана Стевче Михаиловића“. У савременом стандардном српском језику присутна реч *буљина* означава велику ноћну птицу, сову ушару *Bubo bubo*. Данас је, што судим и по властитом познавању ових говора, реч *буљина* много присутнија у јужном Банату од Стеријине *буљуне*.

11. Затим, Стерија предлаже следећу реч: „*Првача*. Онај који је што први учинио, зове се *првача*. Употребљава се и глагол *првачити*, ја сам првачио, он је првачио, итд.“ Реч *првача* је у овом значењу забележио Вуков Рјечник, а по њему, с одредбом покрајинизам и Речник МС. И глагол *првачити* је забележио Вук, али у значењу „орати први пут неку земљу“, док је Бакотић (1936) у свом *Речнику српскохрватског књижевног језика* забележио значење „предњачити“, блиско Стеријиној потврди. Оба значења глагола *првачити*, на основу ових потврда пренео је и Речник МС, али без означавања да је реч о покрајинизму. Исти речник бележи и повратни облик овог глагола у значењу „бити први, имати првенство (у чему)“. Стерија се слаже с Вуком.

12. Читамо код Стерије: „*Машка*. Од *измашићи* постоји суштствително *машка*. Тако деца обично кад се лопте играју, броје машке“. Вук је у Рјечнику забележио три значења ове речи. Упутио ју је на реч *махалка* (1), навео значење палице којом се игра клис, попик или лопта, које је забележио у Шумадији, као и треће значење „кад се игра лопте па се не погоди“. Стеријино значење се поклапа са Вуковим трећим значењем. У Речнику САНУ реч *машка* има два значења. Прво, по Речнику САНУ застарело, дефинисано је као: „грешка, омашка, пропуст“, а друго, означено као покрајинизам, дефинисано овако: „неуспео погодак при гађању, пуцању лоптом у циљ, промашај“. Примери су из Вуковог Рјечника и Стеријиног текста којим се управо бавимо. Интересантно је да Речник САНУ није прибележио Стеријино значење глагола *измашићи*, иако је за тај глагол пронађено пет развијених значења.

13. „*Трејелка* (петелка) на грозду (т.ј. кад се зрна скину)“. Речник МС ову реч означава као покрајинску и упућује дефиницијом на *иешелку*. Као једини извор *ишејелке* наведен је Вуков Рјечник. Вук *ишејелку* упућује на *иешелку*, бележећи да је реч чуо у Вршцу.

14. „*Волим* или *волем*. Реч се употребљава у место 'имам што радо' у степену позитивном; у Вршцу се узима у степену сравнителном, и значи мало, на пр. ја *милијем* и Петра, али волим Павла; волим Француза него Енглеза“. Доводећи у семантички однос глаголе *миловати* и *волећи*, Стерија у ствари тврди да, у Вршцу, *волећи* зна-

чи виши степен љубави према некоме у поређењу степена љубави према коме другом, а *миловати* значи осећати наклоност, волети. Вук у Рјечнику *волети* упућује на *вољети*, а под том речју разликује основно значење опримерено са: „Волим мастан капати него гладан плакати“, али додаје и: „Говори се и највољети ... Ја би бурму највољела“, показујући да је био свестан семантичке разлике. Уз одредбу да је реч о народском значењу, Речник САНУ врло богато посведоченом грађом потврђује Стеријину тврдњу, а Речник МС се прикључује.

15. „*Обга* (јуфка). Да је јуфка србска реч, ја не бих смео добар стајати; *обга*, чини ми се, долази од обвијати, биће дакле правилније *обвга* као и *обвојак* (обојак)“. Вук је, међутим, уз тврдњу да је *обгу* чуо у Вршцу и Браничеву упутио ту реч на *јуфку* (1). *Обга* је као покрајинизам забележена у Речнику САНУ с дефиницијом: „танак лист развијеног теста за питу и сл., кора, јуфка; комад теста од кога се прави такав лист“. У Речнику САНУ уопште није ни констатована Стеријина „етимолошка“ интервенција, што ће рећи да није ни била у употреби реч *обвга* (између осталог и врло незгодна за изговор). Реч *обвојак* је била, да тако кажем боље среће, посведочена је у Речнику САНУ, али је као спореднија, у првом значењу дефиницијом упућена на једно од значења речи *обвој*, а у другом као покрајинизам дефинисана само примером из књиге К. Црногорца „Дуван“ (1888). У суштини је ова реч остала оно што је, по Вуку, била и у Стеријино време, није се укључила у лексички фонд стандардног језика.

16. И последња реч: „*Трошица*, то исто што се обично зове мрва (од хлеба)“. Вук ју је као деминутив упутио на троху. Ова реч је у јужном Банату и данас у живој употреби управо у наведеном, Стеријиним значењу. Речник МС ову реч без икакве оградe дефинише са „дем. од троха, мрвица“.

Завршавајући свој занимљиви текст, велики писац понавља врло конструктивну идеју: „Кад би се из свију предела мање познате но чисте и србске речи покупили и издале, није сумње да би језик наш много добио“. Наведене Стеријине речи као да су имале одјек у помињаној Новаковићевој посланици пола века касније. Али ту није крај. Стерија показује да је био свестан и потребе прикупљања и другог лексичког блага на терену. Он продужава: „Тако би добро било да се покупе гдекоја наименованија села, места, река, брегова, итд. која иначе нису у употребленију ...“ Што показује да је наш писац средином претпрошлог века био свестан значаја ономастичке грађе, као драгоценог извора за историју језика, етимологију, али и многе друге науке које се дотичу народног живота, историје итд.

У наставку реченице коју сам мало час прекинуо Стерија наводи неколико њему познатих топонима, које пише малим словом: „врачев гај, широко било, избиште, средиште, честин, железник, домоглед итд.“ Како се види, Стерија меша имена места, која постоје и данас и тако се зову, са микротопонимима из околине Вршца, али свеједно, његов предлог је једна врста пионирског геста у овој области.

Конечно, у последњој реченици текста Стерија још једном објашњава прави смисао сакупљања „пределних речи“, које су по пореклу наше, по свим крајевима српства.

У низу Стеријиних текстова који се тичу језика, нема сумње да је овај рад један од најзначајнијих, пре свега по идејама које предлаже. Видљиво је да су век и по после настанка овог текста, неке речи које су Вук и Стерија чули и забележили у Вршцу и околини одиста постале део нашег стандардног лексикона, док су неке друге речи остале и даље покрајинизми. Али све ово је природно и представља миран ток развитка једног језика.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Анић 1996:** Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- Бакотић 1936:** Лујо Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Београд.
- Вук Рјечник:** Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник исцумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд, 1935.
- Новаковић 1888:** Стојан Новаковић, Српска краљевска академија и неговање језика српског, *Глас српске краљевске академије X*, Београд.
- Речник МС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVI, Београд: САНУ, 1959–2001.
- РЈА:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Стерија 1847:** Јован Стерија Поповић, О српским речма пределним (О српскимъ рѣчма предѣльнымъ), *Гласник друштва српске словесности I*, Београд, 21–24.

Р е з ю м е

Васа Павкович

О СУДЬБЕ «ПРЕДЕЛЬНЫХ СЛОВ»

Размышления об одном лексикографическом очерке Стерии

В настоящей статье рассматриваются языковые идеи Йована Стерии Поповича, содержащиеся в тексте *О српским речма пределним*, опубликованном в 1847 году в «Гласнике Общества сербской словасности». Стерија считал, что, исходя из территориального расположения, а также вследствие сложившихся исторических обстоятельств, необходимо приступить к собиранию т. наз. предельных слов, т.е. окраинных, диалектных слов. Он в самом деле прав, когда утверждает, что многие из них могут стать факторами стандартного лексикона нашего языка. Стерија приводит около 15 таких слов из южного Баната и определяет их значения, сравнивая их с лексическим материалом *Словара* Вука Караџича. Рассматривая слова Стерии и их значения, а также актуальную языковую ситуацию, автор приходит к выводу, что крупный писатель и в данной сфере своей деятельности написал текст, релевантный и для нашего времени.

ИВАНА КОЊИК
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ПЕРИФРАСТИЧНИ ПРЕДИКАТ У НОВИНСКИМ НАСЛОВИМА

На примерима из актуелне дневне штампе анализира се употреба перифрастичних предиката у насловима: разматрају се њихова структурна, семантичка и функционална обележја, сагледана у зависности од типа дискурса.

Кључне речи: синтакса, предикат, перифрастични предикат, новински наслови.

1.0. Наслов, као један од многих лингвистичких и нелингвистичких чинилаца у процесу информисања у дневним новинама, има посебно место и функцију. На особену функцију наслова, да сигнализује початак текста (Мразовић–Вукадиновић 1990: 659), односно уведе читаоца у вербалну интеракцију (Васић и др. 1980: 1ф), указано је у литератури.¹ Такође, сама његова позиција у тексту, чији је саставни део, такву његову функцију додатно наглашава: наслов се увек налази над текстом, на почетку (тј. пре почетка) текста, готово увек је визуелно истакнут. Функција наслова, с једне стране, јесте да информише читаоца о тексту који следи, тј. да на својеврстан начин „суфлира његову садржину“ (Грицкат 1966: 78). С друге стране, наслов треба да привуче пажњу читаоца, „загреје“ га баш за тај текст и, коначно, прода новине. Дobar наслов, према томе, треба да тежи обједињавању ових, неретко опречних функција, да буде у исто време и информативан и економичан и експресиван и ексклузиван. Природа новинарског посла, а посебно израда дневних новина — брзина којом се ради и мисли, број наслова које треба формулисати, недостатак времена, кадра и сл., отежава испуњавање ових циљева, те се употребом нејезичких, графичких средстава (већа слова у односу на текст, другачији тип, боја и сл.) надопуњују вербална средства, а текст чини „видљивијим“.

2.0. У досадашњим истраживањима наслова утврђено је да су за њих, на лексичко-синтаксичком плану, карактеристичне појаве редукције реченичних делова (најчешће предиката), крњење предиката, измена редоследа речи, употреба номиналних структура, док се експре-

¹ О обележјима новинских наслова в. Грицкат 1966, Замуровић 1976, Васић и др. 1980.

сивност обично постиже употребом стилских фигура, фразеолошких израза, намерним преносом значења које узрокује двосмисленост, изневеравањем очекивања и сл. Употреба перифрастичних предиката (у даљем тексту ПП) у насловима, у досадашњим радовима, није испитивана, нити јој је посвећивана посебна пажња.² Стога нам је намера да у овом раду испитамо присутност и анализирамо употребу перифрастичних предиката у новинским насловима.

2.1. Употребу перифрастичних предиката анализираћемо на примерима ексцерпираним из актуелне дневне штампе,³ и то из текстова типичних новинских жанрова — у типичне новинске жанрове убрајамо: вест, извештај, коментар, чланак, интервју, репортажу и хронику.⁴ Укупно је прегледано 14 бројева дневних новина и један двоброј. Из анализе су искључени наднаслови и поднаслови, иако они са насловом чине саставни део насловног текста. Разлог је следећи: показало се да су поднаслови углавном издвојена једна или више реченица (цела или редуковане) из текста изнад којег поднаслов стоји, те се текст поднасловова у великој мери подударара са текстом који следи.⁵

3.0. Анализом је утврђено да се наслови у дневним новинама јављају изнад готово свих текстова, па тако и изнад оних који припадају типичним новинским жанровима. Насловљавају се и вести, иако су по обиму најкраће, састављене од свега неколико реченица, често само једне. Вести се јављају и без наслова, мада ретко; тада је обично више вести обједињено под једним насловом, који истовремено функционише и као рубрика, нпр. Телекс и сл., а наместо уводне реченице наводи се податак о месту, времену и извору информације.

3.1. У прошлости је ситуација била другачија. Новине су у почетку имале претежно информативну и дидактичку функцију, па су и текстови углавном били информативног типа, а наслови сведени на номинативни облик именице или номинативне синтагме (уи. Грицкат 1966: 84–85). У првим српским новинама (*Славенно-Сербскія Вѣдомости*, које су излазиле у Бечу од 1792. до 1794. године и *Новине Србске*, које су почеле излазити 1813. године и излазиле све до 1822. године),⁶ вести нису имале засебне наслове, већ су биле тематски груписане и обједи-

² У радовима о насловима (Грицкат 1966, Замуровић 1976, Васић и др. 1980) наводе се, мада ретко, примери са ПП, али не као илустрација за употребу овог типа предиката у насловима, већ насумице и у друге сврхе.

³ Прегледане су следеће дневне новине: *Дневник* 26. април 2004. (Днев. 1); *Дневник* 5. мај 2004. (Днев. 2); *Политика* 16. мај 2004. (Пол. 1); *Политика* 19. мај 2004. (Пол. 2); *Блиц* 24. мај 2004. (Блиц 1); *Блиц* 27. мај 2004. (Блиц 2); *Данас* 29–30. мај 2004. (Данас); *Вечерње новости* 12. јун 2004. (ВН 1); *Вечерње новости* 16. јун 2004. (ВН 2); *Курир* 29. јун 2004. (Курир 1); *Курир* 30. јун 2004. (Курир 2); *Блиц* 23. фебруар 2006. (Блиц 3); *Блиц* 27. фебруар 2006. (Блиц 4); *Вечерње новости* 27. фебруар 2006. (ВН 3); *Дневник* 6. март 2006. (Днев. 3).

⁴ О новинским жанровима в. Тодоровић (пр.) 1998, Ђурић 2003.

⁵ Циљ испитивања није утврђивање учесталости употребе ПП у насловима, те неће бити навођени прецизни статистички подаци, нити доношени коначни закључци о односу ПП и наслова.

⁶ Подаци су наведени према Милановић 2000.

иене под заједничким насловом којим је означавана земља на коју се вест односи.⁷ Са развојем новинарства и штампарске технологије, мењала се, тј. усложњавала функција новина. Поред информативних текстова, све више су у новине продирали текстови друкчијег (забавног) карактера, те су се у складу са актуелним садржинско-формалним променама, мењали и наслови — развијала се њихова синтаксичка структура, а добијали су и нове облике језичке стилизације.⁸

4.0. Перифрастични предикат сматрамо посебним типом сложеног предиката, различитим и од именског и од сложеног семикопулативног са фазним, модалним и модалитетним глаголима и од идиоматизованог предиката. Под перифрастичним предикатом подразумева се предикат састављен од минимално две лексеме: једне обавезно глаголске у личном глаголском облику (то може бити копулативни глагол *јесам/бићи*, семикопулативни глаголи тина *вршићи*, *чинићи* или пунозначни који у датом предикату функционишу као семикопулативни) и друге именичке, по правилу, добијене номинализацијом глагола с којим је семантички и/или деривационо у вези, нпр., *дати одговор* = *одговорити*, *бити у њослу* = *радити*, *вршићи контролу* = *контролисати*, *иасити у депресију* = *почети бити / њостати депресиван* и др.⁹ Захваљујући аналитичкој структури и обележјима која имају, бројне су могућности и предности које употреба ПП може да пружи (могућност детерминације именице у ПП помоћу придева, што доприноси прецизнијем и често концизнијем начину изражавања, могућност замене глаголског дела у ПП, чиме се постиже нијансирање значења, исказивање нових, додатних информација у односу на једнолексемски предикат, као и избегавање монотоности и на лексичком и на синтаксичком нивоу, тежња да се, из било ког разлога, изостави податак о агенсу или нацијенсу, да се исказе пасивно значење без употребе пасивних облика или дијатетичке варијанте једног глаголског предиката помоћу синтаксичких, а не морфолошких конструкција, што је најчешће нејезички условљено: интелектуализованошћу тематике, тежњом ка економичности, фактографичности, формалности, конвенционалности, свођењем експресије и сл., могућност да се истакне институционализовани карактер радње, а понекад и тежња ка еуфемизацији ради избегавања неугодне или непристојне, опасне или погрешне конотације или потреба да се ситуација прикаже сликовитије, упечатљивије, снажније, уверљивије и др.).¹⁰ Зато је то важно утврдити у медијском дискурсу, који одликују управо тематска и жанровска разноврсност, сажетост, економичност, прецизност у изражавању, интелектуализованост и уопште-

⁷ Уп. и Милановић 2000: 628, тачка 1.5.1.

⁸ О развоју новинских наслова в. Грицкат 1966, о развоју и стабилизацији жанровске структуре вести в. Милановић 2000.

⁹ Уп. Радовановић 1977, Тополињска 1982, Керкез 1997а, 1997б, 1998а, 1998б, Коњик 2005.

¹⁰ Овде су наведене пре свега оне карактеристике ПП које могу да буду релевантне за медијски дискурс. О околностима које погодују предикатској перифрази в. у Радовановић 1977, Радовановић 2004, Ивић 1988, Тополињска 1982.

ност тематике, имперсонализованост, анонимизованост, неовремењеност језичког исказа, информативност и објективност, висок степен формализације, актуелност и сензационалност (уп. Тошовић 2002: 299–327),¹¹ и посебно у његовим специфичним исказима какви су наслови. Циљ овог истраживања био би, дакле, да се анализира структура перифрастичних предиката употребљених у новинским насловима, као посебној врсти исказа медијског дискурса, на основу чега би се извршила одређена систематизација. Да би систематизација била коректна и да би се извели што тачнији закључци, релевантни како за лингвистичка — синтаксичка истраживања, тако и за примењенолингвистичка, потребно је експерпирати и проучити што већи број примера.

5.0. Будући да перифрастичне предикатске конструкције својим функционалним карактеристикама могу да, у одређеној мери, удовоље „захтевима“ који се постављају пред новинске наслове (а то су, горе наведене, информативност, економичност, експресивност, сензационалност итд.), њихова употреба у насловима је очекивана. Текстови (наслови) у новинама су потврдили оваква очекивања. Регистрован је не мали број ПП, који нису увек експлицирани у свом пуном облику.

6.0. ПП у насловима јављају се у два облика: (1) пуном, када су експлицирани и глаголска и именичка компонента ПП, нпр.: Синдикат *јодноси јужбу* против пословодства (Днев. 1), *Нема бојазни* за инвеститоре (Данас), и (2) редукованом, нпр.: *У јиродаји* [су] карте за „Егзит“ (Блиц 1), *Дајта* [је] *јодришка* независном Косову (Пол. 2).¹² Редукованим ПП могу се сматрати они код којих је глаголска компонента редукована или изостављена, а њено постојање се може претпоставити на нивоу дубинске структуре реченице у којој је такав предикат употребљен. Две су могућности за редуkcију глаголског дела ПП, с обзиром на то да две врсте глагола могу да га конституишу:

I. Потпуно изостављање глаголске компоненте, што је карактеристично за оне ПП код којих се у функцији глаголског конституента јавља копулативни глагол *јесам/бијти* или глагол *јесам/бијти* семикопулативно употребљен у значењу 'бити, налазити се', нпр. Бугарски специјалци и цариници [су] у акцији (Днев. 1),¹³ Убица [је/се налази]

¹¹ То је, управо, предмет нашег рада *Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката, на примерима из дневних новина*, који је предат за *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*.

¹² У угластој загради је реконструисан део перифрастичног предиката који је у наслову испуштен.

¹³ У овом примеру пун облик ПП готово да би било неисправно употребити, а при таквој стилизацији променило би се и значење наслова и његова стилистичка вредност. Наслов *Бугарски специјалци и цариници су у акцији* осећа се као непотпуна, незавршена реченица у којој се предлошко-падежна конструкција у *акцији* доживљава као прилошка одредба, а не као део ПП. Отуда је очекивано да такав наслов добије завршетак, нпр. *Бугарски специјалци и цариници су у /систојтој/ акцији ухалили јиројину шверцера царейјама*. Редукованим ПП наговештава се радња, али се она приказује мање као процес, а више као чињенично стање. При том се уноси и специфична значења — момснат новине, непознатости, резултативност (наговештава се организована ак-

на лечењу (Блиц 3). Глаголска компонента се понекад изоставља и у ПП са семикопулативним глаголом у функцији глаголског конституента, нпр. Учитељу [дат] *ошказ* због штипкања ученице (Блиц 4).

II. Редукција помоћног глагола у сложеном глаголском облику семикопулативног или пунозначног глагола који функционише као семикопулативни, најчешће у перфекту, нпр.: Мик [је] *дао благослов* (ВН 3), *Даџа [је] њодришка* независном Косову (Пол. 2) и сл.

7.0. У пуном облику, ПП у насловима се не употребљавају често, нпр.: Агенција Контекст *води кампању* Маршићанину (Данас), Јовица Станишић: *Дајем вам реч*, часни суде (Данас), Истина увек *изазива узнемирење* (Данас), *Нема* више *одлагања* (ВН 3), Синдикат *њодноси њуужбу* против пословодства (Днев. 1), *Смањење учења је било неопходно* (Блиц 3).¹⁴ Њихов број би се, сасвим сигурно, знатно повећао када би се у анализу укључили наднаслови, поднаслови и међунаслови. Чешће се употребљавају редуковани ПП, што је у складу са досадашњим запажањима у литератури да је употреба крњих предиката једно од обележја новинских наслова. И. Грицкат је утврдила да се употребом краћег перфекта у насловима, привлачи пажња читалаца, постиже утисак новине, семантика непознатости, експресивност казивања, неочекиваност, а тиме и сензационалност, да се, исто тако, може постићи и значење резултативности или значење модалности (Грицкат 1954: 64–71). Крњењем предиката у насловима може се постићи сажетост и одређена експресивна модалност, а услед честе употребе постали су шаблон новинарског изражавања (Замуровић 1976: 83–85).

8.0. Глаголска компонента ПП, како је истакнуто, може да изостане у потпуности: *У њродаји* карте за „Егзит“ (Блиц 1) → *У њродаји су* карте за „Егзит“, Каменоресци у *иштрајку* (Курир 1) → Каменоресци *су у иштрајку*, *У њосеџи* клубу лечених алкохоличара (Блиц 1) → *(Били) су у њосеџи* клубу лечених алкохоличара, Амбасадорка у *њосеџи* (Блиц 3) → Амбасадорка *је (била) у њосеџи*, Убица на *лечењу* (Блиц 3) → Убица *је на лечењу*, Тројица у *ишешком сџању* (ВН 3) → Тројица [*су/налазе се*] у *ишешком сџању*, или се редукује помоћни глагол, најчешће у перфекту: Председник Сезер *уложио веџо* (Данас) → Председник Сезер *је уложио веџо*, *Сџигла реакција* на трик с акцијама (Днев. 2) → *Сџигла је реакција* на трик с акцијама, Газда Језда *доживео шлог?!* (Курир 1) → Газда Језда *је доживео шлог?!*, Мик *дао благослов* (ВН 3) → Мик *је дао благослов*, ређе у пасиву: *Даџа њодришка* независном Косову (Пол. 2) → *Даџа је њодришка* независном Косову, *Укинуџ* *моноџол* над земљиштем (Блиц 3) → *Укинуџ је моноџол* над земљиштем. Изостављањем или редуковањем глагола у ПП, нарушава се граматичка информативност наслова (обично се редукује редундантан граматички податак), али не и лексичка информативност,

чија која је дала одређене резултате), наслов је експресивно обележен, моменат динамике који је лексикализован се додатно наглашава и др.

¹⁴ О структурним моделима ПП в. Коњик 2005.

која је за наслов битнија. Зато понекад нисмо у могућности да са сигурношћу реконструирамо глаголско време испуштене копуле односно предиката у целини.¹⁵ Како је наслов, међутим, део веће целине коју чине наднаслов, наслов и поднаслов, ове информације су често садржане управо у овим његовим деловима (наднаслову или поднаслову). Наслов је, такође, део новинског текста, те је радња исказана насловом овременењена и у самом тексту. Понекад за овременењање наслова може да буде релевантан и падежни облик. У примеру: У *Њосеји* клубу лечених алкохоличара (Блиц 1), да је употребљен облик акузатива с предлогом у, тада би наслов означавао будућу, директивно конципирану радњу.

8.1. Када глаголску компоненту конституише семикопулативни глагол и када он у потпуности изостане, наслов губи обележје реченичности и постаје номинализована структура: Сукоб око Киншасе (ВН 2) → **Води(о) се сукоб око Киншасе*, Обнова од темеља (ВН 2) → **Припрема се, врши се, у шоку је обнова од темеља*, Одлука до краја недеље (Блиц 3) → **Биће донећа одлука до краја недеље*, Преговори са ЕУ (Блиц 3) → **Воде се / у шоку су преговори са ЕУ*, Поступак против Вучелића (Блиц 3) → **Покренућ је / у шоку је / води се Њосејак против Вучелића*, Данас пресуда владици Пахомију (Днев. 3) → **Данас ће бити донећа пресуда владици Пахомију*. На дубинском нивоу, некад се могу претпоставити реченице са ПП, како је показано, иако је веза ослабљена.¹⁶ Када је веза у потпуности изгубљена, што је често случај, наслов се не може развити у реченицу и тада представља апсолутну номинализацију, нпр.: Пуцњи у слободу медија (Данас)¹⁷, Измене закона о раду (Блиц 4).¹⁸

9.0. Редукција глаголског дела ПП у насловима, дакле, зависи од семантичких обележја глагола (копулативни глагол : семикопулативни глагол). Лакше се изоставља прави копулативни глагол, него семикопулативни, јер је значење копуле сведено на чисто категоријално 'бити', те се лако може реконструирати. Степен копулативности, односно степен лексичке оформљености (десемантизованости) синсемантичког семикопулативног глагола или пунозначног који у ПП функционише као семикопулативни, није у сваком поједином случају исти. Када је степен лексичке оформљености већи, тј. степен десемантизованости мањи, глагол у предикатско-аргументску структуру уноси значајније

¹⁵ За новинске наслове у којима се користе крћи предикати најчешће није битно лице о којем је реч (оно је често непознато или уопштено), нити време догађања, нити догађање као процес, већ његов резултат, сам догађај, његова занимљивост, актуелност, поучност и сл. (уп. Грицкат 1954: 65–71). У првом плану је, дакле, догађај, момент новине, непознатости, неочекиваности и изненадности, а томе погодује редуирање податка о времену вршења радње.

¹⁶ Могуће је да претпостављени супституенти нису семантички комплементарни са текстом, тј. нису у складу са садржајем текста, пошто при њиховом реконструирању није узет у обзир контекст, односно садржај текста који следи иза наслова.

¹⁷ Овај пример је експресивно обојен и близак је идиому.

¹⁸ О номинализацијама в. Радовановић 1981.

или разноврсније семантичке модификације, те његово изостављање отежава поуздано реконструисање, тј. разумевање значења ПП. Зато се семикопулативни глаголи, а посебно пунозначни који функционишу као семикопулативни, теже изостављају, или се не могу изоставити, а да се то не одрази на лексичку информативност наслова.

9.1. Редукција глаголског дела зависи и од устаљености израза, односно његове мобилности. Ако се исти падежни облик са истом именицом јавља и уз неке друге глаголе, редукција ће вероватно изостати.

10.0. Посматрано са прагматичко-стилистичког аспекта, разлози за употребу ПП у новинским насловима су следећи. Може се изоставити податак о агенсу и/или објекту радње, а да се не наруши грама-тичност реченичне структуре (*Припреме обављене у највећој тајности* (Днев. 3)). Пажња читалаца се може фокусирати у складу са интенци-јама аутора што доприноси остварењу прагматског циља (*Плива на гу-бишћу* (Днев. 3), *Даџа њодршка* независном Косову (Пол. 2)). Употре-бом ПП понекад је могуће на економичан начин саопштити одређену значењску нијансу за коју не постоји одговарајући глагол (*Процес до-бија смисао* (Днев. 1)), саопштити допунску информацију, нпр. о гла-голској фази, институционализованом карактеру радње (*Даџа [је] њо-дршка* независном Косову (Пол. 2)), или се употребом јединица са тер-минолошком функцијом може постићи формалност у изражавању (*Синдикат њодноси њуужбу* против пословодства (Днев. 1)) и др., што би, на неки други начин, било тешко или немогуће изразити. Редуко-вани ПП уносе у наслове специфичну семантику и врше нарочиту функцију — ону која је карактеристична за употребу крњих предиката у насловима уопште — радња се приказује не као процес, већ као ње-гов резултат, уноси се нарочита стилска вредност, експресивност, по-стиже се утисак новине, непознатости, неочекиваности, изненадности, сензационалности, пажња се усмерава на жељену информацију.

11.0. Редовном употребом истог структурног модела формира се препознатљив језички израз и утиче на то да се дати модел почиње осећати као уобичајен, типичан за стил наслова, па чак и шаблонизи-ран, што, напослетку, води ка језичко-стилоској унификацији. Примети-ли смо, на пример, да се у насловима често појављује редуковани ПП структуриран по моделу: /сор или semсор[бити]/ + у + локатив, нпр.: *Трст у офанзиви* (Пол. 2), *Почетак сезоне у њуном сјају* (Днев. 2), *Бу-гарски специјалци и цариници у акцији* (Днев. 1), *У њродаји* карте за „Егзит“ (Блиц 1), *Амбасадорка у њосетџи* (Блиц 3), *У њосетџи клубу ле-чених алкохоличатра* (Блиц 1), који, по свему судећи, постаје манир новинарског изражавања у насловима.

12.0. На основу претходне анализе, наместо коначног закључка, може се, за сада, констатовати следеће. ПП су присутни у новинским насловима, ређе у пуном, чешће у редукованом облику, што је у скла-ду са обележјем наслова да се редуковани предикати, посебно краћи

перфекат, у насловима јављају веома често. Тако се и ПП у новинским насловима најчешће јавља редукован у облику краћег перфекта. Потпуна редукација, тј. изостављање глаголске компоненте, карактеристична је за ПП са глаголом *бити* без обзира на то да ли је глагол *бити* употребљен као копула или као семикопулативни глагол. Ређе се изостављају семикопулативни глаголи чији је степен лексичке оформљености већи, тј. степен десемантизованости мањи (када је реч о пунозначним глаголима који функционишу као семикопулативни), јер се то одражава на лексичку информативност наслова. Као посебно фреквентан издвојио се модел /бити/ + у + локатив, који поприма одлике шаблонизованог новинског израза.

ЛИТЕРАТУРА

- Васић и др. 1980:** Вера Васић и др., Лингвостилистичка обележја наслова, *Прилози проучавању језика* 16, Нови Сад, 1–16.
- Грицкат 1954:** Ирсна Грицкат, *О њерфектју без њомоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким њојавама*, Посебна издања књига ССХХП, Београд: Српска академија наука и уметности — Институт за српски језик.
- Грицкат 1966:** Ирена Грицкат, Наслови — посебна категорија писане речи, *Наш језик* XV/1–2, Београд, 77–95.
- Ђурић 2003:** Душан Ђурић, *Новинарски лексикон*, Београд: YU маркетинг прес — Новости.
- Замуровић 1976:** Нада Замуровић, О новинским насловима, *Прилози проучавању језика* 12, Нови Сад, 67–85.
- Ивић 1988:** Милка Ивић, Још о декомпоновању предиката, *Јужнословенски филолог* XLIV, Београд, 1–5.
- Керкез 1997а:** Драгана Керкез, Место перифрастичне предикатске конструкције у систему предиката, *Славистика* I, Београд, 56–62.
- Керкез 1997б:** Драгана Керкез, Глаголски конституент перифрастичних предикатских конструкција (у српском и руском језику), *Српски језик* 1–2, Београд, 303–310.
- Керкез 1998а:** Драгана Керкез, Типови перифрастичних предикатских конструкција према њиховим конститутивним елементима, у: *Међународни симпозијум изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини*, Београд, 183–190.
- Керкез 1998б:** Драгана Керкез, Номинални конституент перифрастичних предикатских конструкција, *Славистика* II, Београд, 93–98.
- Коњик 2005:** Ивана Коњик, Прилог класификацији и лексикографској обради перифрастичних предиката, *Српски језик* X/1–2, Београд, 555–563.
- Милановић 2000:** Александар Милановић, Стереотипност и креативност у структури новинске вести при генези српског новинарског подстила, *Српски језик* V/1–2, Београд, 623–638.
- Мразовић–Вукадиновић 1990:** Павица Мразовић — Зора Вукадиновић, *Грамађика српскохрватског језика за сџранце*, Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића — Добра вест.
- Радовановић 1977:** Милорад Радовановић, Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика), *Јужнословенски филолог* XXXIII, Београд, 53–78.
- Радовановић 1981:** Милорад Радовановић, Поминализације у српскохрватском језику, *Научни састјанак слависта у Вукове дане* 6/1, Београд, 251–260.
- Радовановић 2004:** Милорад Радовановић, *Планирање језика и други сјисци*, Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића — Добра вест.

- Тодоровић (пр.) 1998:** *Савремено новинарство: вести, извештај, интервју, репортажа, ТВ сценарио, чланак, коментар, кријтика*, Неда Тодоровић, приређивач, Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду — Чигоја штампа.
- Тополињска 1982:** Зузана Тополињска, *Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама*, *Јужнословенски филолог XXXVIII*, Београд, 35–51.
- Тошовић 2002:** Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

Резюме

Ивана Коник

ПЕРИФРАСТИЧЕСКИЙ ПРЕДИКАТ В ГАЗЕТНЫХ ЗАГЛАВИЯХ

В настоящей работе автор рассматривает использование перифрастических предикатов (ПП) в газетных заглавиях, их структурные, функциональные и семантически-стилистические признаки.

На основе проведенного анализа автор утверждает что в газетных заглавиях ПП используются в двумя образами: полном и редуцированом. Редукция ПП проявляется как редукция (сокращение) глагольной компоненты или как ее исключение в полности. Семантика глагола действует на редукцию, помогает ее или не разрешает без влияния на лексическую информативность заглавиях. Использование ПП в газетных заглавиях, прежде всего, связана с возможностями которые их лексическо-аналитическая структура подает, а так же мотивировано стилистически и прагматически.

МОТОКИ НОМАЋИ
(Токио)

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О ТЗВ. ПОСЕСИВНОМ ПЕРФЕКТУ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

У раду се разматра конструкција *имајћи + трпни придев* у савременом српском језику. Та конструкција је позната у другим словенским језицима под именом посесивни перфекат. Српске граматике је не помињу до најновијег времена, мада појава није потпуно непозната. Аутор је себи поставио у задатак да опише синтаксичко-семантичке карактеристике посесивног перфекта у српском језику.

Кључне речи: савремени српски језик, синтакса, глаголске категорије, резултативност, посесивни перфекат.

1. Увод

Недавно је објављена *Синтакса савременога српског језика: про-шта реченица*, у много чему спохална књига (Синтакса 2005). У њој се не само темељно описују већ познате синтаксичке појаве на методолошки новији начин него се и даје опис ређих језичких појава, чија анализа и опис до сада нису били предмет истраживања на пољу савременог стандардног језика. Као један од одговарајућих примера можемо да наведемо опис тзв. посесивног перфекта у српском језику типа: *до сада имамо обрађено око њедесећ хектара, ове године имамо засејано дећелином њедесећ хектара, ви овде немајће урађено све оно шћио је договорено*, што је проф. Предраг Пипер дао у оквиру категорије посесивности (Синтакса 2005: 693). До сада ова конструкција није била описана ни у једној граматичи српског односно српскохрватског језика. Сем тога, та конструкција није регистрована ни у Речнику САНУ, ни у Речнику Матице српске.²

Како пише проф. Пипер, ова конструкција са глаголом *имајћи* (као семикопулативним глаголом) и трпним придевом је позната и у другим словенским језицима. На пример, у својој књизи проф. Бохуслав Хавранек указао је на то да се у многим словенским језицима помоћу глагола *имајћи* или *бијћи* са трпним глаголским придевом у пре-

¹ Аутор овог рада је захвалан за корисне савете проф. Предрагу Пиперу и проф. Јули Лашковој.

² Треба напоменути да академик Ирсна Грицкат пише о овој конструкцији (Грицкат 1961: 67–81).

дикативној функцији изражава перфекат³ (Хавранек 1937: 76–77). Исто тако пише и у упоредној граматици словенских језика пољског слависта проф. Зђислава Штибера (Штибер 2005: 245–246). Али ни у једној од ове две књиге аутори не помињу ситуацију у српском језику, те не наводе ниједан пример из српског. Такође проф. Шабaј Демирај у оквиру балканистичког истраживања о употреби глагола *имати* као помоћног глагола и као показатеља категорије постојања наводи примере из низа балканских језика, али ни једном речју не помиње ситуацију у српском језику (Демирај 1994: 182–185). Из тога се види да је за србистику (и сербокроатистику), а исто тако и за лингвистику славистику, нарочито за типологију словенских језика, значајно то што је коначно описан посесивни перфекат у српском језику, у нормативној описној граматици српског језика.

Истина, ова конструкција заузима периферно место у граматици српског језика и релативно ретко се употребљава. Стога се тај тип перфекта у *Синтакси* (2005) описује врло кратко. Сем тога, нема конкретне анализе или карактеристике посесивног перфекта зато што га аутор описује у оквиру категорије посесивности, а не као појаву у глаголској категорији. Узимајући у обзир оно што је речено, аутор овог чланка би желео да опише овај посесивни перфекат на нешто конкретнији начин. Овде ћемо покушати да прикажемо следеће: прво, место ове конструкције у глаголској категорији; и друго, карактеристике на нивоу граматике и семантике.

2. Резултативност у оквиру глаголске категорије⁴

2.1. Значења посесивног перфекта и перфекта (прошло време) типа *дошао је старица*.

Обе конструкције, дакле, посесивни перфекат и перфекат типа *дошао је старица* на неки начин вежу се за резултативност, значи за два временска плана: прошлост и садашњост. Како је својевремено истакао академик Александар Белић, „када речемо: *дошао је старица*, ми утврђујемо у садашњости везу субјекта са извршеном радњом у прошлости; то значи да је глагол *јесам* сачувао до извесне мере своје презентско значење, да се њиме обележава веза у садашњости извршене радње у прошлости са субјектом. Ово је право значење нашег 'потпуног' перфекта; њиме се обележава радња у прошлости према моменту саопштавања о њој који је у садашњости. То је прави, индикативни перфекат; нека врста перфекта-презента“ (Белић 2000: 294).⁵ Што се тиче посесивног перфекта, њиме се изражава сам резултат или стање у садашњости које се појавило због претходне радње, за разлику од пер-

³ Овде се ради о чешким конструкцијама типа *mám zatopeno, měli ještě zavřeno*.

⁴ Овде неће бити речи о односима резултативности перфекта према аористу, имперфекту. О томе пише, на пример, Казимјеж Фелешко (1981: 145–149).

⁵ У вези с тим, занимљиво је мишљење Тома Марстића, који пише следеће: „То је онда када се изриче догађај који се додуше догодио у прошлости, али му посљедици или плодови трају још у вријеме кад се говори. Такве догађаје можемо звати *прошлосадашњима*: примјери: *легао сам = лежим, иприсијао сам = иприсијаем*“ (Маретић 1963: 628).

фекта који изражава саму радњу у прошлости чији се резултат подразумева на плану садашњости. То се види у следећим примерима:

- (1) Јуче сам то написао.
- (2) *Јуче имам то написано.
- (3) Од јуче имам то написано.

Пошто се у (1) ради о радњи у прошлости, може да се употребљава прилог који означава прошлост (овде прилог *јуче*). Овде се подразумева резултат који траје на плану садашњости. За разлику од (1), у (2) се описује само стање у садашњости, које се појавило због претходне радње која се подразумева. Стога не може да се користи са прилогом са значењем прошлости. Али, наравно, може да се употребљава прилог који значи трајност резултата до момента исказа, на пример (3). У вези с тиме вредело би напоменути да се посесивни перфекат не уклапа с прилогом са значењем начина радње.

- (4) Брзо сам све скувала за славу.
- (5) *Брзо имам све скувано за славу.

Пошто у примеру (4) глагол изражава радњу у прошлости, слободно се веже са прилогом који означава начин радње (овде прилог *брзо*), али се у примеру (5) исказује стање у садашњости, док сама радња изостаје, у садашњости нема радње. Њено постојање у прошлости само се подразумева.⁶

2.2. Посесивни перфекат и пасив

У вези с овим што је горе речено, треба обратити пажњу на одnose посесивног перфекта и пасива. Посесивни перфекат се, како се види из саме форме, састоји од глагола *имати* и пасивне реченице (нпр. *йисмо је написано*), који синтаксички чине целину.

Познато је да је пасивна форма у српском, исто као у неким другим словенским језицима хомонимична, дакле, има двојаку вредност: процесуални пасив и статални пасив. Упоредимо следеће примере:

- (6) Школа је изграђена 1976. године.
- (7) Школа је изграђена од цигала.

Пример (6) изражава радњу у прошлости, а (7) изражава стање у садашњости. Како истиче проф. Срето Танасић, на плану садашњости пасивна форма са пасивним значењем, која се састоји од глагола *јесам* и трпног глаголског придева (овде пример (6)), доследно се искључује (Танасић 2005: 73). Како смо рекли, посесивним перфектом се изража-

⁶ Ова „статичност“ посесивног перфекта у много чему уклапа се са семантиком глагола *имати*, који не изражава ток енергије. Како пише проф. Даринка Гортан-Премк, основна је значењска карактеристика апстрактних синтагми (дакле, и синтагми са глаголом: *имати*) непроменљивост, непокретљивост, уопште статичност. Таме нема ни представа о сварацачкој акцији, ни о промени појма с именом у објекту (Гортан-Премк: 1991, 72).

ва стање. Али, није ли могуће да пасивна форма у посесивном перфекту означава радњу у прошлости као у примеру (6)? Треба обратити пажњу на чињеницу да се у српском језику у конструкцију статалног пасива не може убацили израз за вршиоца радње који се изражава помоћу предлога *од* и именице или заменице у генитиву. Погледајмо сада ситуацију са посесивним перфектом.

- (8) Имам откуцано 100 страна.
- (9) *Имам откуцано 100 страна од пријатеља.
- (10) Имам 100 страна(,) откуцаних од пријатеља.
- (11) Имам 100 страна које су откуцане од пријатеља.

Како се види из примера (8), и вршилац радње не може да уђе у конструкцију посесивног перфекта. Уз то треба напоменути да пример (10) не чини синтаксичко јединство, за разлику од примера (8), него постоји између првог дела (имам 100 страна) и другог дела (откуцаних од пријатеља) извесно смисаоно разилажење. Пример (10) значи евентуално (11). Можемо да наведемо и један помало вештачки пример као (12).

- (12) Имам (лепо) написано писмо од пријатеља.

Овде се израз *од пријатеља* увек тумачи као аблативни генитив, а никако не означава вршиоца радње у пасивној конструкцији.

Из свега реченог види се да посесивни перфекат има везе само са статалним пасивом, а не са хомонимичним процесуалним пасивом. Та чињеница одговара семантици глагола *имати*, који углавном нема динамично значење.

3. Граматичка особина посесивног перфекта

Како смо видели, проф. Пипер пише да у српском језику постоји посесивни перфекат (Синтакса 2005: 693) и ми смо навели неколико примера. Али академик Ирена Грицкат је мишљења да носесивни перфекат не постоји у српском језику (Грицкат 1961: 67–81). Шта то, дакле, значи? Рекли смо да се ова конструкција релативно ретко употребљава и сем тога нема регуларности при њеном образовању. Другим речима, за разлику од сличних конструкција у француском или немачком језику, српски језик не поседује посесивни перфекат као граматичку категорију, у овом случају морфолошку, дакле, дата конструкција не припада парадигми глагола.⁷ Овде је реч о степену граматикализације дате конструкције. У овом смислу, у српском језику нема посесивног перфекта, али он постоји у другом смислу, дакле, као семантичко-синтаксички комплекс са глаголом *имати* који изражава резултат

⁷ У вези с тим, вредело би напоменути да је у свом истраживању словачких глагола проф. Еугениј Паулини сматрао да конструкције типа: *mám obe uvarené, mám podojené* припадају парадигми глагола, називајући их *stavové perfektum* (перфекат стања) (Паулини 1949: 55). Али ни у словачком језику посесивни перфекат није граматикализован у потпуности као ни у српском, мада је сфера његове употребе у словачком знатно шира него у српском језику.

који проистиче из претходње радње. Уз то, граматичким субјектом глагола *имати* се изражава учесник ситуације који има везе са тим резултатом. Узимајући ову чињеницу у обзир, ниже ћемо дати преглед дате конструкције у оквиру граматике.

3.1. Морфолошке особености

Српски посесивни перфекат има следеће морфолошке особине. Да бисмо боље разумели карактер дате конструкције, овде се даје поређење српског посесивног перфекта са македонским, који је граматикализован у потпуности.

1. У датој конструкцији употребљава се трпни глаголски придев само од свршеног вида. Уп. *имам све исписано из граматике*, али **имам све исписивано из граматике*. То одговара и семантици резултативности, али у македонском језику може да се каже *ја имам читано књигаџа, го имам гледано овој филм* (са глаголима несвршеног вида) исто тако *ја имам прочитано књигаџа, го имам видено овој филм* (са глаголима свршеног вида). У примерима са глаголима несвршеног вида имплицира се завршеност радње (Тополињска 1995: 210).

2. Глагол који формира трпни глаголски придев у посесивном перфекту треба да буде прави прелазни глагол. Уп. *имамо обрађено њедесет хектара* (← *обратити њедесет хектара*). Од неправог прелазног глагола, непрелазног глагола, укључујући и повратни глагол, не може се формирати посесивни перфекат. Уп. **имам му њомогнуџо* (од глагола *њомоџи*), **имам викнуџо* (од глагола *викнуџи*), **имам враћено у Београд* (од глагола *враћити се*). За разлику од тих случајева, у македонском језику имамо: *имам дојдено* (од непрелазног глагола), *членот се има развечено од њоказни заменки* (од повратног глагола).

3. Од облика глагола *имати* најчешће се користи прошло, садашње и будуће време: *Имао сам њо написано већ јуче. Сада имам њо написано. Догодине ћу имати њо написано*. Што се тиче облика аориста (*??имах њо написано*), имперфекта (*??имах њо написано*) и глаголског прилога (*??имајући њо написано*), теоријски би могле да се појаве и те конструкције, али по мом мишљењу оне ипак нису могуће. Ово ограничење је више стилистичког карактера, јер се дата конструкција најчешће користи у административном и разговорном стилу. У македонском језику, према проф. Блажу Конеском, чисто теоријски постоје следеће форме: *има напишано, имав напишано, сум имал напишано, беше сум имал напишано, ќе има напишано, ќе имав напишано, ќе сум имал напишано, би (сум) имал напишано* (Конески 1967: 502–506). Али како каже проф. Рина Усикова, најчешће се употребљавају облици *има напишано, имав напишано* (Усикова 2003). Неке форме (нпр. *ќе сум имал напишано, би (сум) имал напишано*) изгледају као чисто теоријске форме, друге форме (*беше сум имал напишано, ќе имав напишано*) јесу архаичне (нпр. код М. Цепенкова) (Велковска 1998: 51).

Из свега овог се види да је у српском језику посесивни перфекат од ниске регуларности нарочито у поређењу са македонским.

3.2. Синтаксичке особености

Како смо већ рекли, елементи српског посесивног перфекта чине синтаксичку целину и смисаоно јединство. Уз то, именица и трпни глаголски придев у основи се слажу у падежу (у овом случају акузативу), броју и роду. Уп. *полиција га има ухајшеног* (једнина, мушки род), *имам све написано* (једнина, средњи род), *имамо преведену причу* (једнина, женски род), *имам исписане примере из грамаике* (множина, мушки род) итд. Са бројем се такође слаже: *Тренутно на територији нашег савеза имамо регистрована 692 клуба*. Али, када неки број који би требало да буде у генитиву уђе у дату конструкцију, слагање именице и глаголског придева може бити нарушено. Види следеће примере:

- (13) Имамо обрађено 50 случајева.
- (14) До сада имамо узорано 50 хектара.
- (15) Под кукурузом имамо засејано 40 хектара.
- (16) Већ имам написано 120 страна.

Ова чињеница нас наводи да приметимо да се ова конструкција појавила због укрштања два предиката, дакле, глагола *имати* и реченице са глаголским придевом, а не именском групом (уп. *написано је 120 страна*, **написаних је 120 страна*). У овом смислу, посесивни перфекат се разликује од реченице са чисто посесивним значењем.

4. Семантичке особености

Осим граматичких ограничења при формирању дате конструкције, како смо видели у одељку 3.1, постоји низ семантичких особина за образовање посесивног перфекта. Овде се дају главније особине.

1. Глагол од кога се добија трпни глаголски придев мора да има динамичну радњу, чији резултат показује јасну разлику у односу на претходно стање. Погледајмо следеће примере:

- (17) *Имам девојку пољубљену.
- (18) *Имам завољеног момка.
- (19) *Имам поздрављеног професора.

Ови примери нису могући пошто нема јасне разлике ни пре ни после радње, односно нема јасног резултата радње који би имао значење на плану садашњости.

2. Ова реченица не може да изгуби конкретније посесивно значење које има глагол *имати*. Упоредимо следеће примере:

- (20) Имам написано 100 страна.
- (21) *Имам прочитано 100 страна.

У (20) се подразумева да субјекат глагола *имати* поседује 100 страна као резултат радње. За разлику од овога, у (21) не може да буде предмет конкретног поседовања као резултат радње, иако може да се каже само *100 страна је прочитано*. Из истог разлога реченица *имати* *по преведено* увек се тумачи да је вршилац радње писмено, ипак не усмено, превео нешто и то поседује као резултат (на пример,

књигу или неки текст итд.). Ово можемо да потврдимо следећим примерима:

- (22) *Имам изједен хлеб.
 (23) *Имамо распродане карте.

Ако се изједи хлеб, хлеба неће бити, дакле не може да се има хлеб. Исто важи и за (23). Ако се све карте распродају, неће бити карата за поседовање, што не одговара основној семантици глагола *имати*.⁸

Из овог може да се закључи да је у српском посесивном перфекту делексиализација глагола *имати* релативно слаба. Другим речима, глагол *имати* у датој конструкцији не може бити чисти помоћни глагол. У вези с тиме, занимљиви су подаци из пољског језика у поређењу са српским. Немајући граматикализовани посесивни перфекат као ни српски, пољски језик допушта следеће конструкције (24), (25) и (26), које одговарају српским немогућим примерима (21), (22) и (23):

- (24) Mam 100 stron przeczytanych / przeczytano.
 (25) Mam chleb zjedzony.
 (26) Mamy bilety wysprzedane.

Може да се каже да десемантизација глагола *mieć* (одговарајући српски глагол *имати*) у овој конструкцији иде још даље у пољском него у српском језику, иако ни пољски нема посесивни перфекат као граматичку категорију. Дакле, није никакво чудо што се ова српска конструкција у *Синтакси* (2005: 693) описује у одељку категорије посесивности.

3. Како је истакао Хавранек, у овој конструкцији субјекат глагола *имати* не мора да буде вршилац радње (Хавранек 1937: 76). На пример, у реченици *имам положених 5 испитних субјекат глагола имати* и вршилац радње се слажу (уп. *положио сам 5 испитних*). Али реченица *имам то записано* може бити резултат радње *записали су ми то* (дакле, *имам га*).

У вези с тим, вредело би напоменути да у неком смислу глагол *имати* јесте сличан и тзв. посесивном дативу са глаголом *бити*, пошто и следеће конструкције не говоре о вршиоцу радње, дајући неке импликације о посесивним односима у реченици. Уп. *књига ми је објављена* (могу бити различите ситуације: уп. *моја књига је објављена, ја сам објавио књигу, објавили су ми књигу* итд. → *књига ми је објављена*), *кола су ми паркирана испред продавнице* (уп. *моја кола су паркирана испред продавнице, ја сам паркирао кола испред продавнице, паркирали су ми кола испред продавнице* итд. → *кола су ми паркирана ис-*

⁸ У овом погледу интересантан је израз типа *Партизан је имао 13 изгубљених лопти*. Наравно, овде се ради о резултату радње *Партизан је изгубио лопту 13 пута*. Али треба напоменути да се у овој конструкцији губитак лопти сматра за број догађаја који може да се има, дакле, ипак се не ради о самом губљењу лопти. Уп. *Партизан је имао 13 изгубљених лопти, 10 слободних бацања и 14 фаулова*.

преди продавнице). Грицкат пише да конструкција типа *имам лађу сиремљену* означава заинтересованост субјекта глагола *имати* (Грицкат 1961: 75). Ова семантичка особина је слична семантици датива, који такође изражава заинтересованост имплицирајући посесивности у неким случајевима.

У македонском, за разлику од српског језика, када се каже *имам напишано*, субјекат глагола *има* се увек слаже са вршиоцем радње.

5. Уместо закључка

У овом чланку аутор је покушао да прикаже неколико важнијих особина посесивног перфекта у српском језику са гледишта међукатегоријских односа, граматике и семантике саме конструкције. Наравно, опис у овом раду нипошто није исцрпан. Сем тога, ми не знамо да ли се ова категорија уопште развија или не, када се она појавила, да ли је било утицаја неког страног језика или је резултат унутрашњег развоја у српском језику, да ли има неки дијалекат где се више развила и развија ова конструкција итд. То ће бити наши следећи задаци.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 2000:** Белић, А., *О различитим питањима савременог језика*, Београд.
- Велковска 1998:** Велковска, С., *Изразување на резултативности во македонскиот стандарден јазик*, Скопје.
- Гортан-Премк 1971:** Гортан-Премк, Д., *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд.
- Грицкат 1961:** Grickat, I., *Razvoj značenja glagola imati. Radovi AN NRBiH XVIII*, 67–81.
- Демирај 1994:** Демирај, Ш., *Балканска лингвистика*, Скопје.
- Конески 1967:** Конески, Б., *Граматика на македонскиот литературен јазик, дел 1 и 2*, Скопје.
- Маретић 1963:** Maretić, T., *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Паулини 1949:** Pauliny, E., *Slovenské časovanie*, Bratislava.
- Речник Матице српске:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVI, Београд: САНУ, 1959–2001.
- Синтакса 2005:** Пипер, П. и др., *Синтакса савременог српског језика: прости реченица*, Београд.
- Танасић 2005:** Танасић, С., *Синтаксичке теме*, Београд.
- Тополињска 1995:** Тополињска, З., *Македонскије дијалекти во есејска Македонија, книга прва, Синтакса I дел*, Скопје.
- Ушкова 2003:** Ушкова, Р. П., *Граматики македонского литературного языка*, Москва.
- Феделик 1981:** Fedesko, K., *O rezultatywności perfektum serbsko-chorwackiego*, *Janina Linguistica memoriae Zdzisława Stiebera aedificata*, Warszawa, 145–149.
- Каврачек 1937:** Havranek, B., *Genera verbi v slovanských jazycích VI*, Praha.
- Штибер 2005:** Stieber, Z., *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa.

Резюме

Мотоки Номачи

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕТОК О ТАК НАЗЫВАЕМОМ ПОССЕСИВНОМ
ПЕРФЕКТЕ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

В настоящей работе рассматривается конструкция *имаћи + страдательное причастие* в современном сербском языке, называемая в славистической литературе пассивным перфектом. Автор исходит из того факта, что данное явление в лингвистической литературе зафиксировано, однако оно недостаточно описано. Поэтому предметом настоящей работы является описание основных морфологических и синтаксическо-семантических особенностей посесивного перфекта в современном сербском языке. Полученные результаты не окончательны и они направляют на вывод, что данный феномен нужно обстоятельно исследовать, подходя к данному вопросу как с точки зрения языковой синхронии, так и с точки зрения языковой диахронии.

МАРИЈАН ЈЕЛИЋ
(Педагошки факултет, Сомбор)

СУФИКСИ ЗА ГРАЂЕЊЕ КТЕТИКА (ОД ОЈКОНИМА У ВОЈВОДИНИ)

У овом раду обрађени су суфикси за грађење ктетика за ојкониме у Војводини. Утврђено је да се углавном свега неколико суфикса употребљава у овој функцији: *-ски*, *-ачки*, *-(j)ански* (централни). Поред ових постоји и десетак других који се веома ретко употребљавају (периферни). Представљена је дистрибуција ових суфикса и указано на факторе који утичу на употребу одговарајућег суфикса.

Кључне речи: творба, ктетиси, суфикси, ојконим.

У раду су посматрани ктетиси само за називе насеља (ојконими), и то само за она која имају такав статус према попису становништва из 1991. године (464 насеља).

Раније се мислило да се ктетиси граде само суфиксом *-ски*. Тако, на пример, Светозар Николић у одговору на постављена питања у часопису *Наш језик* каже: „Од имена места (топонима) придеви (ктетиси) по правилу се граде наставком *-ски*. То је једини наставак за извођење ових придева“ (Николић 1954: 121).

Нешто касније овом суфиксу је придружен и суфикс *-ачки*. Утврђујући језичку регуларност ктетика *козарачки*, Божо Ћорић наводи: „Лако је утврдити постојање суфикса *-ачки* у творби ктетика. Творби помоћу овог суфикса припадају ктетиси као што су: *краљевачки* — *Краљево*, *валџовачки* — *Валџово* и сл. Очито је да творба ктетика суфиксом *-ачки* није непозната језичком систему ...“ (Ћорић 1984: 158).

У новије време помиње се и суфикс *-(j)ански*. О томе сазнајемо у књизи Ивана Клајна *Творба речи у српском језику*: „Увођењем сложеног придевског суфикса *-(j)ански* омогућава нам да придеве *врањански*, *новљански*, *џророчански*, *пошћански* итд. изводимо — у складу с њиховим значењем — из *Врање*, *Нови*, *џророк*, *пошћа*. С простим суфиксом *-ски*, напротив, морали бисмо први да изводимо из *Врањан-ац*, други из *Новљан-ин*, трећи из *џророчан-сџво*, док четврти уопште не можемо да објаснимо“ (Клајн 2003: 13).

Творба ктетика типа *међански* (< Међа) раније је тумачена као творба од основе етника (*Међан-ин*) и суфикса *-ски*. Сада смо у ситуаци-

цији да творбу ктетика другачије прикажемо: ктетици се граде од ојконимске (топонимске) основе и суфикса: *-ски*, *-ачки*, *-(j)ански* (то су суфикси који се често јављају у творби ктетика и стога их називамо централним). Овакав опис чини нам се бољим јер он творбени систем ктетика чини једноставнијим, а исто тако поједностављује се нормирање ове групе речи. Наиме, ако бисмо рекли да се ктетици творе само помоћу суфикса *-ски*, тада бисмо имали велики број нерегуларних или мање регуларних облика; слична је ситуација и када творби ктетика додамо суфикс *-ачки*, с тим да би ситуација на неки начин била још компликованија јер бисмо имали немали број ктетика који се не граде ни са једним од два поменута суфикса, те би сви они били нерегуларни, иако се на сваку ојконимску основу може додати суфикс *-ачки*.

Може се рећи да се ктетици граде помоћу суфикса *-ски* и суфикса *с̄а* изведеним од овог суфикса. Суфикс *-ачки* настао је вероватно осамостаљивањем завршетка великог броја ктетика (нпр. Петровац > *Петровац* + *ски* > *петровачки*). Велики број ктетика има завршетак управо *-ачки* (од ојконима чија се основа завршава на *к*, *ч* и *ц*: *-ка*, *-ак*, *-ци*, *-ац* и сл.).

Наше испитивање показује да је суфикс *-ачки* за грађење ктетика у Војводини сасвим обичан и да се јавља прилично често¹.

Покушаћемо дати одговор на питање шта је утицало на то да овај суфикс настане. Суфикс *-ачки* настао је на сличан начин као и суфикс *-чанин*. Прво, овај суфикс се јавио из потребе да се отклони основни недостатак суфикса *-ски*: немогућност да се додаје на све топонимске основе. Друго, суфикс *-ачки* настао је као резултат одређеног процеса у творби ктетика. Наиме, велики број топонима завршава се на *-ц* и *-к* (мислимо на завршетке *-ци*, *-ац*, *-ка*, *-ак* и сл.) и када се на ове завршетке дода суфикс *-ски*, добија се завршетак *-ачки*, који се током времена осамостаљивао и почео понашати као суфикс за грађење ктетика. Прикупљени материјал упућује управо на овакав закључак. У грађи *-ачки* се јавља као завршетак којем претходи сонант у 99 ктетика. У 87 ктетика у којима је несумњиво реч о суфиксу *-ачки* творбена основа се такође увек завршава на сонант. Да би се о овом могло говорити поузданије, било би добро испитати историјску грађу, јер то што лингвисти раније нису помињали суфикс *-ачки*, не значи да тог суфикса није ни било.

Поред поменута два суфикса често се јавља и суфикс *-(j)ански*. Тај суфикс, као и остали суфикси за грађење ктетика (осим суфикса *-ски*), настали су перинтеграцијом². Тако је, на пример, суфикс *-(j)ански* настао од „суфикса“ (одн. завршетка) *-ан* из етника који се интегрише са суфиксом *-ски*.

¹ Стјепан Бабић у својој великој студији о творби речи у хрватском књижевном језику каже за овај суфикс да је „*perlodan i da dolazi samo u nekoliko prideva*“ (Бабић 1986: 371).

² „Термин перинтеграција употребљава се у литератури још од XIX века да означи процес којим се размењује фонетски материјал између основе и суфикса“ (Клајн 2003: 11).

Главни суфикс за грађење ктетика јесте суфикс *-ски* и њиме се најчешће граде ктегици од имена места у Војводини (385 ктетика, примере наводимо према завршном гласу ојконимске основе како бисмо лакше могли да упоредимо дистрибуцију суфикса).

Суфикс *-ски*

- б: *шойски* (Тоба), *љуйски* (Љуба);
- п: *сџейски* (Војвода Степа);
- д: *арадски* (Арадац), *барандски* (Баранда), *башайдски* (Башайд), *београдски* (Мали Београд), *виноградски* (Бачки Виногради, Сланкаменачки Виногради), *гредски* (Велика Греда), *кикиндски* (Кикинда), *ливадски* (Велике Ливаде), *новосадски* (Нови Сад), *санадски* (Санад), *шидски* (Шид);
- т: *баванишки* (Баваниште, Мало Баваниште), *белоблајски* (Бело Благо), *босуйски* (Босут), *велебийски* (Велебит), *делиблајски* (Делиблато), *избишки* (Избиште), *колутски* (Колут), *маргийски* (Маргита), *орловайски* (Орловат), *ремейски* (Велика Ремета, Мала Ремета), *ријски* (Вршачки Ритови), *сигейски* (Сигет), *сойски* (Сот), *џаванкујски* (Горњи Таванкут, Доњи Таванкут);
- з: *џерлески* / *џерлешки* (Перлез);
- с: *врбаски* / *врбашки* (Врбас);
- ц: *адашевачки* (Адашеви), *арадачки* (Арадац), *бановачки* (Нови Бановци, Стари Бановци), *барички* (Барице), *бајировачки* (Батровци), *бачиначки* (Бачинци), *бегејачки* (Бегејци), *брестовачки* (Банатски Брестовац, Бачки Брестовац), *буђановачки* (Буђановци), *буковачки* (Буковац), *вашички* (Вашица), *виџојевачки* (Витојевци), *вишњевачки* (Вишњевац), *владимировачки* (Владимироввац), *влајковачки* (Влајковац), *војводиначки* (Војводинци), *врбички* (Врбица), *вршачки* (Вршац), *гардиновачки* (Гардиновци), *гибарачки* (Гибарац), *голубиначки* (Голубинци), *госпођиначки* (Госпођинци), *грабовачки* (Грабовци), *грачачки* (Бачки Грачац), *гргуревачки* (Гргуревци), *гребеначки* (Гребенац), *гудурички* (Гудурица), *деспојтовачки* (Банатски Деспотовац), *добриначки* (Добринци), *добрички* (Добрица), *дубички* (Банатска Дубица), *дубовачки* (Дубовац), *жарковачки* (Жарковац), *загајички* (Загајица), *засавички* (Засавица I, Засавица II), *зобнатички* (Зобнатица), *илиначки* (Илинци), *јарковачки* (Јарковац, Јарковци), *јерменовачки* (Јерменовци), *каменички* (Сремска Каменица), *карловачки* (Банатски Карловац, Нови Карловци, Сремски Карловци), *кнежевачки* (Нови Кнежевац), *ковачички* (Ковачица), *крајевачки* (Краљевци), *крњешевачки* (Крњешевци), *крушички* (Крушчица), *кукујевачки* (Кукујевци), *лаудоновачки* (Лаудоновац), *лединачки* (Лединци), *ловћеначки* (Ловћенац), *малойијачки* (Мале Пијаце), *марковачки* (Марковац), *марјиначки* (Маргинци), *меленачки* (Меленци), *миџировички* (Сремска Митровица), *михаљевачки* (Сремски Михаљевци), *моравички* (Стара Моравица), *никиначки* (Никинци), *новокозарачки* (Нови Козарци), *обровачки* (Обровац), *омољички* (Омољица), *орешачки*

(Орешац), *оџачки* (Оџаци), *павловачки* (Павловци), *пећировачки* (Бачки Петровац, Доњи Петровци), *пећиначки* (Пећинци), *пивнички* (Пивнице), *плочички* (Плочича), *попиначки* (Попинци), *пригревички* (Пригревица), *путиначки* (Путинци), *радиначки* (Велики Радинци, Мали Радинци), *раковачки* (Раковац), *ривички* (Ривица), *риђички* (Риђица), *рогањички* (Горња Рогатица), *сивачки* (Сивац), *скореновачки* (Скореновац), *соколачки* (Банатски Соколац, Бачки Соколац), *стејановачки* (Стејановци), *субојички* (Банатска Суботица, Суботица), *томашевачки* (Томашевац), *тојоловачки* (Равни Тополовац), *трешњевачки* (Трешњевац), *чортановачки* (Чортановци), *хајдучички* (Хајдучица), *хртковачки* (Хртковци), *шатриначки* (Шатринци), *шашиначки* (Шашинци), *шимановачки* (Шимановци), *шишајтовачки* (Шишатавац);

ж: *кањишки* (Кањижа), *обрешки* (Обреж), *сѣражански* (Стража);

ш: *белегишки* (Белегиш), *богарашки* (Богараш), *ботошки* (Ботош), *гунарошки* (Гунарош), *дивошки* (Дивош), *иђошки* (Иђош, Мали Иђош), *мартоношки* (Мартонош), *павлишки* (Павлиш), *салашки* (Средњи Салаш), *самошки* (Самош), *свилошки* (Свилош), *селеушки* (Селеуш), *силбашки* (Силбаш), *тарашки* (Тараш), *товаришки* (Товаришево), *торњошки* (Торњош), *хоргошки* (Хоргош), *шајкашки* (Шајкаш);

ћ: *бикићки* (Бикић До), *визићки* (Визић), *вишњићки* (Вишњићево), *зимонићки* (Зимонићки), *карловчићки* (Карловчић), *каћки* (Каћ), *крушчићки* (Крушчић), *кусићки* (Кусић), *лалићки* (Лалић), *маглићки* (Маглић), *месићки* (Месић), *милетићки* (Српски Милетић, Светозар Милетић), *моровићки* (Моровић), *орешковићки* (Орешковић), *палићки* (Палић), *раденковићки* (Раденковић), *радичевићки* (Радичевић), *станишићки* (Станишић), *фекетићки* (Фекетић), *филићки* (Филић), *черевкићки* (Черевкић), *шантићки* (Алекса Шантић);

ч: *бачки* (Бач), *бегечки* (Бегеч), *брестачки* (Брестач), *кисачки* (Кисач), *оборњачки* (Оборњача), *селеначки* (Селенча), *сибачки* (Сибач);

г: *брешки* (Бачки Брег), *гргејешки* / *гргејечки* (Гргетег), *иришки* (Ириг), *парошки* (Параге), *сиркишки* (Сириг), *футогски* (Футог), *честерешки* (Честерег), *чурушки* (Чуруг);

к: *бајмочки* (Бајмок), *ветернички* (Ветерник), *војачки* (Војка), *врднички* (Врдник), *ердевички* (Ердевик), *ечки* (Ечка), *жеднички* (Нови Жедник, Стари Жедник), *јабланички* / *јаблански* (Јабланка), *јабучки* (Јабучка), *јазачки* (Јазак), *јаношички* (Јаношик), *јарачки* (Бачки Јарак), *кленачки* (Кленак), *коначки* (Конак), *крајишнички* (Крајишник), *купинички* (Купиник), *лочки* (Лок), *мраморачки* (Мраморак), *марадички* (Марадик), *козјачки* (Нови Козјак), *новоцрвеначки* (Нова Црвенка), *паланачки* (Банатска Паланка, Бачка Паланка), *руменачки* (Руменка), *сурдучки* (Сурдук), *сусечки* (Сусек), *телечки* (Телечка), *товарнички* (Доњи Товарник), *црвеначки* (Црвенка), *шумарачки* (Шумарак), *шуљачки* (Шуљак);

м: *жамски* (Мали Жам), *оромски* (Ором), *румски* (Рума), *шуљамски* (Шуљам);

- в: *беркасовски* (Беркасово), *биковски* (Биково), *богојевски* (Богојево), *будисавски* (Будисава), *виловски* (Вилово), *вишњићевски* (Банатско Вишњићево, Вишњићево), *деспојовски* (Деспотово), *добричевски* (Добричево), *доловски* (Долово), *дорословски* (Дорослово), *змајевски* (Змајево), *јазовски* (Јазово), *кајтасовски* (Кајтасово), *калуђеровски* (Калуђерово), *карађорђеви* (Карађорђево), *кљајићевски* (Кљајићево), *лазаревски* (Лазарево), *лукићевски* (Лукићево), *марковићевски* (Марковићево), *милетићевски* (Милетићево), *милешевски* (Милешево), *мишићевски* (Мишићево), *његошевски* (Његошево), *ојовски* (Опово), *остојићевски* (Остојићево), *платићевски* (Платичево), *ришићевски* (Ритишево), *свечићевски* (Светићево), *челаревски* (Челарево);
- р: *алибунарски* (Алибунар), *баношторски* (Баноштор), *бочарски* (Бочар), *гибарски* (Гибарац), *елемирски* (Елемир), *идворски* (Идвор), *калуђерски* (Калуђерово), *крстурски* (Крстур, Руски Крстур), *куџурски* (Куџура), *лежмирски* (Лежмир), *липарски* (Липар), *моношторски* (Банатски Моноштор, Бачки Моноштор), *огарски* (Огар), *пачирски* (Пачир), *прњаворски* (Бешеновачки Прњавор), *сомборски* (Сомбор), *стапарски* (Стапар), *црнобарски* (Црна Бара), *чантаврски* (Чантавр), *шушарски* (Шушара);
- л: *бингулски* (Бингула, Стара Бингула), *великоселски* (Банатско Велико Село), *добродолски* (Добродол), *ђалски* (Ђала), *крушедолски* (Крушедол Село), *кулски* (Кула), *лукиноселски* (Лукино Село), *молски* (Мол), *новоселски* (Банатско Ново Село, Бачко Ново Село, Ново Село), *петровоселски* (Бачко Петрово Село), *равноселски* (Равно Село), *рускоселски* (Руско Село), *савиноселски* (Савино Село), *сакулски* (Сакуле), *соколски* (Бачки Соколац), *тителски* (Тител), *тополски* (Банатска Топола, Бачка Топола), *тотовоселски* (Тотово Село), *чешкоселски* (Чешко Село);
- н: *адорјански* (Адорјан), *апатински* (Апатин), *бездански* (Бездан), *беочински* (Беочин), *бођански* (Бођани), *ватински* (Ватин), *гложански* (Гложан), *долински* (Долине), *дужински* (Дужине), *ђурђински* (Ђурђин), *зрењанински* (Зрењанин), *ивански* (Иваново), *јаблански* (Јабланка), *јаменски* (Јамена), *книћанински* / *книћанински* (Книћанин), *ковински* (Ковин), *крчедински* (Крчедин), *кузмински* (Кузмин), *кулићински* (Кулпин), *кумански* (Кумане), *купински* (Купиново), *купусински* (Купусина), *ловћенски* (Ловћенац), *мајдански* (Мајдан), *мокрински* (Мокрин), *молловински* (Моловин), *мошорински* (Мошорин), *нерадински* (Нерадин), *неузински* (Неузина), *нештински* (Нештин), *николински* (Николинци), *падински* (Падина), *петроварадински* (Петроварадин), *плавански* (Плавна), *привински* (Привина Глава), *растински* (Растина), *сајански* (Сајан), *сефкерински* (Сефкерин), *сланкаменски* (Стари Сланкамен), *србобрански* (Србобран), *стеријински* (Стеријино), *темерински* (Темерин), *уздински* (Уздин), *утрински* (Утрине), *фаркаждински* (Фаркаждин), *хетински* (Хетин), *шурјански* (Шурјан);
- ј: *бегејски* (Бегејци), *бечејски* (Бечеј, Нови Бечеј), *гајски* (Велики Гај, Врачев Гај, Гај), *дупљајски* (Дупљаја), *инђијски* (Инђија), *ишебејски* (Српски Итебеј, Нови Итебеј), *келебијски* (Келебија), *кривајски*

(Криваја), ноћајски (Ноћај), падејски (Падеј), панонијски (Панонија), туријски (Турија), црепајски (Црепаја), ченејски (Ченеј);

љ: бачкопољски (Бачко Добро Поље), жабаљски (Жабалј), ковиљски (Ковиљ), кушиљски (Куштиљ), надаљски (Надаљ);

њ: ашањски (Ашања), бусењски (Бусење), вогањски (Вогањ), глогоњски (Глогоњ), дероњски (Дероње), подлокањски (Подлокањ), пошорањски (Потпорањ), равњски (Равње), сечањски (Сечањ).

Суфиксу *-ски* конкурентни су суфикси *-ачки* и *-(ј)ански* и само у једном примеру имамо кетике од сва три суфикса: *љуйски* / *љубачки* / *љубански* (Љуба).

Погледајмо прво примере у којима се јављају напоредно суфикси *-ски* и *-ачки*:

б: *љуйски* / *љубачки* (Љуба);

з: *перлески* / *перлезачки* (Перлез);

в: *беркасовски* / *беркасовачки* (Беркасово), *биковски* / *биковачки* (Биково), *богојевски* / *богојевачки* (Богојево), *виловски* / *вилвачки* (Вилово), *вишњићевски* / *вишњићевачки* (Банатско Вишњићево, Вишњићево), *деспојовски* / *деспојовачки* (Деспотово), *доловски* / *доловачки* (Долово), *дорословски* / *дорословачки* (Дорослово), *змајевски* / *змајевачки* (Змајево), *јазовски* / *јазовачки* (Јазово), *кајтасовски* / *кајтасовачки* (Кајтасово), *карађорђевски* / *карађорђевачки* (Карађорђево), *кљајићевски* / *кљајићевачки* (Кљајићево), *лазаревски* / *лазаревачки* (Лазарево), *марковићевски* / *марковићевачки* (Марковићево), *милешевски* / *милешевачки* (Милешево), *мишићевски* / *мишићевачки* (Мишићево), *ојовски* / *ојовачки* (Опово), *остојићевски* / *остојићевачки* (Остојићево), *илаичевски* / *илаичевачки* (Платичево), *ритишевски* / *ритишевачки* (Ритишево);

л: *бингулски* / *бингулачки* (Бингула);

н: *дужински* / *дужиначки* (Дужине), *ивански* / *иваначки* (Иваново), *јаменски* / *јаменачки* (Јамена), *кујусински* / *кујусиначки* (Купусина), *привински* / *привиначки* (Привина Глава), *сланкаменски* / *сланкаменачки* (Стари Сланкамен), *ушрински* / *ушриначки* (Утрине), *фаркаждински* / *фаркаждиначки* (Фаркаждин);

ј: *гајски* / *гајачки* (Гај), *кривајски* / *кривајачки* (Криваја), *итебејски* / *итебејачки* (Српски Итебеј, Нови Итебеј);

њ: *ашањски* / *ашањачки* (Ашања), *дероњски* / *дероњачки* (Дероње).

Суфиксу *-ски* конкурентан је суфикс *-(ј)ански* у следећим примерима:

б: *тојски* / *тобански* (Тоба);

п: *стејски* / *стејански* (Војвода Степа);

д: *адачки* / *ађански* (Ада), *барандски* / *баранђански* (Баранда), *виноградски* / *винограђански* (Бачки Виногради), *гредски* / *гређански* (Велика Греда);

- т: *белоблајски* / *белоблаћански* (Бело Блато), *маргијски* / *маргићански* (Маргита), *орловјски* / *орловаћански* (Орловат), *ремејски* / *ремећански* (Мала Ремета), *џаванкујски* / *џаванкућански* (Горњи Таванкут, Доњи Таванкут), *баванишки* / *баванишћански* (Баваниште, Мало Баваниште), *избишки* / *избишћански* (Избиште);
- ц: *добрички* / *добричански* (Добрица), *малойијачки* / *малойијачански* (Мала Пијаца), *соколачки* / *соколчански* (Банатски Соколац);
- ш: *џоваришки* / *џоваришански* (Товаришево);
- ћ: *месићки* / *месићански*, (Месић), *филићки* / *филићански* (Филић);
- ч: *бресјачки* / *бресјачански* (Брестач), *селеначки* / *селенчански* (Селенча), *сибачки* / *сибачански* (Сибач);
- г: *брешки* / *брежански* (Бачки Брег), *џарашки* / *џаражански* (Параге), *честјерешки* / *честјережански* (Честерег);
- к: *бајмочки* / *бајмочански* (Бајмок), *војачки* / *војчански* (Војка), *ечки* / *ечански* (Ечка), *жеднички* / *жедничански* (Нови Жедник, Стари Жедник), *сурдучки* / *сурдучански* (Сурдук), *џоварнички* / *џоварничански* (Доњи Товарник);
- м: *шуљамски* / *шуљмански* (Шуљам);
- л: *новоселски* / *новосељански* (Банатско Ново Село);
- њ: *равански* / *равњански* (Равње).

Као што видимо, суфикси *-ски* и *-ачки* конкурентни су, пре свега, код основа које се завршавају на сонант, а суфикси *-ски* и *-(ј)ански* код основа које се завршавају на сугласник.

Суфиксу *-ски* конкурентни су и следећи суфикси:

- *чански*: *гајски* / *гајчански* (Велики Гај),
- *ински* / *-иначки*: *ђалски* / *ђалински* / *ђалиначки* (Ђала),
- *ански* / *-ћански*: *јавлишки* / *јавлишански* / *јавлишћански* (Павлиш).

Суфикс *-ачки*

- б: *љубачки* (Љуба);
- д: *адачки* (Ада), *јобедачки* (Победа);
- т: *сонјачки* (Сонта), *ченјачки* (Чента);
- з: *перлезачки* (Перлез);
- в: *аранђеловачки* (Банатско Аранђелово), *багремовачки* (Багремово), *беркасовачки* (Беркасово), *бешеновачки* (Бешеново), *биковачки* (Биково), *богојевачки* (Богојево), *виловачки* (Вилово), *вишњићевачки* (Банатско Вишњићево, Вишњићево), *гаковачки* (Гаково), *грабовачки* (Грабово), *деспотојевачки* (Деспотово), *деловачки* (Делово), *дорословачки* (Дорослово), *душановачки* (Бачко Душаново), *ђурђевачки* (Ђурђево), *засавачки* (Засавица I, Засавица II), *змајевачки* (Змајево), *ивановачки* (Иваново), *јазовачки* (Јазово), *јанковачки* (Јанков Мост),

јасеновачки (Јасеново), *кајџасовачки* (Кајтасово), *каравуковачки* (Каравуково), *карађорђевачки* (Банатско Карађорђево, Карађорђево), *качаревачки* (Качарево), *кљајићевачки* (Кљајићево), *купиновачки* (Купиново), *лазаревачки* (Лазарево), *љуковачки* (Љуково), *љушовачки* (Љутово), *марковићевачки* (Марковићево), *милошевачки* (Ново Милошево), *мићировачки* (Сремска Митровица), *михајловачки* (Михајлово), *мићуновачки* (Мићуново), *мишићевачки* (Мишићево), *младеновачки* (Младеново), *наковачки* (Наково), *ойовачки* (Опово), *ореховачки* (Ново Орахово), *остојићевачки* (Остојићево), *пазовачки* (Нова Пазова, Стара Пазова), *панчевачки* (Панчево), *платичевачки* (Платичево), *пригревачки* (Пригревица), *прховачки* (Прхово), *путниковачки* (Путниково), *раденковачки* (Раденковић), *радојевачки* (Радојево), *ратковачки* (Ратково), *ритишевачки* (Ритишево), *свилојевачки* (Свилојево), *стајићевачки* (Стајићево), *старчевачки* (Старчево), *стејановачки* / *стејановићевачки* (Степановићево), *хајдуковачки* (Хајдуково);

р: *дворачки* (Банатски Двор);

л: *бингулачки* (Бингула), *кавилачки* (Кавило);

н: *дужиначки* (Дужине), *иваначки* (Иваново), *јаменачки* (Јамена), *кућусиначки* (Купусина), *сланкаменачки* (Нови Сланкамен), *привиначки* (Привина Глава), *сланкаменачки* (Стари Сланкамен), *ујриначки* (Утрине), *фаркаждиначки* (Фаркаждин), *црвеначки* (Црвена Црква);

ј: *гајачки* (Гај), *загајачки* (Загајица), *ишебејачки* (Српски Итебеј), *кривајачки* (Криваја), *црепајачки* (Црепаја);

љ: *омољачки* (Омољица);

њ: *ашањачки* (Ашања), *дероњачки* (Дероње).

Као што видимо суфикс *-ачки* долази пре свега на основе које се завршавају на сонант *-в* (чешће чак и од суфикса *-ски*), потом на *-н* и тек у по којем примеру на друге сонанте одн. сугласнике.

Теоријски, суфикс *-ачки* може се додати на било коју ојконимску основу, али у пракси то није случај. На основу коментара информатора може се закључити да на путу таквог развоја творбе ктетика стоје две велике препреке:

а) устаљена употреба других облика ктетика (мислимо пре свега на оне грађене помоћу суфикса *-(j)ански*) и

б) одређена образовања ктетика од ојконимске основе и суфикса *-ачки* звучала би необично, те као таква нису ни заснована (нпр. Бајша > **бајшачки*, Гајдобра > **гајдобрачки*, Иланца > **иланцачки*, Уљма > **уљмачки* итд.).

Ипак, изгледа да се ствари и ту мењају, јер неколико информатора саопштило је управо облике ктетика грађене суфиксом *-ачки*, за које већина других испитаника каже да су необични и да зато они тако не говоре. Тако смо забележили и облике: *адачки*, *йобедачки*, *сонџачки*, *ченџачки*, поред обичнијих и чешћих: *ађански*, *йобеђански*, *сонђански* и *ченђански*.

Суфиксу *-ачки* поред суфикса *-ски* конкурентан је суфикс *-(j)ански*: *адачки / ађански* (Ада), *младеновачки / младеновљански* (Младеново), *победачки / побеђански* (Победа), *сонџачки / сонђански* (Сонга), *ченџачки / ченџански / ченђански* (Чента); и издвојени случајеви: *-чански* — *љуковачки / љуковчански* (Љуково); *-овски / -овачки* — *кавилачки / кавиловски / кавиловачки* (Кавило).

Суфикс *-ански*

- б: *џобански* (Тоба);
 п: *сџејански* (Војвода Степа);
 ц: *сочиџански* (Сочица);
 ш: *џавлишански* (Павлиш), *џоваришански* (Товаришево);
 ђ: *међански* (Међа), *филиђански* (Филић);
 ћ: *лукићански* (Лукићево), *месићански* (Месић), *милићански* (Милећићево), *свечићански* (Светићево), *стајићански* (Стајићево);
 ч: *дебељачански* (Дебељача), *дечански* (Деч), *рачански* (Сремска Рача), *брестачански* (Брстач), *сибачански* (Сибач), *хајдучански* (Хајдучица);
 к: *бокански* (Бока), *чоқански* (Чока);

сугл. групе: *баванишћански* (Баваниште, Мало Баваниште), *градишћански* (Бачко Градиште), *суботишћански* (Суботиште), *средишћански* (Велико Средиште, Мало Средиште), *житишћански* (Житиште), *избишћански* (Избиште), *пландишћански* (Пландиште), *парћански* (Парта), *ченџански* (Чента), *гајдобрански* (Гајдобра, Нова Гајдобра), *иланџански* (Иланџа), *локвански* (Локве), *белоцрквански* (Бела Црква), *црквански* (Црвена Црква), *црњански* (Нова Црња, Српска Црња), *равњански* (Равње), *селенчански* (Селенча), *уљмански* (Уљма), *чалмански* (Чалма), *чонољански* (Чонопља), *бајмански* (Бајша).

-јански

- б: *љубљански* (Љуба);
 д: *ађански* (Ада), *винограђански* (Бачки Виногради), *гређански* (Велика Грета), *побеђански* (Победа);
 т: *белоблађански* (Бело Блато), *џаванкуђански* (Таванкут, Доњи Таванкут), *ремеђански* (Мала Ремета), *маргиђански* (Маргита), *орловађански* (Орловат);
 ц: *соколчански* (Банатски Соколац), *лечански* (Стари Лец), *добричански* (Добрица), *ловћенчански* (Ловћенац), *малойџачански* (Мале Пмјаце), *николинчански* (Николинци);
 г: *брежански* (Бачки Брег), *горњобрежански* (Горњи Брег), *лужански* (Љуг), *паражански* (Параго), *честережански* (Честерег);

к: *жедничански* (Стари Жедник, Нови Жедник), *кљечански* (Клек), *џо-варничански* (Доњи Товарник), *малойешичански* (Мали Песак), *сурдучански* (Сурдук);

в: *младеновањански* (Младеново);

л: *новосељански* (Банатско Ново Село);

сугл. групе: *баранђански* (Баранда), *џорђански* (Торда), *бешчански* (Бешка), *суйјешчански* (Сутјеска), *вајшијански* (Вајска), *војчански* (Војка), *ечански* (Ечка), *сенђански* (Сента), *сонђански* (Сонта), *ченђански* (Чента), *житишићански* (Житиште), *јанковмошићански* (Јанков Мост).

У једном примеру јављају се обе варијанте суфикса: *-ански* / *-јански* — *житишићански* / *житишићански* (Житиште).

Дистрибуција суфикса *-ански* и његове варијанте *-јански*, као што видимо, није потпуно комплементарна, што указује на њихову извесну аутономност и оправдава приказивање примера творбе за сваког понаособ.

Творба ктетика помоћу суфикса *-(j)ански* јавља се пре свега код два типа ојконима:

а) код ојконима чија се основа завршава сугласничком групом (Гајдобра > *гајдобрански*, Бела Црква > *белоцрквански* итд.) и

б) код једносложних ојконимских основа које би се услед гласовних промена деформисале (Бока > *бокански* / *бокнски*, а не *бочки*, Међа > *међански*, а не *мејки*, Луг > *лужански*, а не *лушки*, Клек > *кљечански*, а не *кљечки*, Чока > *чокански*, а не *чочки* итд.).

И код ктетика који се граде суфиксом *-ски* има доста основа које се завршавају сугласничком групом, али ту је реч о два типа сугласничких група (код ојконима на *-ка* и *-ци*) које се при творби ктетика разбијају уметањем вокала *а* (нпр. Црвенка > *црвен-а-к* + *ски*, Бачинци > *бачин-а-ц* + *ски*), што није случај и са сугласничким групама о којима овде говоримо.

Навешћемо још неколико фактора који утичу на то да се ктетика граде суфиксом *-(j)ански*, а не суфиксом *-ски*:

а) дисимилација, одн. потреба да се избегне нагомилавање истих сугласника (Хајдучица > *хајдучански*, а не *хајдучички*, Сочица > *сочицански* / *сочински*, а не *сочички*),

б) хомонимија са другим речима (Ада > *ађански*, а не *адски*),

в) идентичност завршетка ојконима и суфикса *-ски* (Вајска > *вајшијански*, а не *вајски*, али: Салаш Ноћајски > *ноћајски*, Мачванска Митровица > *мачвански* итд.).

Сви остали суфикси јављају се ретко (стога их називамо периферним) и сви су (осим нултог суфикса) настали интеграцијом суфикса *-ски* и *-ачки* и одређених секвенци етника:

— *ејански*: *рабејански* (Рабе),

— *ејски*: *рабејски* (Рабе),

- *ијски*: *кевијски* (Кеви),
- *иначки*: *ђалиначки* (Ђала), *сочиначки* (Сочица),
- *ински*: *јашински* (Јаша Томић), *бокински* (Бока), *ђалински* (Ђала), *крајишински* (Крајишник), *сочински* (Сочица), *џурински* (Турија),
- *овачки*: *глоговачки* (Глогоњ), *кавиловачки* (Кавило),
- *овски*: *кавиловски* (Кавило),
- *џански*: *џавлишиџански* (Павлиш),
- *чански*: *вашчански* (Вашица), *гајчански* (Велики Гај), *јанковчански* (Јанков Мост), *љуковчански* (Љуково),

У неколико примера може се говорити и о нултом суфиксу (-*ø*). Реч је о ојконимима чији је завршетак једнак суфиксу *-ски* или честом завршетку ктетика *-чки*:

Мачванска Митровица > *мачвански*,

Салаш Ноћајски > *ноћајски*,

Ечка > *ечки*,

Телечка > *шелечки*.

Овакве творбе нема код сличних ојконима Вајска и Сутјеска.

На крају ћемо табеларно приказати како изгледа квантитативна дистрибуција централних суфикса за грађење ктетика (од ојконима у Војводини):

Завршни глас основе	Суфикс			
	<i>-ски</i>	<i>-ачки</i>	<i>-ански</i>	<i>-јански</i>
б	2	1	1	1
п	1	0	1	0
д	12	2	0	4
т	17	2	0	6
г	8	0	0	6
к	32	0	2	6
з	1	1	0	0
с	1	0	0	0
ж	3	0	0	0
ш	19	0	2	0
ф	0	0	0	0
х	0	0	0	0
ц	101	0	1	6
џ	0	0	0	0
ч	7	0	6	0
ђ	0	0	2	0

Завршни глас основе	Суфикс			
	-ски	-ачки	-ански	-јански
ћ	23	0	5	0
м	4	0	0	0
н	47	10	0	0
њ	9	2	0	0
л	23	2	0	1
љ	5	1	0	0
ј	20	6	0	0
р	22	1	0	0
в	30	60	0	1
Сугл. групе	(5)	(2)	25	12
Укупно	385	87	45	43

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986:** Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: JAZU — Globus.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 2*, Београд — Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства — Институт за српски језик САНУ — Матица српска.
- Николић 1954:** Светозар Николић, (Одговор на постављена питања), *Наш језик VI*, Београд, 120–122.
- Ђорић 1984:** Божо Ђорић, Етник, ктетик и норма (поводом облика Козарчанин и козарачки), *Наш језик XXVI/2–3*, Београд, 152–159.

Р е з ю м е

Марјан Елич

СУФФИКСЫ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ КТЕТИКОВ
(НА МАТЕРИАЛЕ ОЙКОНИМОВ ВОЕВОДИНЫ)

В настоящей работе охвачены суффиксы для образования ктетиков от ойконимов Воеводини. Автор пришел к выводу, что всего несколько суффиксов продуктивны в данной функции: основными являются суффиксы *-ски*, *-ачки*, *-(ј)ански*. Наряду с ними встречается около десяти менее продуктивных, редко употребляемых суффиксов. Автором рассматривается дистрибуция данных суффиксов и указывается на факторы, оказывающие влияние на употребление каждого конкретного суффикса.

Прикази

Српски језик у нормативном огледалу (50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика). — Приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић, Библиотека *Пути у речи*, Београдска књига, Београд, 2006, 442 стр.

Ова књига један је од плодова скоро деценијског рада Одбора за стандардизацију српског језика, у чијем су оснивању (12. 12. 1997. године) учествовале све институције од значаја за српски језик, а које делују на говорном простору српског језика. То су Српска академија наука и уметности, Црногорска академија наука и уметности и Академија наука и умјетности Републике Српске, те филолошки, односно филозофски факултети с катедрама за српски језик из Београда, Бање Луке, Косовске Митровице, Крагујевца, Никшића, Ниша, Новог Сада и Источног Сарајева, као и — Матица српска, Институт за српски језик САНУ и Српска књижевна задруга. Циљ Одбора је стандардизовање и неговање српског језика и из тог циља су произашле Одлуке Одбора штампане у овој књизи. Одлуке су до сада публиковане у *Списима Одбора* (излазе једном годишње), а први пут обједињене, по жељи пок. Бранислава Брборића, секретара Одбора од његовог оснивања и иницијатора за објављивање *Списа Одбора*, издате су у овој књизи.

У структури књиге одлукама Одбора, којих има 50 и које чине окосницу књиге, претходе „кључна нормативна акта“ Одбора, обједињена под називом *Документи и Картошка језичких недоумица*.

Документи садрже *Споразум о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика*, који су потписали представници свих институција које су учествовале у његовом оснивању. Даље је наведен *Програм рада Одбора за стандардизацију српског језика*, *Пословник и Списак чланова Одбора за стандардизацију српског језика*. Последњи документ је *Састав комисија Одбора за стандардизацију српског језика*. Одбор има девет комисија, за сваку област понаособ. То су: 1. Комисија за фонологију, 2. Комисија за морфологију и творбу речи, 3. Комисија за синтаксу, 4. Комисија за лексикологију и лексикографију, 5. Комисија за праћење и истраживање правописне проблематике, 6. Комисија за историју језичког стандарда, 7. Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, 8. Комисија за стандардни језик

у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима и 9. Комисија за корпус.

Картошка језичких недоумица обухвата низ питања на која ће Одбор у свом раду покушати да да одговор. Зато што су многобројне, састављачи недоумице класификују у зависности од тога којим језичким областима припадају. Те тако, поред *Општојезичких недоумица*, имамо питања и језичке ситнице из фонетике и фонологије, акцентуације, лексике (са морфологијом и творбом речи), правописа (с интерпункцијом), синтаксе, стилистике и из области превођења. Одбор не узима у разматрање питање уопштавања екавице на целокупном српском говорном подручју (политичка одлука тадашњих власти Републике Српске из 1993. да дају предност екавици у језичком стандарду) јер није за то надлежан. Та тема данас више није актуелна. Такође, Одбор не разматра ни питање првенства, односно једнакости двају писама српског језика, али недвосмислено заступа став да је ћирилица „примарно писмо језичке културе на српском говорном подручју“.

Картошка језичких недоумица усвојена је октобра 1999. године. Саставили су је сами приређивачи ове књиге, а допунили и редиговали Павле Ивић, Иван Клајн и Слободан Реметић. Иако су се састављачи и редактори трудили да буде свеобухватна, свесни смо да *Картошка* није коначна нити ће икада то бити, управо због сталне особине језика да се мења. *Картошка језичких недоумица* је и даље отворена за сва нова језичка питања и дилеме.

Стожер књиге коју представљамо чине *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Овде су, на једном месту, прикупљена сва она решења и одговори до којих су чланови Одбора и Комисија дошли након исцрпне обраде језичких проблема (има их укупно 50), а који се износе, не као наређења или забране, већ као аргументовани савети, препоруке и ставови. Одлуке су увек праћене одговарајућим образложењима, а њихово доношење је врло често иницирано писмима лингвиста и других стручњака који се у свом раду срећу са језичким проблемима различите врсте. Питања у вези с језичким недоумицама постављају и лаици који се интересују (а неки од њих се и брину) за српски језик и његову норму. Одлуке су у овој књизи дате хронолошки, оним редом којим их је Одбор усвајао у току свог постојања. Ми ћемо овде одлуке разматрати с обзиром на њихову тематику, јер се примећује да се слична питања обрађују у више различитих одлука.

Деведесетих година прошлог века био је актуелан распад српскохрватске језичке заједнице и формирање три засебна стандардна језика на територији бивше СФРЈ. О овим дешавањима говори Одлука Одбора бр. 11 (1999). Са називом српског и хрватског није било проблема, али са називом језика Бошњака јесте. Донето је неколико одлука везаних за питање да ли је бољи термин *босански* или *бошњачки језик*. Одбор је искључив: само је *бошњачки* исправан назив овог језика, бар у српском језику. Ову тему детаљно и аргументовано обрађују Одлуке бр. 1 (1998) као одговор на једно од три постављена питања, 11 (1999) јединим својим делом, те Одлуке бр. 27 (2002), 35 (2003) и 36

(2003). У Одлуци бр. 27 Одбор устаје против текста Устава Републике Српске и Устава ФБиХ, односно по једног њиховог амандмана, у коме се уређује службена употреба језика и писама у РС и БиХ. Разлог за деловање Одбора је назив језика Бошњака и у вези са тим долази до неслагања босанских власти и међународне заједнице с једне стране и Одбора са друге. На ову Одлуку убрзо стиже одговор који шаље Омбудсман за људска права Босне и Херцеговине, а који се налази у Одлуци бр. 35. Питање језика Бошњака у овом делу књиге завршава се Одлуком бр. 36 са освртом на положај тог језика у основним школама Републике Српске.

Тема којом се Одбор често бавио јесте питање статуса писама у српском језику, ћирилице и латинице. Недвосмислен став Одбора је да треба дати првенство ћирилици, која на то има право својом хиљадугодишњом културном традицијом. Разматрање овог питања почиње у Одлуци бр. 17 (2001), која је проистекла поводом предлога Скупштине АП Војводине да се изједначи употреба писама на територији Војводине. Ставом о првенству ћирилице над латиницом у (искључиво) службеној употреби обележене су и друге одлуке које везујемо за овај проблем. Одбор се у Одлуци бр. 18 (2001) противи употреби латинице у једном званичном документу Владе Републике Србије, што спада у домсн службене употребе, а истим поводом је и Одлука бр. 26 (2002), с тим што је у овом случају у питању законски текст који је издало Савезно министарство националних и етничких заједница. Овим се баве још и Одлуке бр. 20 (2001), 28 (2002) и 48 (2005).

Одбор за стандардизацију се оглашава посебним одлукама и поводом значајнијих подухвата који израстају под његовим окриљем у области српског језика. Таква је Одлука бр. 16 (2000), настала поводом издавања *Образложног речника српског језика* проф. др Мирослава Николића. У пролеће 2001. године објављен је *Правопис српског језика (Ћиричник за школе)*, чиме је окончан највећи правописни подухват у нашем језику. Томе је посвећена Одлука 19 из 2001. године. Међутим, на питање правописа овде није стављена тачка. Око *озваничења новог правописног програма и прецизирања и оснаживања његова* око новог издања правописа донете су одлуке бр. 23 (2001) и 44 (2004). Поводом објављивања монографије Ивана Клајна под насловом *Творба речи у савременом српском језику (Део први: њрефиксација и композиција и Део други: суфиксација и конверзија)* донете су Одлуке бр. 25 и 43 (2001. године, после објављивања првог дела, односно 2004. године, после објављивања другог дела књиге). Повод за доношење још једне одлуке је и *Семантичко-деривациони речник (Свеска 1: Човек — делови тела)*, чије су редакторке Даринка Гортан-Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков — Одлука бр. 42 (2003. године).

Одлука која се тиче назива *државне заједнице Србија и Црна Гора* (бр. 31, 2003) није више толико актуелна зато што сама Државна заједница Србија и Црна Гора више не постоји. Што се тиче *језика Црногораца* (бр. 33, 2003), Србија и Црна Гора су данас самосталне признате државе, чији ће се уставни донети невезано један с другим.

Питање језика у суседној нам држави треба за сада оставити по страни и видети шта ће се временом догодити с језиком и у језику.

Постоји низ језичких недоумица са којима се свакодневно срећемо. Одбор је покушао, подстакнут питањима и молбама појединаца и институција, да на неке од њих да одговор, то јест да понуди најбоља могућа решења. Неке од препорука су: семантичко разликовање у употреби лексема *сати* и *час* и коришћење лингвонима *хебрејски језик* за језик Јевреја (Одлука бр. 1, 1998), затим синтагму *деоничарско друштво* је боље употребљавати него истозначне ситагме *акционарско друштво* или *деоничко друштво* (Одлука бр. 3, 1998). О односу између *да-конструкције* и *инфинитива* у српском језику говори се у Одлуци бр. 24, а разликовање *црпе* и *црпице* у српском правопису проблем је који обрађује Одлука под редним бројем 9. Одбор у својој Одлуци бр. 30 (2003) даје савете о *деклинацији њрезимена женских особа*, како оних нашег порекла, тако и страних. У Одлуци под редним бројем 32 (2003) предлажу се боље формулације неких реченица из уџбеника за географију. Ево још неких питања на која Одбор нуди своје одговоре: о двоизговорности српског језика у Одлуци 37, с посебним освртом на тај проблем у Републици Српској (давање предности екавици у језичком стандарду од стране тадашње власти на Палама 1993) у Одлуци 38 (2003), затим поређење два придева *људски* и *хуман*, који у неким случајевима имају синонимна значења, а у неким немају, Одлука бр. 39. Одлука 41 се бави *називима слова у ћирици*. На још низ различитих питања у вези са *сијницама језикословним* одговоре дају Одлуке под редним бројевима 45, 46, 47, 49 и 50.

Битно је то што Одбор не заостаје за временом и новим технологијама, те у складу с тим доноси Одлуку бр. 6 (1998. године), којом се оснивачима Одбора и Владама СРЈ, РС, ЦГ и РС препоручује најхитније превођење компјутерског оперативног система и програма за обраду текста, као и усклађивање распореда слова на компјутерским тастатурама и успостављање компатибилности у размени компјутерски обрађених текстова. Најзаступљенији оперативни систем, Windows XP, у међувремену је добио своју верзију на српском на оба писма, док се на превођење других програма још увек мора чекати. Нема још увек прихваћеног стандарда за кодни распоред слова и јединствени распоред словних места на компјутерским тастатурама. У складу са савременим технологијама треба побољшати и архивирање штампаних текстова тако што ће се уз *шћампани њримерак њубликације* прилагале и *исћоветине койије у сћандардизованој елекћиронској шексћуалној форми* (Одлука бр. 22 донета 2002. године).

Терминологија је важна област сваког стандардног језика. Одбор за стандардизацију српског језика, као тело од највећег значаја у области нормирања у нас, обраћа пажњу и на ту проблематику. У Одлуци бр. 10 обрађују се маркетиншки термини, а у Одлуци бр. 15 термини из области хомеопатије.

Одбор је заслужан за оснивање *Семинара српске језичке кулћуре* на Катедри за језик и говор Центра за издавачку делатност Коларчеве

задужбине (Одлука бр. 29, 2002). Пошто је у припреми текст новог устава, сматрајући то својом дужношћу, Одбор за стандардизацију српског језика нуди готове формулације уставних одредби које се тичу језика. Предлози су послани и властима из Србије и властима из Црне Горе (Одлука бр. 34).

Одбор се интересује за наставу српског језика у нашим школама и залаже се за повећање фонда часова предвиђених за матерњи језик, као и за побољшање квалитета саме наставе (Одлука бр. 40, 2003).

Други део књиге *Српски језик у нормативном огледалу* представља једну врсту зборника од 15 радова, чије су теме везане за област нормативистике српског језика. Радови су из пера еминентних научних радника српске лингвистике и сви су новијег датума.

На почетку свог рада *Језичко планирање у Србији данас* Павле Ивић описује распад српскохрватске језичке заједнице проузрокован политичким дешавањима деведесетих година прошлог века, којима смо и сами били сведоци. Распадом СФРЈ заједнички језик Срба, Хрвата и Муслимана раздваја се на три засебна идиома: српски, хрватски и бошњачки (о непримерености назива босански већ смо говорили). Ивић описује развој језичке ситуације у новоформираним језицима (тенденција све већег удаљавања од српског језика, пуристичке тежње итд.). Због новонастале језичке ситуације, код нас се ствара потреба за новим правописом, те се 1993. године појављује *Правопис српскога језика* у две верзије, екавској и ијекавској, у издању Матице српске. Правопис су израдили Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурца. Временом долази до израде и других правописа различитих аутора, али се они својим квалитетом не могу поредити са правописом Матице српске. Даље, долази до већег развоја периодике, штампања књига и зборника који се баве неговањем језичке културе. Крајем 1997. године основан је Одбор за стандардизацију српског језика из потребе за организованим деловањем на плану језичког нормирања.

Циљ рада Предрага Пипера, *Српски језик на њоучику века* је описивање реалног стања у коме се српски језик налази на почетку двадесет првог века. Ситуација у којој је данас наш језик није нимало оптимистична. Обележена је изразитим смањивањем самог језика и смањивањем неких сфера његове употребе. Аутор наводи велики број разлога зашто је то тако (смањивање броја говорника, територије, распад српскохрватског језичког стандарда, недостатак финансијских средстава, лош наставни план и програм за основне и средње школе, као и за факултете ...). Потребно је суочити се на време са оваквим стањем угрожености српског језика, те у складу са тим предузети неке кораке како би се актуелна ситуација променила и како би се језик правилно и планирано развијао у будућности.

Због неразјашњене ситуације у вези са двојаким изговором српског језика (екавским и ијекавским), те употребом двају писама (ћирилице и латинице), а као и због односа према хрватском и бошњачком стандардном језику, Милан Шипка у свом раду *За кодекс употребе српског стандардног језика* предлаже доношење Кодекса употребе

српског стандардног језика. Кодекс је једна врста нормативног акта који би требало да потпомогне разрешавању ових недоумица, то јест да регулише правила употребе двају изговора и двају писама, и, од нешто мање важности, да установи правилан однос према текстовима који се преузимају и објављују, а потичу са хрватског и бошњачког говорног подручја. Аутор даје свој предлог текста Кодекса, који би и даље био отворен за нове предлоге и допуњавања, а истовремено био својеврстан подстицај за будуће расправе домаће стручне јавности.

Како нам сам наслов казује, у тексту *Пути до стандардног језика код Срба и Хрваџа: сличности и разлике* Слободана Реметића описан је развој језичког стандарда код ова два територијално и језички блиска, али културно и цивилизацијски разуђена народа. Различит је процес прихватања заједничког књижевног језика у Срба и Хрвата, а остале разлике (за које је вероватно највише заслужна црква) ескалираће у све већем разилажењу двају народа, а самим тим и њихових језика.

Срето Танасић нам у свом раду под називом *Језичка ситуација у Босни и Херцеговини: комуникацијско јединство и ујадљива симболичка разведеност*, уз подсећање на седамдесете и осамдесете године прошлога века, објашњава језичку ситуацију данас у Босни и Херцеговини. Уместо једног заједничког језика данас постоје три, која имају симболичку улогу и њима се идентификују три различита народа која тамо живе. Из овога следи да је неопходно креирање нове језичке политике у БиХ у складу са људским правима и демократским начелима и у циљу што боље комуникације на простору Босне и Херцеговине.

Сличан циљ као претходни рад има чланак Јелице Стојановић, *Стандардизација језика и његово именовање*, с тим што се овде представља актуелна језичка ситуација на другој територији — у Црној Гори. Ауторка разматра питање новопрокламованог „црногорског језика“, који ће, гледајући тренутну политичку ситуацију (а као што је познато стандардни језик је уско везан са политиком) вероватно постати четврти стандардни идиом настао из српскохрватског језика, додуше, са закашњешњем.

Циљ рада *Поређење йонуђених йравописних йравила* Митра Пешикана јесте: показати разлике између четири правописна приручника. Аутор пореди стари правопис из 1960. године, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, и три нова правописа, која су изашла 1994: *Правопис српскога језика* Матице српске (аутори М. Пешикан, Ј. Јерковић и М. Пижурица), затим *Правопис српскога језика са речником* (аутори Р. Симић, Ж. Станојчић, Б. Ћорић и М. Ковачевић) и *Правопис српског језика — йручник за школе* (аутор М. Дешић). Сврха оваквог поређења није оцењивање различитих правописних решења, већ само информисање читалаца о важнијим разликама које се могу уочити приликом употређивања ових правописних приручника. Аутор оставља потпуну слободу својим читаоцима да, на основу поређења, сами доносе вредносни суд о понуђеним правописним решењима у наведеним приручницима.

Милорад Дешић у раду *Акцентиски дублети у савременом српском језику и Вук-Даничићева акценџуација* коришћењем великог бро-

ја примера и упоредном анализом указује на извесне разлике између Вук–Даничићеве норме и данашње акценатске норме. Те промене испољавају се у великом броју акценатских дублета у савременом српском језику.

Сам наслов рада Ивана Клајна *Неојходно је увести наставу српског језика у средње школе* садржи у себи апел за увођење наставе српског језика у средње школе. У овом краћем раду изнети су сасвим аргументовани разлози за то. Језичка култура је у сталном опадању (што није специфично само за говорнике нашег језика), језичко образовање је на веома ниском нивоу. Једино решење за овако лошу ситуацију је побољшати стање у школству, увести наставу српског језика у средње школе, повећати број часова матерњег језика, јер како и сам аутор истиче, ко не научи свој матерњи језик у школи, никада га неће правилно научити.

Сличне тематике као претходни текст јесте и чланак Вељка Брборића, *Језичка култура у наставним плановима и уџбеницима за основну школу*. Брборић, поред начина на који се манифестује језичка култура, износи и основне чиниоце који утичу на стицање и очување језичког знања код ученика. На неке од њих није могуће утицати, али на неке је могуће и веома је важно утицати. То су наставни планови и програми и уџбеници српског језика и књижевности. Показати колико и како се негује језичка култура у наставном плану и програму и важећим уџбеницима за основну школу основни је циљ овог рада. План и програм је превазиђен и лоше осмишљен, њиме су незадовољни и наставници и ученици, те се јавља потреба за прављењем новог. Ситуација није најсјајнија ни у уџбеницима, посебно у онима за VII и VIII разред, који, иако имају назив *Српски језик и култура изражавања*, немају чак ни посебна поглавља која се баве језичком културом (уџбеници за V и VI разред имају таква поглавља). Решења која нуди аутор су следећа: нужно је да Министарство просвете што пре понуди нови (и бољи) наставни план и програм, а што се уџбеника тиче, потребно је донекле исправити постојеће за V и VI разред, а за VII и VIII разред обавезно изградити нове.

Појавом бирократизације српског језика (а та појава није карактеристична само за наш језик, већ је честа у многим језицима света) бави се Радојко Гачевић у свом раду *Српски у администрацији — бирокрајизација језика и/или његово одумирање*.

Предлог за борбу против оваквих тенденција, који није нов и који је само у овом приказу изнет најмање неколико пута, јесте побољшање наставе језика и одвајање предмета за наставу језика и за наставу књижевности.

Три рада у овој књизи баве се проблемом туђица (према мишљењу Ранка Бугарског можда је боље рећи позајмљеница). То су радови Бранислава Брборића *Однос према туђицама: с мером али без аверзије*, Твртка Прћића *Српски или англосрпски — иштање је сад* и рад Богдана Терзића *Осврт на русизме у савременом српском књижевном језику*. Брборић детаљно обрађује проблем туђица (разматра разлике у

прихватању туђица у српском и хрватском језику, пуризам) и даје њихову разрађену класификацију.

Хибридом насталим мешањем енглеског и српског језика бави се Твртко Прћић у свом раду. Овај социолокат Прћић назива *англосрпским*. Англосрпски подразумева лоше, непотребне и неоправдане иновације које у српски језик долазе из енглеског и које, како сам аутор скреће пажњу, доводе до развијања „паралелне обичајне норме“. Ове појаве се примећују на свим нивоима: од правописа, преко изговора и граматике до прагматике. На крају имамо набрајање узрока за појаву англосрпског, као и мере које треба предузети за његово ублаживање.

Последњи рад за предмет има позајмленице из руског језика. Дат је кратак историјат русизама у српском језику и преглед њихове обраде од стране српских научника. На крају Терзић нуди низ питања везаних за русизме на која ћемо сачекати одговоре у будућности и која остају као подстицај будућим лингвистичким нараштајима.

Чланак Јована Вуксановића *Место енклиитике у реченици* има нормативни карактер. У раду је дата дефиниција енклитика и њихове врсте, те начин њихове употребе у језику. Посебан акценат у раду стављен је на употребу, тачније на само место на коме се налази енклитика у реченици. Оно што аутор посебно наглашава је постојање (и неговање, посебно у раду са децом у школи) стилистичке/индивидуалне норме, поред граматичке/опште норме, која је обавезна у правилном изражавању. Треба рећи да је свако правило (или изузетак) добро илустровано примерима из различитих језичких стилова (разговор, штампа, књижевни текстови).

На крају треба поново истаћи важност Одбора за стандардизацију српског језика. Она се огледа у великом броју циљева, чијем остваривању Одбор тежи. Ти циљеви су следећи: уједињење српских лингвиста и њихово заједничко деловање у нормативистици, систематско нормирање српског језика, израда одговарајућих докумената и приручника, сарадња са сродним страним институцијама, као и са нашим државним органима, како би се србистика развијала, нормално и у складу са временом. Одбор прати и подстиче рад на библиографским и капиталним пројектима, старајући се при том да се студенти мотивишу за проучавање нормативних питања. Књига *Српски језик у нормативном огледалу*, као продукт рада Одбора, такође има велике вредности. Њен значај је вишеструк: успостављање јасно кодификоване норме стандардног српског језика, подизање нивоа српске језичке културе, неговање и чување језика од кварења, заборава и нестајања.

Марина Николић

ХЕРЦЕГОВАЧКА ПРЕЗИМЕНА

Недавно, крајем прошле године, појавила се у нашим књижарским изложима, књига врло интересантног садржаја: *Херцеговачка презимена*. Аутор ове књиге је Ристо Милићевић, а издавач је: Свет књиге, у Библиотеци: Баштина. О аутору ове књиге, на њеном крају сазнајемо да је „рођен ... 3. октобра 1922. године у Хеновићима, у Шуми требињској. Основну школу завршио је у Заплатнику, трговачку школу у Крушевцу. Послије 1945. године завршио је гимназију и Пјешадијску официрску школу у Сарајеву. Потом је наставио студије историје и географије на Вишој педагошкој школи у Сарајеву ... данас живи као пензионисани потпуковник“.

У Општем дијелу (I дио књиге) дат је историјат Херцеговине, од најранијих времена па до наших дана. Ту, у кратким цртама, говори се о сљедећим темама: Кратак поглед у давну прошлост; Име Херцеговина — историја, легенда, поезија; Географски простор — некад и сад; Поријекло породица и настанак презимена; Особине Херцеговаца и сроднички односи; Свијет насели — себе не расели; Топоними и презимена породица; Зашто су Херцеговци мијењали презимена; Архивска грађа о презименима; Презимена и епитафи на стећцима; Хералдика — чувар презимена од заборава; Презимена у народној поезији; Необична презимена и друге занимљивости; Гусле у животу старих Херцеговаца. На ових 175 страница испричано је о Херцеговини много. Полазило се од историје, преко легенди и прича које живе у народу. Ко жели да сазна о поријеклу свог породичног имена, може да у овој књизи нађе одговор. Било да се ради о неком традиционалном презимену, или о некој његовој варијанти, добиће одговор у овој књизи. Ту сазнајемо о поријеклу презимена типа *Ђурчић*, о презимену типа *Бркан*, о презимену типа *Пилавцић* или о презименима типа *Дувњак*, *Габела* или *Зубац*, *Сарајлић*.

Презимена су, почесто, настала према неком видном знаку некога из тога племена. Тако су настала презимена типа *Ђелица*, *Црналић*; по имену родитеља: *Андрић*, *Филиповић*, *Марић*, *Хајрић*; по неком занимању: *Абаџић*, *Ђурчија*, *Кујуџић*; према некој биљци: *Боровина*, *Буква*, *Койривица*; према неком предмету: *Баџина*, *Брџина*, *Чамџара*; према неком јелу: *Пилав*, *Тарана*, *Пийа*; према неком надимку за неког члана тога племена: *Ајдук*, *Бајали*, *Дошло*...

Презимена су могла настати из звања неког члана тога имена: *Беговић, Хоџић, Пойовић*; а некада у презимену налазимо више имена: *Ахмеџагић, Хаџимеровић, Курџићехаџић, Шабанхаџовић ...*; а некада се у презимену огледа и знак презира или неки други знак неслагања: *Шкуџор, Клемџо*; а некада се у презимену види вјерска или национална припадност: *Франић, Јурић*; а на неким се огледа класни моменат: *Новокметш, Биједић, Сиротић...*

На основу презимена и данас се може закључити одакле су његови чланови: *Байковићи, Љубушаџи, Мосџарџи*; а презимена типа: *Берковићи, Хаџељи, Правице ...* воде поријекло од племена тога имена.

Милићевић је обилно користио и све друге податке који му, на било који начин, пружају неки податак о херцеговачким презименима. Тако он користи и све податке које су му пружали наши писани споменици, наши надгробни споменици, наши архивски споменици, наши топоними. Једном ријечју, све оно што је могло, на било који начин, да пружи неки податак о презименима. И човјек би могао да се сложи са претпоставком о цјелини ове књиге и да се на овоме и стало, да се није ишло у други дио књиге. Али, аутор се са тим није сложио. И зато нам је дао други дио књиге, у коме се налазе сва херцеговачка презимена.

У првом дијелу, који је аутор назвао Општи дио, налазимо подоста презимена, а у другом дијелу, који је аутор назвао Посебни дио, дају се абecedним редом, сва презимена која постоје, или су постојала у Херцеговини. У том дијелу, на 577 страница (од 190. до 767. странице), набројана су сва презимена, од *Абаза* до *Жужа*, уз њих се дају и Претходне напомене, у којима нас аутор овог дјела упознаје са тим како је дошао до ових 3.500 презимена. Ту је, поред осталих, користио грађу коју пружају неки „запажени аутори“, као што су: Обрен Ђурић Козића, Петар Шобајић, Миленко Филиповић, Твртко Канаџ, Марио Петрић ... У овом дијелу, уз свако презиме дају се подаци до којих је аутор могао да дође. Ту сазнајемо одакле потиче то презиме, колико је разгранато у нашој земљи, па и ван ње, да ли има познатих чланова те породице. Ту читамо о породици *Селимовић* сљедеће: „Селимовић (м, тј. муслиман), у Заушју (Билећа). Дедијер тврди да су Селимовићи, Ћорићи, Овчине 'једна породица са три презимена'. По једнима су поријеклом од православних Вујовића, а по другима из Херцег Новог и најстарије презиме им је Бабахметовићи ... Живјели су у Билећи и 'засеоцима који гравитирају', у Требињу и околини ... Од билећких Селимовића потиче књижевник *Мехмед-Меша Селимовић* (1910–1982), писац романа *Дервиш* и *смрт, Тишине*, *Тврђава*. Био је члан САНУ и АНУБиХ, добитник више награда и признања. О свом поријеклу Меша каже: 'Моји ближи преци су из Билеће ... Селимовићи су поријеклом из Врањске на граници Херцеговине и Црне Горе, од дробњачког братства Вујовића ... Негдје ваљда почетком 17. вијека, мој далеки предак Вујовић из Врањске окупио је око себе синове, девет их је било, па су се договорили да двојица приме непријатељску вјеру, да бране осталу браћу и родбину. Ко зна да ли су их жртвовали, одликовали или бирали од ока. Изгледа да моји часни преци нису били сувише крути што се тиче религије, а ни сувише искрени: више их је интересо-

вала могућа корист, или мања штета него вјера. За нас, за своје непознате потомке, нису много марили. И можда су ту равнодушност према свакој вјери пренијели до мене у крви моји доцнији рођаци, а можда су своју превјеру плаћали већом ревношћу у новој вјери' ... Мешин отац Алија родио се у Високом, а Меша у Тузли. Умро је 11. јула 1982. у Београду, гдје је и сахрањен. Селимовића има у Шабанчићима и Слатини (Јабланица). У Слатину им је предак дошао прије 1878. родом је из Шабанчића, а био је 'табор-имам' ... Има их у Мостару". Овако обрађених презимена налазимо и другдје. Рецимо, тако, само у нешто ужој форми, дато је и презиме *Тишић*, *Ђорић* (тих има и правослвних, и католика, и муслимана), *Дедијер*, *Дучић*, *Џумхур* ... За свако презиме, колико му је то грађа дозвољавала, Ристо Милићевић је настојао да пружи што више података. Тако, рецимо, за презиме *Орман* читамо да је то муслиманска породица „у Хумцу (Љубушки). У Љубушком и у Мостару. Ормани су старином из Љубушког, одакле су доселили у Хумац и у Мостар ... У Љубушком је рођен народни херој *Енес Орман* (1921–1944). Студирао је медицину у Београду. Одмах по капитулацији Краљевине Југославије укључио се у рад на припремама устанка. Нарочито се истакао у илегалном извођењу бораца-партизана из Мостара на ослобођену територију. Децембра 1941. одлази у Коњички партизански одред, гдје постаје политички комесар чете. Био је један од најистакнутијих бомбаша Мостарског батаљона, а неко вријеме и његов политички комесар. Истакао се и у многим борбама Рамског партизанског одреда. Погинуо је фебруара 1944. године у Чесиму (Коњиц), од експлозије противничке бомбе ...“

Да укажем још на породицу *Пајо*. То је породица у Љубушком и у Мостару. „Поријеклом, су Сефарди из Шпаније. Из једне породице Папа настањених у Љубушком потиче и др *Исидор Пајо* [Треба Изидор, ул. Ко је ко у Србији, 1991, с. в. Папо] (1913–1996), академик и чувени хирург. Папо је учесник НОР-а од 1941. године. Био је, поред осталог, и шеф хируршке екипе Врховног штаба, а после рата начелник хируршке клинике ВМА. Дугачак би био списак његових титула, научних радова, награда и признања. Овдје ће се нешто рећи о људском лику овог великог човјека који је оперисао 'преко педесет хиљада људи, од тога пет хиљада на срцу'. Забиљежено је да је био 'сналажљив, ако треба и дрзак, тачних процена, први кад се треба жртвовати, зато омиљен међу рањеницима, смртно озбиљан, готово љут када оперише, крајње строг када организује, а изнутра мостарска лиска (шерет, исмевач)'. Папо је неизмјерно волио Мостар и Неретву. Често је одлазио у овај град, састајао се са старим другарима и 'кенџијао' са њима. Истицао је: 'Ја сам ти, брате, вазда срећан у Мостару!' ...“ Ово су само неки од присутних обиљежја ове значајне књиге. Ми, на крају, можемо бити захвални г. Ристи Милићевићу за сав труд који је уложио док нам је припремио ово значајно дјело. (За испуштена презимена, као што је презиме *Касумачић* (м, у Ходбини, Мостар), узрочнике треба тражити у Милићевићевим изворима.)

Асим Пецо

Милан Шипка, *Језик и ђолиџика*.

— Београд: Београдска књига, 2006. — 237 стр.

Језик и политика толико су присутни у савременом друштву да се многим, ако не и свима, чини да имају шта о томе да кажу и некога да поуче, чак и ако нису ни лингвисти ни политичари. Када се говори о хемији, физици, математици итд., реч се препушта професионалцима, а о језику и политици као да скоро свако има потребу да арбитрира. Утолико је корисније прочитати шта о томе пише стручњак као што је проф. др Милан Шипка.

Као лингвиста са богатим и разностраним истраживачким искуством у области социолингвистике, нормативистике, лексикографије, лексикологије, фразеологије, ономастике и лингводидактике, дугогодишњи професор Универзитета у Сарајеву, директор Института за језик и књижевност у Сарајеву и уредник неколико научних часописа, поред многих других наставних, научних и организационих послова које је успешно обављао и које обавља, а многе је често и иницирао, Милан Шипка је један од најобавештенијих у словенској лингвистици о ономе што је предмет његове најновије књиге. А пошто је већи део радова које доноси књига *Језик и ђолиџика* већ био објављен, али на различитим местима и у различито време, њихово садашње скупно објављивање омогућује заинтересованима за питања језика и политике да лако добију добар увид у истраживачка искуства Милана Шипке.

Опште одлике књиге *Језик и ђолиџика* јесу ауторово одлично познавање материје о којој пише, као и солидна чињеничка и теоријска утемељеност онога што о томе тврди. Када се томе дода опште истраживачко искуство Милана Шипке у области социолингвистике, природно је што у књизи *Језик и ђолиџика* налазимо доста важних запажања, поуздану анализу и добро образложене судове, који имају и начелну и практичну вредност. Књига је богата фактографијом која ће бити од користи будућим истраживачима проблема о којима пише Милан Шипка.

Радови сабрани у књизи *Језик и ђолиџика* настајали су различитим поводима: или као шире верзије реферата на међународним лингвистичким скуповима, или као реаговања на актуелне појаве у језику

последњих десетак година (од 1995. до 2005), тј. у време разлагања српскохрватског стандардног језика и осамостаљивања посебних националних језичких стандарда: српског, хрватског и бошњачког. Уводна расправа и још два дела у књизи написани су посебно за дату прилику да би се заокружила проблематика која је предмет разматрања у другим радовима у књизи.

Када се појмови језика и политике доведу у везу, обично се прво помисли на језичку политику. И у књизи *Језик и њолијтика* има доста речи о језичкој политици, али књига садржи и више од тога.

Оно што све радове у књизи *Језик и њолијтика* повезује и чини проблемском целином јесте, пре свега, оријентација на актуелна питања савременог стандардног језика Срба, Бошњака, Хрвата и Црногораца, анализа језичких појава у друштвеном контексту, настојање да се објасне узроци садашње стандарднојезичке ситуације на српскохрватском језичком простору и да се укаже на проблеме који се у вези с тим јављају, као и настојање да се отвори простор за даља социолингвистичка истраживања у том правцу.

Књигу *Језик и њолијтика* чине три уже предметне целине. Прва је заступљена радом „Језик и политика“, према којем је књизи дат наслов, и у којем се начелно, али са многим чињеничним потврдама, говори о односу језика и политике, и уже — о односу између идеологије, опште политике, језичке политике, планирања језика и језичке стандардизације, при чему се Милан Шипка усредредио на следећа главна питања: 1) Каква је природа односа између језика и политике: да ли је она природна и прихватљива или вештачка и неприхватљива? 2) Да ли се могу утврдити границе између нужног и пожељног утицаја политике на језик и лингвистику и непожељног политичког уплитања у лингвистичка питања? 3) Да ли политичари имају право да се баве језиком и, ако га имају, у којој мери и на који начин могу њиме да се баве? 4) Да ли сами лингвисти бавећи се језиком треба да воде рачуна о политици и, ако је то потребно, када, колико и како они могу, смеју и морају да се баве политиком, а да при томе не наруше принципе научне методологије? Нудећи одговоре на та и сродна питања, Милан Шипка тражи меру реалног и позитивног односа између језика и политике, што може бити добра и корисна оријентација за политичке активности у вези с језиком и лингвистиком, било да долазе из политике или из лингвистике.

Другој и највећој групи радова у књизи *Језик и њолијтика* припадају расправе у којима се приказују и анализирају актуелни проблеми језика и науке о језику на простору четири бивше југословенске републике, данас посебне државе: у Босни и Херцеговини, Хрватској и, посебно, у Србији и Црној Гори. То су расправе: „Сербокроатистика на раскршћу“, затим „Социолингвистички фактори националног раслојавања стандардне новоштокавштине“, „Језик Бошњака, Хрвата, Срба и Црногораца — проблем класификације и номинације идиомâ“ и „Назив језика као уставноправна категорија“. У њима се износе многобројне чињенице лингвистичке, политичке и шире друштвене природе. Оне се

доведе у међусобну везу, анализирају и објашњавају. То су, како стоји и у поднаслову књиге, социолингвистичке анализе, у којима се указује и на потребу синтеза, до којих би могло доћи тек пошто се обаве и многа друга истраживања у области омеђеној насловом књиге. Да би се дошло до поузданог сазнања о суштини српскохрватског стандарднојезичког комплекса и до потпуног одговора на питање да ли је то један језик, односно један језик с више имена, или су у питању различити језици (и на дијалекатском и на стандардном нивоу), који припадају сваки својој нацији, или је то заједнички језик као скуп дијалеката (тзв. дијасистем), са различитим националним стандардима, потребно је, сматра Милан Шипка, претходно темељно проучити, пре свега, саме језичке чињенице, али и развој нација и међунационалних односа у некадашњој Југославији.

Расправе у књизи *Језик и ѿполитика* које према предмету спадају у ту другу поменућу групу нису усмерене ка предвиђању даље судбине раније заједничког српскохрватског стандардног језика, чији би део била питања о реалности тзв. црногорског стандардног језика, питања о томе да ли ће се бошњачки и хрватски стандард све више језичком политиком усмеравати на удаљавање од српског, да ли ће процес растакања ићи и даље, или ће се, уз различите називе, задржати равнотежа заједничког и посебног, чак и уз смањење разлика, појачавањем међусобне културне, језичке и сваке друге комуникације, али Шипкине социолингвистичке анализе ипак дају читаоцима доста грађе за размисљање и о тим могућим развојним процесима у стандардном језику, и упућују на потребу да се језичка ситуација стално прати и проучава у ширем друштвеном контексту.

Трећи тематски део књиге *Језик и ѿполитика* проблемски је најсвежији и већим делом је окренут будућности. Он је посвећен функционисању и употреби српског стандардног језика у друштвеним и политичким околностима после распада југословенске државне заједнице и српскохрватског језичког стандарда. Њега чине рад „За кодекс употребе српског стандардног језика“ и рад „Кодекс и пракса“. У првome се предлажу конкретна решења за нормално функционисање српског стандардног језика како би се избегли сукоби и непотребно трошење снаге на непотребне полемике, које би се могле избећи уколико би се постигла сагласност о питањима која се регулишу у предложеном кодексу. Кодексом се предлажу правила понашања у употреби екавског и ијекавског изговора, као и ћириличног и латиничног писма, и дефинисање односа према текстовима преузетим из хрватског и бошњачког језичког стандарда (текст „Кодекса“ објављен је и у часопису *Наш језик* XXXIV/3–4, 2002–2003). У раду *Кодекс и ѿпракса* критички се анализирају два карактеристична примера неприхватљивог језичког понашања и упућује се на нужност договорног регулисања односа према постојећим језичким разноликостима.

Књига *Језик и ѿполитика* може доста допринети бољем разумевању друштвених и лингвистичких узрока најновијих појава у језику на подручју три данас посебне државе, с три посебна национална стандардна је-

зика, који су се на српскохрватском говорном простору развили под утицајем првенствено политичких фактора, а уједно и изналажењу решења за нормално функционисање и даљи самосталан развој српског стандардног језика у новим друштвеним и политичким околностима.

У социолингвистичкој ситуацији каква данас постоји на простору некадашње Југославије посебну пажњу шире лингвистичке јавности могла би привући практична решења која књига *Језик и политика* нуди, тј. предлог кодекса употребе стандардног српског језика, јер је и потреба за њиме посебно велика (ако буде довољно мудрости и добре воље да се та решења прихвате и креативно примењују), док начелна страна резултата Шипкиних истраживања може бити посебно занимљива социолингвистима који се баве језичком политиком, језичким планирањем и сродним питањима. *Језик и политика* је књига на коју ће се будући истраживачи с много добрих разлога позивати, а коју ће свакако читати и шири круг интелектуалне јавности, за шта се она овим и препоручује.

Предраг Пићер

Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*,
Институт за српски језик САНУ — Монографије 3, Београд, 2006,
210 стр. + регистри.

Методологија нормирања и стандардизације српског језика у његовом лексичком домену представља важну и актуелну тему у повести српске лингвистике. Током више од једног и по века, почев од Бечког књижевног договора (1850) па све до најновијег Устава Републике Србије (2006), пред српске филологе и лингвисте, али и друге учене Србе, поставља се питање нормирања српског језика, најчешће у контексту његове институционалне култивације. Сувишно је рећи да се овом питању, посебно на почетку двадесетог века, приступало на начин који је поништавао његову чисто лингвистичку аутономију: последице тога поништавања, на крају крајева, живо осећамо још и данас. Одстранимо ли, међутим, са ове теме сувишне насlage нелингвистичких полемика, попут проблема језичке евалуације у контексту националног идентитета, остаје огољено једно, сасвим неистражено, занимљиво лингвистичко питање. А управо тим питањем бави се нова монографија Стане Ристић, под насловом *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*.

Монографија С. Ристић представља дело кумулативног типа, будући да његов главни део чини низ пробраних радова који су објављивани током више од једне деценије по водећим лингвистичким часописима и зборницима. Према својој тематици, ти радови су груписани у четири дела: 1. Развој језика и језичка норма, 2. Дескриптивни речници као нормативни приручници, 3. Лексикографски метајезик и 4. Стране речи у српском језику. Монографију одликују и два до сада непубликована рада: уводна студија под насловом *Неки аспекти развоја и нормирања српског језика*, и *Резиме*, који финализује ову књигу. Те две целине, свака на свој начин, износе низ нових синтетичких сазнања и закључака до којих је ауторка дошла у току интензивног истраживања и промишљања теме.

Већ и општи преглед монографије С. Ристић открива читаоцу један снажан теоријски увид, који је обликован кроз готово три деценије ауторкиног лексикографског рада на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, и који прожима свако написано по-

главље. Срж тога увида изложена је у ставу да рестриктивна норма српског језика, која је установљена или наметнута без детаљног увида у контекст динамике језичког развоја, не може постојати као валидно лингвистичко решење. Стога ауторка истражује низ проблема везаних за домен лексичког нормирања (попут одређивања доње и горње границе неког периода језичког развоја, идентификовања нових појава у језику и релативности појма „нова појава“, одабирања репрезентативних језичких варијетета, идиома, функционалних стилова и жанрова актуелних за период у развоју језика који се нормира и сл.), сагледавајући их кроз призму њиховог историјског развоја, као и друштвено-историјских услова који тај развој усмеравају. Овакав приступ, наглашава даље ауторка, не може се остварити без увида у садржај једнојезичних описних речника, у којима се налази семантички, стилистички и морфолошки детаљно обрађена лексика српског језика; док подаци о времену и простору њеног настанка, такође присутни у речницима, пре свега у Р. САНУ, представљају важно полазиште у правилном сагледавању функционалне раслојености српског језика у целини.

Питање лексичке норме се, како наговештава ауторка, решава путем увида у низове унутрашњих, имплицитних правилности метајезичких сегмената лексике српског језика, који су истакнути и обрађени у описним речницима. Овај начин посматрања проблема, између осталог, чини и основ за дискусију о развоју системске лексикографије, која ће се јавити касније у књизи.

У поглављу *Неки аспекти развоја и нормирања српског језика*, С. Ристић даје општи преглед нових токова развоја и стандардизације српског језика, при чему се садржај овог поглавља може посматрати и као увод у нове смерове развоја лексикографског рада на Р. САНУ. У тумачење језичких појава, истиче ауторка, важно је увести нове тачке гледишта и нове визууре посматрања. Праћење развоја когнитивне лингвистике, односно ослањање на њене поставке, представља значајан сегмент развоја лексикографије у будућности. На овај начин, аналитичка апаратура примењеног лингвисте се профињује, и на практичном плану утиче на дијахроно и синхроно посматрање развоја српског језика од Вука до данас. На тај начин, историјска слика овог развоја губи јасну поделу на претходно утврђене фазе смене језичког стандарда: од вуковске, фолклорне, па до урбане. Умножавањем броја релевантних фактора који утичу на промену језичке парадигме (форсирање личносног начела у комуникацији, а самим тим и либерализација говорног израза; испитивање утицаја медија на слободу комуникације и сл.), ауторка закључује да се језичке промене, у прошлости, као и у садашњости, одвијају у ланцу постепених прелаза, а не у наглим скоковима; док је њихов интензитет уједно неједнако изражен у различитим аспектима проучавања језика (временском, просторном, структурном, функционалном). Нагле промене језичке парадигме (нпр. промена имена језика) одвијају се једино под интензивним друштвенополитичким околностима, те је овако настале могуће довести у питање низом аргумената. Са друге стране, посматрајући језик као ентитет ко-

ји постепено еволуира, лингвиста бележи стални прогрес језика. Један од смерова овог прогреса огледан је у процесу диференцијације група лексема према функционалним стиловима.

У оквиру питања односа језичке културе и језичке стандардизације, С. Ристић излаже негативне појаве везане за модернизацију језика путем његове лаичке рецепције, у коју спада и политизација језика као посебан проблем. Додуше, цитирани ставови савремених политичара о језичким питањима српског и хрватског језика (међу које спада мишљење да је екавица модернији, „обичнији“ израз од ијекавице) ипак вуку корен од ставова самих лингвиста, који су уследили после Скерлићеве анкете спровођене у *Српском књижевном гласнику* током 1913, 1914. и 1915. године, о томе које наречје треба усвојити као опште књижевно српскохрватско. Највише одговора на Скерлићево питање пресудило је у корист екавице. Белићев одговор, на пример, био је да „у корист источног дијалекта несумњиво говори његова простота и лакоћа употребе. То је оно што ... говори у корист његове победе“ (*Српски књижевни гласник* 315: 379–384) — што сликовито сведочи о опасности нелингвистичког става који лингвистички ауторитет јавно заузима о предмету свога проучавања.¹

У истом раду, ауторка је истакла значај разговорног језика као огледала континуума језичке промене, као и потребу његове интеграције у универзуме описних речника савременог српског језика. На тај начин, С. Ристић се залаже за модернизацију лексикографског поступка, путем његове примене на савремено језичко стање. На тај начин регистровала би се слика либерализације нашег односа према стандардном језику, која је већ узела маха. Ова либерализација се креће у два смера. Са једне стране, она је наглашена повећаном употребом експресивних лексичких јединица у јавној сфери комуникације, попут језика медија. Са друге, потреба за неодређеним и расплутим значењем у политичком дискурсу доводи до праве уметности употребе апстрактних, безличних и двосмислених лексичких јединица неодређене референције, која је мотивисала неке социологе да овакав вид изражавања духовито назову „езоповским језиком“, дајући му статус засебног идиома. На функционалном плану, архаизација и жаргонизација језика, које чине његову експресивну компоненту, користе се као средства борбе против његове бирократизације, оличене у настојању да се много говори, а у суштини ништа конкретно не каже.

У поглављу *Лексичко нормирање и стандардизација језика* С. Ристић се бави лексичким нормирањем као низом лексикографских решења при изради описног речника. Дефинишући лексичку норму као установљење статуса лексичких јединица у систему, те правила њихове употребе у писању и говору, ауторка скреће пажњу на низ фактора присутних у описној лексикографији, који обликују њихов нормативни статус. Лексикографов приступ овој теми подразумева већ изграђену

¹ Вељко Брборић, „О Скерлићевој анкети у Српском књижевном гласнику“, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд, 2000, стр. 149–156.

свест о контексту употребе лексичке јединице којом се руководи језичка култура говорника. Тако је, на пример, некоректно називати „слепцем“ особу која је изгубила вид, јер ова номинација значи свођење целе особе на њен физички недостатак. Култура употребе језика, поред наведеног, подразумева и културу читања описних речника, која се састоји од сталног угледања на језик добрих писаца чија дела лексикографи узимају за грађу, свести о полисемности лексичких јединица, као и свести о томе на који начин је нека јединица оквалификована у речнику у тренутку њене употребе. Све ово знатно утиче на општи лексички ниво говорника, као и на формирање парадигме која из тог нивоа произилази. Стога ауторка узима на себе да преиспита почетну, вуковску фазу нормирања српског језика у светлу општег језичког нивоа и његовог утицаја на развој лексичке норме.

Део монографије под насловом *Нормирање лексике разговорног језика* посвећен је анализи процеса дограђивања норме савременог српског језика кроз анализу разговорног идиома као дела језика који традиционалном нормом није обухваћен у довољној мери. У ту сврху, разговорни језик треба посматрати као феномен у пресеку интерлингвистичких дисциплина: социо-, етно- и психоллингвистике, теорије говорних чинова, теорије анализе дискурса итд. С. Ристић се нарочито посвећује типологији одлика говорног језика у језичком систему, путем обликовања увода у његову нормативну проблематику. Од функционалних особености разговорног језика спомињу се његова неограничена варијација, експресивна маркираност, неноминациона функција и сл. Ове особености истакнуте су у описном речнику различитим типовима квалификатора. Посебну вредност и оригиналност овог дела монографије представља ауторкино груписање тих квалификатора према заједничким контекстуалним одликама лексике коју маркирају, и то у следеће функционалне целине: 1) експресивни квалификатори за квалитет тоналности (*вулгарно, њејорайивно, њрезриво* и сл.); 2) експресивни квалификатори за степен тоналности (*иронично, еуфемистично* и сл.); 3) функционалностилски квалификатори (*књишки, њоетски* и сл.); 4) нормативни квалификатори (*застарело, њуђица, варваризам* и сл.). Контексти употребе речничких квалификатора у поставку рада се анализирају и додатно појашњавају.

У поглављу под насловом *Улога конкуренције у регулисању лексичке и функционално-стилске норме (на примеру именица са ѡрефиксима не-, надри- и назови-)*, С. Ристић истражује процес диференцирања и изједначавања лексемских јединица са датим префиксима у српском језику. Служећи се лексикографском анализом група именица са три наведена префикса, она истиче да именице које поседују заједнички префикс деле заједничке семантичке особености, које их додатно издвајају од других група именица. Стога треба бити опрезан када се говори о творбеној конкуренцији у правом смислу те речи. У поставку рада, ауторка изводи семантичку диференцијацију ове три групе именица, показујући како сваки од три префикса поседује сопствено поље конотативности, која има великог утицаја на њихову лексикографску обраду.

Друга целина монографије састоји се од три дела. Први од њих, *Нормирање и њихови информација у дескриптивном речнику*, окренут је истицању улоге дескриптивних речника српског језика у процесу праћења језичке динамике и развоја, без којих је немогуће успоставити ваљану језичку норму. Наиме, описни речници садрже велики број информација о различитим типовима правила која одликују исправно успостављену норму српског језика, почев од морфолошких и акценатских, па све до стилистичких и семантичких. Укратко, описни речник би се могао посматрати као нови тип језичког приручника који прописује и граматичку и лексичку норму, што је одлика коју не поседују нити правописи, нити граматике. У даљем тексту, С. Ристић пружа увид у преобату типологију информација које служи за експликацију лексема у Р. САНУ, обраћајући посебну пажњу на однос између квалификатора лексичке јединице и места те јединице у језичкој норми. У односу на речничку квалификацију лексеме могуће је утврдити степен њеног одступања од општег језичког нивоа коме говорници треба да теже и, према томе, и њену препоручену позицију у систему функционалних стилова српског језика. Правилним читањем речника у којима се налази скуп препорука за употребу лексичких јединица, тврди ауторка, корисник је у стању да постигне висок ниво стила у приватној, професионалној и уметничкој сфери.

Организација и типологија квалификатора у Р. САНУ остаје кључна тема истраживања и у наредном поглављу, под називом *Стилске информације у дескриптивном речнику*. Будући да се показало како се структура лексичког значења састоји како од денотативних, тако и од конотативних компоненти које стоје на различитим нивоима језичке реализације, у практичној лексикографији се развио метод квалификовања као вид експликације конотативног значења лексичке јединице. Ово значење стоји у тесној вези са стилским нивоом употребе лексеме. Важно је напоменути и то како ауторка зачajan део рада посвећује лексичким јединицама које су оквалификоване као терминолошке у ужем или ширем смислу речи, у процесу откривања позиције коју термини заузимају у односу на лексички систем српског језика. Рад се даље обликује као типологија изванјезичких законитости, принципа и тенденција које условљавају употребу специјалних врста лексике у српском језику.

У трећем поглављу, под насловом *Улога дескриптивних речника у настави*, наглашава се неопходност употребе различитих типова једнојезичних речника у различитим фазама наставног процеса, али и неопходност прилагођавања нових речника специјалним затевима наставника и ученика. На тај начин, дошло би до унапређења не само наставе матерњег језика, већ и подизања општег нивоа других наставних садржаја.

Трећа и средишња целина монографије С. Ристић у потпуности је посвећена теми под насловом *Лексикографски метајезик и српска дескриптивна лексикографија*. На овом месту, ауторка се бави контрастирањем поступака дескриптивне и системске лексикографије, које на

тренутке добија обресе упоређивања методологија српске и московске лексикографске школе. Знатан део рада посвећен је уводном разматрању системске лексикографије као лингвистичког правца који у Русији бележи сталан, тродеценијски успон. У својим највишим дOMETИМА, системска лексикографија је представљена као следећа стапа еволуције дескриптивне лексикографије. Стога се она намеће као нарочито важна тема српској лексикографији, која се у овом тренутку налази на методолошкој прекретници. Уз помоћ системске лексикографије, наглашава С. Ристић, могу се стварати речници који одговарају најактуелнијим потребама корисника и лингвиста. Основна предност речника системског типа над дескриптивним остаје јасно дефинисан, шематски начин презентације информације о језику, који задобија облик скупа правила намењеног активном учењу и разумевању српског језика.

Упоређујући различите типове метајезичких информација које се могу наћи у дескриптивним и системским речницима, ауторка указује на предност издвајања различитих слојева смисла у системским речницима насупрот дескриптивним, у којима се ти слојеви указују тек спорадично. Информације у системским речницима помажу груписању њихових лема у низове према информацијама о низу особености, међу којима се издвајају морфолошке, синтаксичке, колокационе и друге. На овај начин могуће је утицати на пораст економичности лексикографске информације у дескриптивном речнику, чему теже савремени лексикографи московске школе. Угледањем на ова достигнућа, у току израде Р. САНУ потребно је не само тежити већој системности лексикографског описа и укључивању нових типова информација, иначе познатих српској традиционалној лингвистици, у његову дефиницију — већ и поштовању постојећих правила, установљених у српској традиционалној лексикографији и изложених у *Упутствима за израду Р. САНУ*, која се односе на системност израде овог речника. У додатку, лексикографским описом је потребно разрешити и оне недоследности које се тичу до сада нерешених граматичких питања српског језика. На тај начин, дефиниција у Р. САНУ добила би много више систематски повезаних подцелина него што их данас поседује, чиме би се директно увећала и њена функционалност, као и евентуална употребљивост у електронској лексикографији.

Поглављима *Страна лексика у језику ђредвуковског времена (дијакхрони аспект и лексичког нормирања)* и *Страна лексика у савременом српском језику* С. Ристић заокружује тематски простор своје монографије. Истражујући процесе инфилтрације страних речи у српски језик на дијакхроном корпусу *Грађе за речник страних речи у ђредвуковском времену*, односно синхроном корпусу *Речника нових речи* и *Речника нових англицизама*, ауторка истражује стилистички статус страних речи у различитим фазама њихове адаптације у српском језику.

Монографија *Раслојеност лексики српског језика и лексичка норма* С. Ристић представља важну лингвистичку референцу, нарочито за лексикографе и оне лингвисте који се баве нормом, језичком културом и стилистиком као примарним предметом свог истраживања. Велики

део њеног потенцијала огледа се у сагледавању перспективе електронске и корпусне лексикографије, које се активно користе резултатима управо оваквих истраживања. У сваком случају, остаје нам само да нову књигу С. Ристић, која представља плодан свој теоријског увида, нормативистике, функционалне стилистике и праксе лексикографске реализације, препоручимо као корисно, занимљиво и подстицајно штиво како за лексикографе и лингвисте, тако и за све оне којима је стало до неговања сопственог стила и језичке културе.

Ненад Ивановић

Марта Бјелетић, *Исковрнући глаголи. Тийови експресивних превербалних форманаџа (на српском и хрвајском језичком мајеријалу)*, Монографије 2, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2006, 490 стр.

Едиција *Монографије* Института за српски језик може се похвалити новом књигом необичног наслова — *Исковрнући глаголи*. Међутим, поднаслов *Тийови експресивних превербалних форманаџа (на српском и хрвајском језичком мајеријалу)* разрешава недоумицу о томе шта се налази међу корицама. Након књиге Стане Ристић о експресивној лексици у српском језику¹, ова едиција нам доноси књигу² о експресивним глаголским префиксима из дијахроно-компаративне перспективе. Заправо, предмет разматрања јесу они префикси који су за синхронијску анализу невидљиви, а уочавају се тек под лупом етимолога. По ауторкиним речима: „Ради се о творбеним елементима који су по својој суштини префикси, али се као такви не препознају у структури речи. Са аспекта синхроне творбе — лексеме које их садрже имају непрозирну, нерашчлањиву структуру. До издвајања ових префикса долази се искључиво на дијахроно-компаративном плану“ (11).

Ова обимна књига састоји се из неколико делова: из *Увода* (11–22), централног дела, који садржи два поглавља: *Појединачни експресивни префикси* (25–119) и *Основе* (123–374), затим следе *Закључак* (377–394), *Литература* (395–411), *Извори* (412–416) и *Скраћенице* (417–420), уређени посебно за ћириличне, а посебно за латиничне текстове. Следи резиме на енглеском *Summary* (421–429), а нарочито је користан *Регистар* (430–489), у коме се дају речи и њихови облици, основе, корени и творбени елементи свих језика и дијалеката који се у књизи помињу, као и списак реконструисаних глагола.

Ауторка у *Уводу* прецизно дефинише предмет свога рада и образлаже свој избор термилолошких решења како за лингвистичке појмове (формант, елемент, префикс, превербални, експресивни и сл.), тако

¹ Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*, Монографије 1, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2004.

² Књига представља проширену верзију докторске дисертације.

и за назив језика (српско-хрватски) на чијем је језичком материјалу анализа извршена. Такође, одређује лингвистички оквир теме, па се може рећи да ова студија задире у више научних области: историјску творбу, лексичку деривацију, семантику и етимологију, наравно, као централну. Даље, даје историјат теме указујући на литературу и образлаже циљеве. Први циљ је дескриптиван и теоријски: да се утврде типови експресивних превербалних форманата, законитости њиховог функционисања, лексичко-семантичке сфере у којима се јављају, као и статус ових форманата у творбеном систему српско-хрватског језика. Други и трећи циљ су практични и методолошки, а везани су за израду *Етимолошког речника српског језика*, дакле — „да се на нивоу основне или коначне етимолошке обраде анализира читав низ лексема које ће као одреднице ући у етимолошки речник“ (20), као и примена добијених резултата у изради речника. У *Уводу* Марта Бјелегић, такође, детаљно образлаже и концепцију и методолошке поступке рада, а даје и техничке напомене.

Поглавље *Појединачни префикси* садржи грађу груписану према експресивном превербалном фоманту следећим редом: префикси који садрже гутурал (с.-х. *ко-*, *ка-*, *ку-*; *че-*, *ча-*, *чо-*; *га-*, *го-*; *ха-*; *ша-*, *ше-*, *ши-*, *шо-*, *шу-*); префикси који садрже лабијал (с.-х. *ја-*; *ба-*, *бе-*, *бо-*; *ма-*); префикси који садрже дентал (с.-х. *(-)џо-*, *(-)џа-*, *(-)џе-*, *(-)џу-*; *(-)сјо-*, *(-)сју-*, *(-)шјо-*; *ћа-*); префикси који садрже ликвиду (с.-х. *ла-*, *ле-*, *ло-*) и префикси без сугласника (с.-х. *а-*, *ја-*). Анализирајући појединачне префиксе ауторка најпре даје преглед литературе, затим даје грађу, и то прво облике разматране у литератури, па онда нову грађу, с тим што се облици наводе по фреквентности употребе. Након материјала следи етимолошки коментар на основу литературе или ауторка предлаже своје решење за облике о којима у литератури није писано.

Највећи део књиге заузима поглавље *Основе*. Оне се излажу азбучним редом у четрдесетак чланака (1. *базити*, 2. *бељити*, 3. *бесити*, *-весити*, 4. *бечити*, 5. *бркаити*, *брцаити*, *брчити*, 6. *брљити*, 7. *-ведаити*, 8. *верити* / *-верити*, *ворити*, *вирити*, *-враити*, 9. *виљити*, *виљити*, 10. *винути*, *вијати*, 11. *?-вињати*, 12. *виљлаити*, *виљлиити*, 13. *врз(а)ити* / *врз(а)џити*, *вр(и)ез-* / *вр(и)ез-*, 14. *врдаити*, *врљаити*, *врцаити*, 15. *вркаити*, *врцаити*, *врчити*, 16. *врљити*, 17. *вршеити*, *вршаити*, *врнути*, *враитиити*, 18. *-керити*, 19. *кечити*, 20. *-кличити*, 21. *-лечити*, 22. *мез(г)аити*, *мрачити* (*се*) / *мрчити* (*се*), 24. *мрдити* *се*, 25. *-мреити*, *-мрити*, *-мерити*, 26. *мршиити* *се*, 27. *-муњаити*, 28. *мурити*, 29. *мусити* *се*, 30. *мушити*, *-мудити*, 31. *џерити*, *џирити*, *џурити*, 32. *џечити*, 33. *-џрдаити*, 34. *-џркаити*, 35. *џрљаити*, 36. *џршкаити*, 37. *џрцаити*, 38. *џрчити*, 39. *џргити*, 40. *џрчити*, 41. *џураити*, *џулаити*, *џуљаити*, *џрљаити*). Грађа се излаже тако што се прво наводе префигирани облици по азбучном реду, а потом исходни глагол, следи етимолошко тумачење основе и облика са префиксима и семантичка анализа.

У *Закључку* се ауторка најпре осврће на експресивне префиксе у дијахроној перспективи, па њихово порекло и старину. Потом разматра

префиксе на синхроној разини: утврђује систем елемената експресивних префикса и њихове особине (усложњавање: *ча-брицнући* > *ча-ла-брицнући* (уп. *ла-брицнући*)) и међусобне односе у систему (алтернирање — варирање префикса испред исте основе: *баврљаћи* = *ѿаврљаћи* = *чеврљаћи* = *шеврљаћи* и аглутинација — наслојавања различитих префикса испред исте основе: *че-ѿерићи се* = *ко-че-ѿерићи се* = *ко-стио-ѿерићи се*). Затим се издвајају лексичко-семантичке групе код којих се ови форманти јављају и долази се до вредности, односно семантичког садржаја ових префикса, а то је експресивност. На крају, ауторка утврђује статус ових јединица поредећи их са „нормалним“ префиксима и закључује да иако се они налазе на периферији творбеног система (непрозирни су, непродуктивни, нерегуларни, немају одређену семантику), они имају свој систем и своја правила функционисања.

Књигом Марте Бјелетић осветљава се систем експресивне глаголске творбе, који је као творбена категорија пре свега предмет проучавања етимологије, али ауторка не заобилази ни да утврди место ове категорије на синхроној равни. Анализирајући ову комплексну категорију на изузетно обимном корпусу грађе и уз критички приступ литературе, ауторка показује како овај систем експресивних глаголских префикса и са њима спојивих основа функционише и на тај начин долази до решења не само појединачних етимолошких проблема него и до теоријски релевантних закључака. Ова књига је свакако узор и по начину на који је грађа изложена, по методологији, прецизности и техничкој уређености. Зато је ова књига занимљива и корисна и за оног ко није уско специјализован за дијахронијске, нарочито, етимолошке проблеме.

Марина Сјасојевић

УЗ ЈЕДАН ВАЖАН СЛАВИСТИЧКИ ЈУБИЛЕЈ У СРБИЈИ*
Славистика, Књига X, Главни уредник: Богољуб Станковић,
Београд, 2006, 513 стр.

Часопис *Славистика*, вредан и значајан лингвистички часопис, зачет је „у тешком времену и немогућим условима“, али ни време које је следило није чинило најсрећнији оквир за издавачке подухвате, иако се то, скромно одређено од стране главног уредника, нигде у Уводној речи јубиларног броја не помиње.

Свака објављена књига је мали празник, а јубиларна је свакако посебан разлог за радост и понос. Свака објављена књига је подвиг, а издавање у континуитету представља серију подвига. Стога треба одаћи посебно признање свима који су кроз протеклих десет година били чланови Уређивачког одбора, а пре свега — главном уреднику, проф. Богољубу Станковићу. Захвалност, дакако, иде свима онима чији је труд представљао неопходан услов да ова књига *Славистике* стигне пред научну јавност. То су, уз ауторе објављених прилога, једанаесточлани Уређивачки одбор, на челу са поменутиим главним уредником, Славистичко друштво Србије као издавач, те они који су материјално помогли издавање ове књиге — Министарство науке, Филолошки факултет у Београду, Чигоја штампа. Сви поменути и, вероватно, још неки, мојом омашком непоменути, укључили су се на најлепши начин у обележавање јубилеја *Славистике*.

Никако не сматрам да о квалитету књиге говоре њен обим, број страна, али је ово једна, заиста, садржајима богата књига, о чему најочигледније сведоче наслови сврстани у осам целина. Међу приложницима чланака присутни су и домаћи и страни слависти. Има агилних, редовних референата, а има, наравно, и срећом, нових имена и младих приложника.

* Аутор овога приказа говорио је о јубиларном броју *Славистике* на представљању нових издања Славистичког друштва Србије, у оквиру промотивне свечаности поводом празника Св. Ђирила и Методија, Дана словенске писмености и културе, а у организацији Славистичког друштва Србије, Катедре за славистику Филолошког факултета у Београду и Руског дома у Београду. Промоција је одржана 24. маја 2006. године у Руском дому у Београду.

Сваки је прилог драгоцен на свој начин, сваки је инспиративно свраћање пажње на неки језички проблем, али ограниченост простора налаже да се дâ један општи осврт на књигу која се овде приказује. Тако, свакако нисам у могућности да споменем све оно што је вредно спомињања, али ћу се постарати да барем буде што мање огрешења о туђи труд.

Уводна реч Уредништва, на извештан начин, обесхрабрује у обавези да се књига представи, јер тешко да се концизније, прецизније и са давањем бољих смерница за будући рад може представити ова књига *Славистичке*.

Међу корицама „слављеника“ нашао се, пре свега, велики број реферата са 44. Скупа слависта Србије. Тема Скупа је била: *Словенске културе као њредмеђи филолошких истраживања и настава језика*, а учествовали су лингвисти из више славистичких центара. Од поднетих седамдесет седам реферата, за објављивање је направљен одабир, из разлога економисања простором, и тридесет шест штампаних реферата заузело је нешто више од половине књиге. У Уводној речи се подсећа да, у складу с претходно реченим, полонистички реферати треба да буду објављени у посебном зборнику, а у светлу обележавања 110. годишњице полонистике у Београду. Управо тако је, као што је већ познато, и учињено.

Реферати са поменутог скупа сврстани су у три групе: они са широм проблемском тематиком (свако од њих може бити уводно предавање с обзиром на тему Скупа), реферати из области језика и реферати из области књижевности.

У првој групи нашао су се чак четири реферата која су писана поводом јубилеја појединаца (проф. Богдан Косановић — поводом стогодишњице рођења руског писца Михаила Шолохова, проф. Богдан Терзић — поводом 140. годишњице рођења Радована Кошутића, утемељивача српске русистике, полонистике и бохемистике), или поводом јубилеја везаног за нашу културну традицију (проф. Предраг Пипер — поводом 280 година учења руског језика у српским школама, проф. Богољуб Станковић — поводом 110 година полонистике на Београдском универзитету). Уз два рада, Ксеније Кончаревић — *Културолошки ѡрисѡуј ѡроучавању и настави црквенословенског језика*, и Вучине Раичевића — *Мотивациона функција социокултурних садржаја у ѡбеницима руског језика*, можемо као извесну врсту кључних речи ставити термине *лингвокултурологија* и *лингводидактика*. Невелик је, али инструктиван рад Зорана Рањковића — *Дојринос филолошких истраживања ѡроучавању хришћанске културе Срба у средњем веку*, који је само још једна потврда корисности, често и неопходности интердисциплинарног приступа предмету проучавања.

Аутори реферата из друге и треће групе баве се конкретним лингвистичким / књижевним проблемима, најчешће осмотреним из угла компаративистике: српско-руске, српско-чешке, српско-словачке, српско-украјинске, и обрнуто. Осим тога, и(ли) истовремено, овде су присутни и: примењена лингвистика (превођење, настава језика нацио-

налне мањине, приступ удбеницима за стране језике), веома актуелна истраживања комуникативног понашања и језика као огледала стереотипа, контактологија, етнолингвистички и социокултурни приступ. Помињем и, дијахроничарима посебно занимљив, кратак преглед активности словачких дијалектолога.

У оквиру друге целине, под насловом *Славистички научно-истраживачки пројекти*, налазе се три тематски посве различита прилога: Драгана Николића, који даје извод из компаративних истраживања најстаријих државноправних установа словенских народа, Бобана Ђурића, који упознаје читаоце са детаљима везаним за Конгрес руских писца и новинара у емиграцији, одржан 1928. године у Београду, и указује на улогу коју је тај конгрес одиграо у учвршћивању српско-руског културног дијалога, и Јарослава Машина, који презентује компаративни приступ употреби тзв. слободног датива у српском и чешком језику, са акцентом на посесивном дативу.

Целина *Српски језик у иностранству* садржи, нажалост, само један прилог, и то о организацији наставе и наставним садржајима у вези са изучавањем српског језика као страног на Хумболтовом универзитету у Берлину. У Уводној речи Уредништва помињу се досадашња малобројност и истоврсност прилога за ову рубрику, па се тим поводом и изражава забринутост, посматрајући то као евентуални маркер кризе србистике у иностранству.

С друге стране, целина *У свету славистичке литературе* садржи, на шездесетак страна, чак двадесет један прилог о објављеним монографијама, зборницима, часописима, речницима и приручницима. Бројност прилога у овој рубрици представља повод за двоструко задовољство — због самог, немалог броја тих прилога и, истовремено, због њиховог сведочења о бројности објављених, нових публикација у свету славистике.

И рубрика *Из славистичког живота* сведочи о богатој палети славистичких активности у Србији током 2005. године. Ту је образложење уз доделу награде Павле Ивић за 2005. годину, потом хронике са научних скупова и стручних окупљања (издвајамо 16. конгрес Савеза славистичких друштава Србије и Црне Горе, одржан октобра 2005. године у Врњачкој Бањи), па, уобичајено, материјали који сведоче о активностима Славистичког друштва Србије (извештај и план рада Друштва, извештаји подружница, одлуке донете на Годишњој скупштини), као и најава XIV Међународног конгреса слависта (Охрид 2008).

У рубрици *Славистички архив*, по традицији, објављује се грађа из „шире славистичке историје“.

Рубрике као што су две последње — списак сарадника на Х књизи *Славистике*, заједно са техничким упутствима, и садржај свих десет објављених књига *Славистике* (1997–2006) — увек су корисне и добродошле. Садржај ових десет књига, управо доводећи у везу различите словенске језике и књижевности, правећи потом и преплет са историјом словенских народа, њиховом културом и традицијом, носи два изузетно значајна атрибута: *компаративности* и *интердисциплинарности*.

И тако *Славистика* улази у другу деценију свога постојања.

На „пожельно мање трновитом путу“, у предстојећем десетлећу ишчекујемо, аутори и корисници објављеног с подједнаким нестрпљењем, наредних десет бројева *Славистике*. А опет, како би рекао Л. Н. Толстој на крају једног свог романа (да променим само род употребљене присвојне заменице): „Чем кончится этот новый период ей жизни, покажет будущее“.

Софија Милорадовић

Семантичко-деривациони речник, Свеска 2: Човек — унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство¹

Најава редакторки *Семантичко-деривационог речника у Предговору* Свеске 1: Човек — делови тела, објављеног 2003. године, да ће прва свеска, у којој су представљена деривациона гнезда лексема из лексичко-семантичке групе речи којима се именују делови људског тела, добити продужетак са гнездима лексема којима се именују унутрашњи органи и основна физиолошка стања, људска емотивна и интелектуална својства, појмови из тематског круга човек у окружењу — сроднички и др. социјални односи, те лексеме којима се именују основне радње (нпр. кретање), оваплоћена је у врло кратком року — за непуне две године. Средином јула 2006. год., изашла је друга свеска *Семантичко-деривационог речника*, двоструко већа по обиму у односу на прву (774 стр.), у којој су презентована најављена семантичко-деривациона гнезда лексема (СДГ) обједињених темом *Човек — унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство*. Редакторски и сараднички тим делимично је измењен у односу на прву свеску. Покретачима и идејним творцима *Речника*, редакторкама Даринки Гортан-Премк и Вери Васић, прикључила се, у својству редакторке, Рајна Драгићевић, која се и раније бавила деривационим гнездима тематски организованих придева, уместо Љиљане Недељков, која је била редактор прве свеске *Речника*, док су у ексцерпцији и обради семантичко-деривационих гнезда, поред редакторки, учествовали (азбучним редом): Милан Ајлановић, Миљивој Алановић, Мирјана Гочанин, Јасмина Дражић, Ивана Коњик, Марија Мршић, Мирјана Петровић, Драгана Радовановић, Ивана Црњак, Гордана Штасни и Гордана Штрабац.

Прва свеска *Семантичко-деривационог речника* је, одмах по објављивању, наишла на изузетан пријем код стручне јавности и веома је високо оцењена, о чему сведоче бројни прикази и критике и у дома-

¹ Редакторке Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић, ед. Лингвистичке свеске 5, изд. Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, Нови Сад, 2006, 774 стр.

ћим и у страним лингвистичким публикацијама.² Уз све похвале и признања ауторкама, како за концепцију *Речника*, тако и за целокупну обраду и ефикасност у изради, у поменутиим приказима и критикама указано је и на карактер *Речника* — то је специјални лингвистички речник, модерно конципиран, по много чему први и једини не само у србистичким већ и у славистичким оквирима, истакнут је његов научни, али и дидактички значај (радећи овај речник, многи млади истраживачи оспособили су се за дериватолошка и семантичка истраживања и стекли лексикографско искуство) и потцртана његова велика вредност, садржана и у томе што отвара пут за даља језичка истраживања различитог усмерења (дериватолошка, семантичка, граматичка, лексиколошка, лексикографска и друга), а може бити врло користан и као методичко средство у настави српског језика, као матерњег или страног.

Да подсетимо, *Речник* је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик*, који је реализован на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду под финансијским покровитељством Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије. У раду су учествовали сарадници на поменутом пројекту и студенти постдипломци поменутог одсека. Концепцију и принципе сегментације урадила је Даринка Гортан-Премк, редактуру дефиниција Вера Васић, табеле Вера Васић (у другој свесци заједно са Рајном Драгићевић), а након сваког СДГ иницијалима је потписан обрађивач (или обрађивачи) датог гнезда.

Друга свеска *Семантичко-деривационог речника* и концепцијски и методолошки — додаћемо и формално и визуелно — остала је неизмењена у односу на прву; неизмењене су, како проницљиво и духовито примећују редакторке у *Поговору*, остале и недоумице, које су се у првом реду тичале формирања гнезда из синхронијске перспективе, утврђивања лексема које су носиоци гнезда, идентификације лексема као јединица једног деривационог гнезда, утврђивања творбене основе и творбеног форманта, са којима су се редакторке, неспорно је, успешно (из)бориле. Грађа је, као и за претходну свеску, екскерпирана из шестотомног *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске (*Речник* МС) и по потреби допуњавана лексемама из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (*Речник* САНУ), као и лексемама које се јављају као творбена основа вишестепених деривата, а *Речник* МС их не бележи. Задржан је принцип селекције екскерпираних грађа из прве свеске: у основни текст унете су лексеме које припадају савременом стандардном српском језику, а лексеме квалификоване у *Речнику* МС као застареле, покрајинске, кованице и сл. ре-

² Имали смо увид у следеће приказе и критике: Бранка Тафра, Једност семантике и творбе, *Филологија*, књ. 41, Загреб, 2003, 192–199, приказ Зузана Топољњске пшамнан у: *Studia z filologii polskiej i slowianskiej* 39, изд. SOW, Warszawa, 2004, 327–332, затим Јеска Матијаневић, Семантичко-деривациони речник св. 1, *Зборник Матице српске за славистику* 65–66, Нови Сад, 2004, 401–405 и Милица Радовић-Тешкић, Семантичко-деривациони речник св. 1, *Наш језик* XXXV/1–4, Београд, 2004, 169–175.

гистроване су у напоменама. Изузетак је, како напомињу редакторке, направљен једино у случају лексема из терминологије сродства, када су задржане лексеме са овим квалификаторима, а искључене само оне где је одговарајући квалификатор примењен на различите фонолошке ликове исте лексеме.

Неколико речи о технологији рада из угла учесника у изради друге свеске *Семантичко-деривационог речника*. Први корак у формирању једног семантичко-деривационог гнезда био је темељно проучавање одговарајуће одреднице у *Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика* Петра Скока, као јединог етимолошког речника нашег језика и као јединог нашег деривационог речника. На тај начин су добијене смернице за даљи рад. Услед непостојања електронског записа, сви даљи послови су рађени „ручно“. Следило је пажљиво претраживање шестотомног *Речника* МС, ексцерпирање свих лексема којима је дата лексичка морфема у основи и укуцавање грађе у компјутер; при том је контролно консултован *Образни речник* Мирослава Николића, како би се на минимум svelo евентуално испуштање деривираних лексема и сложеница, нарочито оних са лексичком морфемом у другом делу; затим је сравњивано са *Речником* САНУ. Ексцерпирана грађа је, даље, селектована на стандардну (дата у основном тексту) и ону која то није (дата у фуснотама). Деривати су сегментирани и разврставани у три скупине, које су засебно узбучаване: 1. деривати настали додавањем творбеног форманта на творбену основу — суфиксални деривати, 2. префиксирани и префиксално-суфиксални деривати и 3. сложенице. У тој фази су консултоване књиге Ивана Клајна *Творба речи* 1 и 2, Стјепана Бабића *Творба ријечи у хрватском књижевном језику* и *Речник творбених формана* Данка Шипке. На крају је следила индексација сваке лексеме, која је захтевала пуну пажњу. У току рада, све дилеме и сва двоумљења дискутована су и решавана у консултацији са редакторкама и уз њихову свесрдну помоћ, на чему им се, и овом приликом, срдечно захваљујемо.

Другу свеску *Речника* чине: *Садржај* (3–6), табеле префикса и суфикса (8–11), *Легенда* (13–14), *Скраћенице* (15–16), *Извори и консултована литература* (17), *Речник* (19–760), који обухвата укупно 123 семантичко-деривациона гнезда, у оквиру којег су издвојена СДГ именица са малим бројем деривата (685–687), гнезда којима су носиоци изведене именице (688–690), као и гнезда чији су стожери именице које у номинационим реализацијама означавају сроднике и сродство (691–760), затим *Поговор* (763–770), који потписују редакторке и на крају статистичке табеле којима су обухваћене обе свеске *Семантичко-деривационог речника* (771–773).

У односу на прву свеску, у којој су обрађене искључиво именице, што је било тематски условљено, у овој свесци се, као основне лексеме, семантички и деривационо анализирају и глаголи и придеви. То је омогућило да се, за сада још увек на ограниченом и релативно малом узорку, провери да ли тип семантичких и деривационих модификација зависи од категорије основне, полазне речи и да ли су име-

нице, као што се претпоставља, продуктивније у семантичком и деривационом варирању од других категорија речи. Одговор је, на основу досадашњих резултата, потврдан. У збирним табелама за обе књиге, датим на крају друге свеске, читамо да су именице најбројнији 1-степенни деривати (укупно 998), следе придеви (423), па глаголи (191), прилози (34) и на крају предлози и узвици са по једним 1-степенним дериватом. Када је у питању зависност продуктивности семантичко-деривационог варирања од категоријалне припадности основне лексеме, која је носилац творбене основе за дато СДГ, може се утврдити да је број 1-степенних (и свих) деривата неколико пута већи код именица, него код глагола или придева (на основу прве врсте збирних табела види се да именица као творбена основа продукује укупно 1171 1-степенни дериват, придев 208, а глагол 268).

Табеле префикса и суфикса доносе обједињени списак префикса/суфикса за прву и другу свеску *Семантичко-деривационог речника*. Списак префикса допуњен је са три раније нерегистрована префикса (*ван-*, *ћред-*, *са-*); тај број је знатно већи код суфикса.

Принцип индексирања лексема у *Речнику*, који може изгледати компликовано за читање, а заправо није, исти је као у првој свесци. Основна лексема, која је носилац гнезда, те је и визуелно издвојена, индексирана је бројем 0. Бројевима 1 (2, 3, ...) означен је степен деривације, тј. деривата: 1 — првостепени дериват, 2 — другостепени итд., бројевима у индексу (сабскрипту) означен је редни број деривата датог степена, симболом ПР означава се да је твореница настала префиксацијом, ^пПР да је реч о префиксираној префиксалној твореници, ПРс — префиксално-суфиксална твореница, ^пПРс — префиксирана префиксално-суфиксална твореница, С — сложеница и ^пС — префиксирана сложеница. Тако се, на пример, придев $1_1 < 0$ **бес-ан**, -сна, -сно чита као: први по реду 1-степенни дериват од основне лексеме (лексема **бес**), а именица $ПР3_4 < ПР2_1$ **обесн-ост** као: четврти по реду 3-степенни префиксални дериват од првог по реду 2-степенног префиксалног деривата, што је, у овом случају, придев **обестан**, -сна, -сно.

У *Предговору* Свеске 1 редакторке су исцрпно образложили теоријско-методолошке поставке и принципе сегментације. У *Поговору* Свеске 2 указале су на недоумице и проблеме који су се јављали током израде СДГ и *Речника*. А главни се односио на формирање семантичко-деривационих гнезда из синхронијске перспективе. Иако су критерији били јасно постављени и у већини случајева довољни, постојали су ипак и они случајеви када је било потребно спровести додатне семантичке анализе и различите процедуре провере. На пример, при формирању СДГ са лексичком морфемом *мрз-/мраз-*, тек је након семантичке анализе утврђено да постоји оправдан разлог да се њихова СДГ раздвоје, јер ову лексичку морфему садрже лексеме са доминантном семом температуре *веома хладно*, односно са, метафоризацијом добијеном, доминантном семом *негајивно осећање, нејирјељивост*, при чему је дата асоцијативна веза изгубила продуктивност, што је ре-

зултирало удаљавањем семантичких садржаја ових двеју група лексема и распадом њихове полисемантичке и деривационе структуре.

Проблему утврђивања творбене основе и творбеног форманта приступило се примарно са становишта *значење деривата који је добијен у творбеном процесу*, уз примену семантичких и морфолошких критерија. У случајевима када је било могуће сегментирати лексему на два начина, ваљало је одредити се за један. Редакторке су се, како су истакле, руководиле значењем деривата, али и теоријским знањима о парадигматским семантичким односима и творбеним процесима, па је тако именица *небудности* сегментирана као *не-будности*, иако је била могућа и сегментација *небудн-ости*, јер дата сегментација одговара знању да су антонимијске асоцијације најјачи тип у парадигматским семантичким односима. Или лексема *јајарица*. У њој су препозната два деривата која одговарају двама значењима наведеним у Речнику МС: *јајар-ица*, једно-референтни дериват 'женска особа јајар' и *јај-арица*, двореферентни дериват 'ускршњи колач са целим обојеним јајетом у средини'.

Листа лексема којима се именују психофизиолошка стања и радње и психофизичке особине дата у овом Речнику, обухватила је главнину лексема овог тематског круга. Из разумљивих и оправданих разлога, које редакторке наводе у *Поговору* — немогућност утврђивања коначне листе лексема са значењем психофизиолошка стања и радње, взивање таквих лексема и за друге субјекте/објекте, а не само за човека, разлози техничке природе и др. — а на нашу велику жалост, остали смо ускраћени за СДГ *радоси* (поред *йуге*), глагол *смејати се* (поред *йлакайти*) или *расити* (уз *родити се*), *живети*, *ситарити*, *мрейти*). Прижељкујемо да их видимо у неком наредном, допуњеном, издању овог речника или у некој наредној свесци.

Чини нам се да је важно истаћи и значај граматичких и семантичких квалификација које се наводе уз готово сваку лексему у Речнику, а које не постоје, или не постоје у таквом облику, у другим, ретким, лингвистичким и дескриптивним речницима српског језика. У односу на Речник МС граматичка информација је проширена доследним индексирањем категорије глаголског рода и идентификацијом категоријалног семантичко-деривационог статуса именице и придева. Наводе се, такође, и граматичке квалификације типа: деадјективна именица, девербативна именица, затим семантичке квалификације типа: атрибутивна именица, збирна именица, колективна именица, квалитативни придев, посесивни придев, релациони придев, као и квалификације употребне и стилске вредности, што је од посебног значаја за младе истраживаче-лингвисте.

Бројни се закључци могу извести на основу текста и статистичких података изнетих у *Семантичко-деривационом речнику*, и бројне се творбене и семантичке анализе могу даље предузети. Да поменемо само неке, које су утврдиле ауторке. Статистички подаци потврђују претпоставку да потенцијал зарирања носе прсте, основне лексеме у номинационим реализацијама које припадају уском делу општег лексичког фонда. Деривати имају ограничену способност варира-

ња, изузев оних који у своме семантичком садржају имају цео или готово цео семантички садржај речи која им је у творбеној основи. Саставни делови деривата су творбена основа и творбени формант, који у номинационим облицима садржи творбену морфему и граматичку морфему. Богат семантички садржај неке лексеме индукује богато и разгранато деривационо гнездо; то значи да велики број деривата неке лексеме указује на њену полисемичност, а лексеме са највише значења и највећим бројем деривата припадају базичном лексичком фонду и имају централни статус у лексичком систему (на пример, именица *глава* која има преко 300 деривата). Потврда да чланови једне лексичко-семантичке групе развијају деривате на скоро исти начин, даје могућност да се, на основу анализе мањег броја представника групе (пре свега прототипских), претпостави организација деривационих гнезда осталих чланова те групе. И тако даље.

На крају овог приказа хтели бисмо да истакнемо још једно преимућство овог *Речника*, које може бити од значаја и за нормативистику. Наиме, у *Речник* су доследно унете форме женског рода именица којима се означававају и именују занимања или титуле, које обављају или имају жене и, са становишта савременог језика секундарно, значење супруге мушкарца који обавља то занимање или има такву титулу, уколико се оно у језику реализује, а које се најчешће творе суфиксима *-ица* и *-ка*. Досадашња језичка и лексикографска пракса су запостављале таква образовања, некада, чини се, оправдано (с нејезичке тачке гледишта), некада не.

Да *Семантичко-деривациони речник* и његови аутори заслужују све похвале, постало је јасно објављивањем његове прве свеске. Како је раније истакнуто, то је и по садржају и по обради врхунско лингвистичко (и лексикографско) дело у славистичким оквирима. Свеска 2 је са истим квалитетом наставила оно што је започето и урађено у првој свесци, довршавајући и тематски заокружујући семантичко-деривациону анализу лексема које се односе на *човека и његово постојање*. На тај начин смо добили исцрпан и целовит увид у разноврсне семантичке и деривационе процесе који се реализују унутар гнезда лексема које чине основу лексичког фонда. Добили смо темељ за даља разноврсна језичка истраживања и закључивања. Добили смо, неспорно је, врстан лингвистички речник који је у исто време исцрпан регистар творбених форманата, корисно методичко и нормативно средство и незаобилазан дериватолошки приручник.

Ивана Коџиќ

Јелица Стојановић, Драга Бојовић, *Српски језик између истине и обмане*, (Социо)лингвистичка анализа стања у Црној Гори, Јасен, Београд, 2006, 161 стр.

У књизи са наведеним провокативним насловом ауторке Јелица Стојановић, доцент Филозофског факултета у Никшићу, и Драга Бојовић, асистент истог факултета, представиле су хронологију најновијих догађања у вези са судбином српског језика у Црној Гори. Ово сведочанство из прве руке може се перципирати као извештавање са „прве линије фронта“, на коме су се „добровољно“ нашле и његове ауторке. Оне су заједно са многим учесницима србистичке струке и лингвистичке науке, истина, од актера догађаја неп(р)озвано, устале у одбрану српског језика и његовог имена, чији је опстанак у Црној Гори доведен у питање у политичком и политикантском пројекту представника државне власти, њених највиших просветних и квазинаучних институција. Ове последње, квазинаучне институције, како нам књига сведочи, немају упориште ни у ЦАНУ, ни у легитимним високообразовним установама, него су формиране на иницијативу амбициозних појединаца и самозваних научних прегалаца, а уз материјалну, медијску и сваку другу подршку врховних представника власти новонастале црногорске државе. Није изостала ни здушна подршка политички настројених колега из окружења, неких хрватских лингвиста и лингвиста из Босанске Федерације, међу којима има и у науци и у политици познатих имена, као што су: Д. Брозовић, И. Прањковић и Ј. Силић.

Српски језик, уз цркву, како сазнајемо из ове публикације, постао је веома важно средство политичким моћницима у Црној Гори у постизању и утемељивању државне независности, и сопствене устоличености. Тако су по њиховом науку и ове две најважније карике у духовном и културном бићу црногорског народа, морале добити одредницу „црногорски“, иако се за овакво одређивање, како се у књизи истиче, нису могли наћи аргументи ни у традицији ни у духовној/културној ни државничкој историји Црне Горе.

Књига *Српски језик између истине и обмане* управо показује, на који начин и уз које аргументе се овај неосновани науку у случају српског језика спроводио у Црној Гори. Сачињена у виду зборника радова, досада већ публикованих у часописима и гласилима, чији први и

завршни део потписује Јелица Стојановић, а други део Драга Бојовић,¹ ова књига, поред сведочанства и постављених питања, нуди и ваљане стручне и научне аргументе о неодрживости и погубности једног оваквог, у друштвеној и научној пракси непознатог, политичког галиматјаса. И питањима и аргументима ауторке стручно и научно проблематизују начине вођења и спровођења (језичке) политике или политике на рачун језика, позивајући се на домаћу и страну релевантну лингвистичку литературу. Казивање ауторки прожето је и емотивним набојем, којим се преноси узаврела атмосфера у којој је народ једне државе збуњен и паралисан подухватом прекрајања језичке реалности не само у јавној и службеној сфери, него и наставно-образовној, на чије се традиционалне темеље најпре сручила пошаст ове политичке непромишљености и једноумља.

Значај ове публикације видим и у томе што она представља и анализу актуелних дешавања у вези са питањем статуса и имена српског језика у Црној Гори, па се може читати и као поучно штиво о великом ризику непромишљених политичких експеримената у сфери језика и културе, као и о начинима како такав ризик избећи у преломним друштвено-историјским ситуацијама. Аутентично сведочење чини ову публикацију важном и за историографију актуелног периода у коме је развој српског језика, а с њим у вези и развој традиционалне културе и духовности, у Црној Гори доведен у питање.

Проблематизовање ове теме у Црној Гори, како се у предговору књиге истиче нема никаквог лингвистичког утемељења, па ни оних других нелингвистичких разлога: конфесионалних, националних, традицијских, који би, упркос лингвистичкој реалности, могли утицати на даљу разградњу српског језика. Тако збивања око језика у Црној Гори, представљају случај без преседана, чак и када се упореде са збивањима у другим заједницама у окружењу, у Хрватској и Босни и Херцеговини, код којих су ови други, нелингвистички разлози одиграли значајну улогу у разградњи заједничког српскохрватског језика и у стварању нових језичких ентитета, хрватског и босанског/бошњачког језика. Црна Гора осим политичких разлога и великих амбиција владајуће елите, никакве друге разлоге није имала да питање статуса и имена српског језика проблематизује и решава на погубан и непримерен начин, изазивајући не само забуну међу лингвистима него и драматичне емотивне реакције својих сународника, чији је културни и национални идентитет доведен у питање. Подршку политичкој концепцији кројења језичке политике у Црној Гори и замагљивање језичког идентитета пружили су, како ауторке истичу, приучени лингвисти-ентузијаста и малобројни политички послушни лингвисти (10).

Проблем се обнарођује 2002. године са идејом о преименовању српског језика у „црногорски“ или „српско-црногорски“, а карикату-

¹ Књига осим радова доноси и податке о ауторима, и предговор под насловом *Ријеч-две унапrijед*. Први део књиге чине три рад Ј. Стојановић (15–63), а њеним четвртим радом се књига завршава (153–161), а други њен део чини 6 радова Д. Бојовић (81–145).

рални вид добија одлуком црногорског Министарства просвјете и науке 2004. године да се у образовању замени именом „матерњи језик“. Примена овог имена у образовној пракси, по тумачењу надлежног министарства, подразумева четири имена или језика: српски, црногорски, бошњачки, хрватски, а то опет по њима подразумева један језик са четири имена. Из ове на овакав начин срочене одреднице матерњег језика, повлашћено је издвојен албански језик, мада му је одузет статус матерњег, јер је у школском систему „урађен програм за албански и матерњи језик“ (стр. 11, 16–20, 40–41).

Ауторка Ј. Стојановић нас обавештава да су се сва ова збивања, програмски спроводила у сарадњи Министарства просвјете, Савјета за опште образовање и тзв. Института за црногорски језик и језикословље. Занимљив је и необичан начин формирања овог Института, који се појавио 2000. године, после једног округлог стола, наводно „научног скупа“ на коме је донесена Декларација о црногорском језику. Политичку вољу тадашњих моћника и личне амбиције самозваних лингвиста оличених у имену Војислава Никчевића, на другом округлом столу подржали су, како ауторка истиче и „добронамерни суседи“ из Босанске Федерације и Хрватске, међу којима је било свих других стручњака осим лингвиста; част изузецима попут Јосипа Силића, коме у заслугу припада и писање рецензија „лингвистичким“ делима В. Никчевића (стр. 15–38).

Осим ове мутне слике о политизацији језика, којој се у званичним гласилима Црне Горе даје пуни публицитет на промотиван и фаворизујући начин, вредност ове публикације, објављене ван Црне Горе, јесте у и томе што је у њој представљено деловање стручне и научне јавности Црне Горе у одбрани српског језика: професора, асистента и студента Филозофског факултета у Никшићу, актива са Одсека за српски језик и књижевност, професора и наставника српског језика у школама, као и шире јавности, говорника српског језика, којима, према последњем попису, припада две трећине становника Црне Горе.

Ауторке подсећају на оно што стручна јавност већ зна, а што би и актери прекрајања српског језика у Црној Гори морали знати, да право за својевољно преименовање језика није засновано ни на једној декларацији о људским правима, него да је оно прокламовано на нашим просторима у време разградње заједничке државе и заједничког језика, мотивисано националним или конфесионалним тежњама за идентитетом, кад су у питању хрватски и босански/бошњачки језик. У Црној Гори, како у књизи Ј. Стојановић истиче, тежње за идентитетом своде се на жеље а право се користи као лично и/или хаотично право.

У књизи *Српски језик између истине и обмане* не описују се само догађаји, него ауторке, допуњујући се међусобно, тумаче те догађаје у светлу аргумената из историје језика, лингвистике и социолингвистике, објашњавајући појмове битне за само дешавање, као што су: појам језика, стандардни језик, језичка норма, језичко планирање, језичка политика, језичка реалност, стандардизације језика, фазе у стандардизацији, именовање језика и др. (стр. 39–62). Указује се на то ка-

кве импликације актуелна политика владајућих моћника ствара у наставно-образовној пракси, у јавној и службеној употреби језика, у језичкој стандардизацији и сл. Тако квазиаргументима накарадне политике и језичког замешатељства ове професорке српског језика супротстављају стручне и научне аргументе.

На систематичан и аргументован начин се оповргавају лажни аргументи који заговорници црногорског језика наводе у прилог својој непримереној кампањи око преименовања и одређивања статуса језика у Црној Гори. Тако се нпр. истицању народне основице преименованог „црногорског језика“ као оригиналног и јединственог начина спровођења језичке реформе и стандардизације, супротстављају аргументи постојања континуитета развоја народног језика кроз векове, о чему сведочи писана грађа на свим просторима садашње црногорске и српске државе, као и чињеницом да је тај језик био нормиран и да се развијао паралелно са црквенословенским језиком (српскословенским и славеносрпским) и сл. (стр. 63–78).

Проблем се разматра и у контексту норме и стандардизације језика, као и улоге језика медија у Црној Гори у разграђивању норме и ширењу забуне око језика и његовог идентитета. Поставља се питање штетне улоге овако затворене језичке политике и у контексту глобализације и постмодерног доба. Тим пре што у отвореним друштвима и њиховим језичким срединама, за разлику од актуелне политике затварања и језичко-културне изолације у Црној Гори, проблем стандардизације се иначе усложњава напоредним егзистирањем експлицитне и имплицитне норме, што подстичу нови видови говорног језика и непосредне комуникације било у конкретној ситуацији било преко савремених медија, који такву комуникацију омогућавају и подстичу.

Емотивни тонови књиге завршавају се есејистичким опсервацијама Д. Бојовић на тему *Језик и култура* и Ј. Стојановић на тему *Пирилица у традицији и културном (не)идентитету Црне Горе*.

Прича о судбини српског језика у овом занимљивом сведочанству завршава се политичким планом да се у Устав Црне Горе упише име „црногорски језик“, на коме до сада није ништа написано, како се у овој занимљивој књизи истиче (11). Ј. Стојановић овај план актуелне власти овако коментарише: „То може учинити једино кршећи све норме и правила, како везане за науку, за језичку политику, тако и везане за Устав, вољу народа, културнотрадиционалне тековине ..., — што нас не би изненадило с обзиром на „добре тековине“ садашње власти у Црној Гори“ (стр. 75).

Ауторка Д. Бојовић у својим опсервацијама на иста догађања око језичког замешатељства у Црној Гори (81–149) у више својих осврта критички указује на стручну, научну и правну незаснованост актуелног лингвистичког пројекта око преименовања језика, истичући да, за разлику од новоиздвојених језика хрватског, босанског/бошњачког за које се у науци већ усталио назив **политички језици**, црногорски језик не би могао имати ни ту одредницу, него само одредницу **такозвани** и **политикантски** (стр. 83; делове истакла С. Р.) Нај-

пре се осврће на граматичку обраду црногорског језика В. Никчевића, који своју тезу о посебности тог језика заснива на тврдњи да он спада у социолингвистичке језике и да је то један од ностратичких језика (стр. 86). Његову утемељеност, поред осталог, Никчевић заснива на проблематичним поставкама Д. Брозовића и И. Прањковића о новоштокавској (зетској) акцентуацији, која увелико утиче на црногорску говорну праксу, за коју, како ауторка са чуђењем истиче, има више слуха И. Прањковић него лингвисти из Црне Горе (стр. 91). Иако у емотивном тону, ауторка, такође показује испразност назива „црногорски језик“ и „матерњи језик“, назива који су проблематични не само по свом садржају него и по свом корпусу, по историјској незаснованости, па чак и по опредељењу носилаца тог језика, који су се у већини изјаснили као говорници српског језика. Указујући на упорно слепило подржавалаца таквог програма од стране власти, надлежног министарства и Савета за опште образовање, ауторка улогу лингвистичких стручњака и њихових аргумената у оваквој ситуацији оцењује на следећи начин: „Не знам да ли се игдје десило да се на „организовано“ незнање одговарало толико знањем, чињеницама, стрпљиво и збринуту, као овдје, у нади да се покаже и ономе ко не зна и ономе ко не зна да не зна, и ономе ко неће да чује, због уграђеног једносмјерног програмског кода“ (стр. 102).

Оно што пружа наду, и поред тренутно песимистичког стања, представља чињеница коју износи Д. Бојовић да је стандардизација српског језика у Црној Гори отежана због актуелних догађаја око преименовања језика, али да се захваљујући напорима лингвиста ЦАНУ и Одбора за стандардизацију, као и појединачним радовима из те области, успева одржавати континуитет у функционисању бившег заједничког стандарда.

И на крају да закључимо:

Књига *Српски језик између истине и обмане*, србиста и лингвиста др Јелице Стојановић и мр Драге Бојовић, нуди веома узбудљиву хронологију и фактографију покушаја језичке и културне разградње чији су носиоци званични представници власти Црне Горе, Министарство просвете и науке, Савет општег образовања и Институт за црногорски језик и језикословље. Књигу препоручујем стручној и широкој јавности као приступачно објективно и стручно представљање догађања у вези са статусом и преименовањем српског језика у Црној Гори. Иако је казивање једне и друге ауторке емотивно, проблеми о којима говоре представљени су критички, јер се квазиаргументима или прећуткивању аргумената супротстављају аргументи, позивање на домаћу и страну литературу из области и питања која се проблематизују актуелним политичким збивањима у вези са српским језиком у Црној Гори.

Сјана Ристић

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОКО

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
ОСНОВАН 1947. ГОДИНЕ

Бави се изучавањем српског језика у оквиру пет научноистраживачких пројеката.

1. *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* један је од најважнијих и најобимнијих дугорочних пројеката српске науке и културе. *Речник* САНУ је монументално дело науке и културе српског народа и имаће, када буде завршен, преко 30 томова великог формата, са преко 450.000 речи из књижевног језика и народних говора. До сада је изашло 17 томова.

2. Пројекат *Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика* подразумева обраду лексичког фонда српског књижевног и народног језика и ономастике по принципима модерне етимолошке лексикографије.

3. На пројекту *Обрада старих српских синонима и израда Речника црквенословенског језика српске редакције и Српског јеванђељског речника* обрађује се и представља старо српско писано наслеђе и сакупља и обрађује лексика из српских средњовековних текстова.

4. Пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* обухвата израду *Српског дијалекатског атласа*, наставак сарадње на међународним лингвистичким атласима, израду појединачних дијалекатских речника, као и израду *Целовитог Српског дијалекатског речника и Српског ономастичког речника*.

5. На најновијем пројекту *Опис и стандардизација савременог српског језика* проучава се савремени српски језик у укупности његових структура и функција на свим језичким нивоима, као и у њиховој узајамној повезаности. Оваква истраживања допринела би томе да, слично другим модерним европским језицима, савремени српски језик буде што исцрпније описан и што боље стандардизован сагласно принципима савремене теорије и праксе језичке стандардизације.

Институт издаје часописе:

Српски дијалектолошки зборник (1905) (заједно са САНУ), у којем излазе резултати испитивања српских народних говора,

Јужнословенски филолог (1913), у којем се објављују научни радови из филологије и лингвистике српског језика и других словенских језика,

Наш језик (1932), који доноси радове из области савременог српског језика, његове књижевне норме и језичке културе,

Лингвистичке актуелности (2000), часопис у електронској форми доноси приказе најновијих књига из области лингвистике, осврте, хронике са научних скупова и симпозијума, ауторферате о магистарским и докторским тезама.

Посебне едиције Института су *Библиотека Јужнословенског филолога* и новопокренута едиција *Монографије*.

Издања се могу набавити непосредно од Института, претплатом, или у књижарама:

Иницијал, Београд, Кнез-Михаилова 35 и
Књижари Александар Белић, Београд, Студентски трг 5

Издавач: Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, тел. 011/2181-383, 2635-590, факс 2183-175,
ел. пошта: isj@sanu.ac.yu

Компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић (*palcic@EUnet.yu*)
Штампа: Чигоја штампа, Београд